

Pojistné rozpravy / 39

Editorial	3
Obraz současné světové a naší ekonomiky není po více než třech dekáдах optimistický	7
K vývoji světového pojišťovnictví	12
Pojišťovnictví je proticyklickým sektorem. Odolá i vysoké inflaci?	17
Teoretický i praktický přístup k udržitelnosti	21
Daňové výhody a zdanění výnosů z životního pojištění	34
PEPP v kontextu české penzijní reformy	43
Nové pojištění odpovědnosti z provozu vozidla	54
Umělá inteligence a úprava odpovědnosti	63
Recenze publikace: Tvorba a distribuce pojištění osob	71

Editorial

Pojistitelé cílí na mezeru v ochraně

Ing. Jaroslav Mesršmíd, CSc., MBA / předseda redakčního kruhu *Pojistných rozprav*

Dne 2. června 2022 se v Praze konala 12. mezinárodní konference k pojišťovnictví s názvem „Closing the Gaps – protection for all“ („Uzavírání mezer – ochrana pro všechny“), kterou obsahově připravila federace Insurance Europe (IE), jež hájí zájmy svých členů – 36 národních asociací pojišťoven a zajišťoven z evropských zemí. Hostitelem konference byla Česká asociace pojišťoven.

Prezident České asociace pojišťoven Martin Diviš přivítal v rámci zahájení účastníky, kterých bylo téměř 400. Na konferenci vystoupila i místopředsedkyně Evropské komise Věra Jourová a Zbyněk Stanjura, ministr financí České republiky, dále špičkoví pojišťovací odborníci a manažeři pojišťoven, zástupci regulačních orgánů, a to nejen z Evropy, ale i z USA. Úvodním a dá se říci hlavním tématem konference byla problematika mezer v ochraně. Byla však prezentována též další významná a s mezerami v ochraně úzce související témata, jako jsou bariéry nákupu, spolupráce tvůrců politik a pojišťovacího průmyslu, vývoj životního i neživotního pojištění či budoucí rizika.

Téma mezer v ochraně bylo na konferenci posuzováno z celé řady aspektů. Jelikož toto téma má rovněž vědecký či výzkumný náboj, tak je určitě vhodné je rozebrat i v tomto pojistněteoretickém časopisu s tím, že některé na konferenci prezentované teze, myšlenky či náměty budou více specifikovány a budou doplněna data i teoretické shrnutí. Zásadní vystoupení k této otázce měl Andreas Brandstetter, prezident IE.¹ Zdůraznil, že značné mezery v ochraně existují v celém světě. Jejich zaplňování nezbytně vyžaduje koordinovanou akci politiků, pojistitelů a veřejnosti. Konkrétně specifikoval tři oblasti s významnou mezerou v ochraně:

- **nedostatečné krytí penzí** – vlády napříč světem čelí obrovské výzvě, pokud jde o zajištění financování penzí, neboť ve většině zemí světa se snižuje počet zaměstnanců, resp. pracujících v aktivním věku, a zvyšuje se počet důchodců. To má pochopitelné dopady na veřejný průběžný penzijní systém (pay-as-you-go),
- **nedostatečné krytí přírodních katastrof** – i když existuje napříč světem dosti rozdílná situace, tak rozsah mezery v ochraně je v případě přírodních katastrof podle Brandstettera často šokující a může být obzvláště akutní pro nově se rozvíjející země (emerging countries). Změna klimatu přitom tento problém zesiluje,

- **nedostatečné krytí pro kybernetická rizika** – pokračující kybernetické útoky názorně ukazují, jak jsou společnosti a ekonomiky ohroženy online zločinci. Z tohoto důvodu existuje jasná potřeba zvýšit kybernetickou odolnost.

Po vymezení výše uvedených mezer se Brandstetter věnoval tomu, jak by mohli pojistitelé přispět k jejich zúžení.

K větší **udržitelnosti národních penzijních systémů** by mohly napomoci **vícepilířové penzijní systémy**, kde pojistitelé hrají klíčovou úlohu ve 2. pilíři (zaměstnanecké penzijní pojištění) a ve 3. pilíři (dobrovolné smluvní pojištění – v ČR například soukromé životní pojištění). Ovšem aby jejich aktivity vyústily v úspěch, tak politikové musejí veřejnosti objasnit, že je třeba na důchod více spořit. Příslušné cílové skupiny by měly být ale povzbuzeny prostřednictvím daňových motivací, služeb evidence a sledování důchodů (pension tracking services) nebo zavedením automatického začleňování do zaměstnaneckého penzijního plánu (auto-enrolment).

Naléhavost řešení penzijní mezery podtrhuje i panevropské šetření k penzím, jehož výsledky IE zveřejnila koncem roku 2021 a zčásti prezentovala na pražské konferenci. Bylo osloveno přes 16 000 občanů v 16 zemích. Klíčový je ten závěr, že více než jedna třetina lidí v EU nespoří na stáří, resp. na penzi. To znamená, že v EU nadále přetrvává značná mezera, pokud jde o úspory na penzi.

Kromě výše uvedeného klíčového sdělení vyplynuly ze zmíněného šetření následující závěry:

- Z těch občanů, kteří nespoří na důchod, 30 % uvedlo, že si to nemohou dovolit. Jinými slovy řečeno, dosažený příjem jim to neumožňuje.
- Téměř pětina respondentů konstatovala, že pandemie covidu-19 měla negativní dopad na jejich penzijní úspory.

K větší udržitelnosti národních penzijních systémů by mohly napomoci vícepilířové penzijní systémy

- Rozhodující prioritou (pro 49 % respondentů) zůstává bezpečnost penzijních úspor.
- Osoby spořicí na penzi dávají přednost tomu, aby jim byly informace zasílány digitálně (spíše než v listinné podobě).
- Ve všech zkoumaných oblastech jsou podstatné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi.
- Podobně jako v roce 2019 se odpovědi liší v závislosti na osobnostních charakteristikách, jako je věk, pohlaví, stav, úroveň vzdělání a zaměstnání.²

K přírodním katastrofám Brandstetter uvedl, že tvůrci politik musí učinit maximum k omezení klimatické změny, která již významně zvyšuje četnost a závažnost přírodních katastrof. Současně je životně důležité urgentně realizovat opatření k adaptaci na měnící se klima. I když hlavní zodpovědnost v tomto směru mají veřejné orgány, tak pojišťitelé mohou rovněž napomoci adaptačnímu úsilí svými rozsáhlými a unikátními schopnostmi v modelování. Pokud je to možné, ve hře musí být i veřejnost, která by měla učinit své domy odolnějšími vůči přírodním katastrofickým událostem.

Závažnost dopadů přírodních katastrof lze dokumentovat s pomocí údajů renomovaného Swiss Re Institute (SRI) a podtrhnout tak teze Brandstettera. Přírodní katastrofy a katastrofy způsobené člověkem vyvolaly v roce 2021 globální ekonomické škody ve výši 280 mld. USD, což je šestá nejvyšší roční úroveň dle záznamů, resp. statistik, SRI/Sigma. Z této celkové částky připadá 270 mld. USD na přírodní katastrofy a 10 mld. USD na katastrofy způsobené člověkem. **Z globálních ekonomických škod v roce 2021 bylo 119 mld. USD pokryto pojištěním a z toho 111 mld. USD činily kompenzace za škody z titulu přírodních katastrof.**³

Z porovnání celkových ekonomických škod ve světě způsobených přírodními katastrofami (270 mld. USD) a odpovídajících globálních pojištěných škod (111 mld. USD) v roce 2021 **vyplývá rozdíl ve výši 159 mld. USD, který Swiss Re Institute označuje jako globální mezeru v ochraně.** Průměrná roční výše tohoto ukazatele za období 2009–2019 byla vyčíslena ve výši 137 mld. USD, takže výsledek z roku 2021 je vyšší než průměr.

V oblasti **kybernetických rizik** je podle Brandstettera nezbytné udělat více, přestože povědomí o nutnosti ochrany před těmito riziky roste jak v podnikatelské sféře, tak i u občanů. Pojišťitelé jsou aktivní a rostoucí počet poskytovatelů předkládá k využití odpovídající pojistné produkty. Brandstetter ovšem upozornil na řadu bariér v této oblasti. Mezi ně patří především nedostatek dostupných dat k modelování a oceňování (resp. ke stanovování sazeb), což limituje rozvoj trhu. Tvůrci politik mohou tento problém vyřešit například tím, že povolí pojišťitelům přístup k údajům o kybernetických incidentech, a to v agregované a anonymizované podobě. To by pojišťitelům umožnilo zvýšit kvalitu modelování a následně rovněž nabídku pojistné ochrany.

Tento politický přístup IE je vhodné doplnit údaji o vývoji trhu kybernetického pojištění v roce 2021. Sazby u kybernetického pojištění nadále rostly, a to zvláště z důvodu

pokračujícího zvyšování frekvence a závažnosti škod způsobených hackerskými útoky s vymáháním „výkupného“ či „odměny“. Mnozí pojišťitelé na tento trend reagovali zpřísněním pojistných podmínek. Například v USA se u tohoto pojištění zvedly ve 4. čtvrtletí 2021 ceny o 130 % (ve 3. čtvrtletí 2021 + 96 %) a ve Velké Británii o 92 % (ve 3. čtvrtletí 2021 + 73 %).⁴

V závěru svého vystoupení Brandstetter zdůraznil nutnost, aby tvůrci politik zajistili, že regulační rámce budou plnit svůj účel a že pravidla nebudou fungovat jako bariéra vůči nabízené pojistné ochraně nebo vůči kapacitě pojišťitelů v oblasti investování do národního hospodářství. Kromě toho pravidla nesmí zbytečně odrazovat pojišťitele od využívání nástrojů, jako je umělá inteligence, a bránit přístupu k většímu objemu dostupných dat, neboť jejich využíváním lze dále snížit mezery v pojistné ochraně.

V diskuzi k mezerám v ochraně zazněla například důležitá teze, že je třeba nejdříve mezery identifikovat a pak je řešit s tím, že pojišťitelé mohou napomoci jejich zúžení. Nejde však přitom jen o ty tři mezery, jež vyzvedl Brandstetter, tj. penze, přírodní katastrofy a kybernetické pojištění. Lze je totiž nalézt i v dalších oblastech. Ukazuje se, že jejich identifikace se může u jednotlivých typů pojištění lišit. Pak je třeba vnímat, že specifické jsou též samotné definice. Například SRI, jak bylo uvedeno výše, vymezuje globální mezeru v ochraně u přírodních katastrof jako rozdíl mezi globálními celkovými ekonomickými škodami a globálními pojištěnými škodami. V některých teoretických studiích se lze setkat s tím, že mezeru v ochraně se definuje jako rozdíl mezi počtem existujících pojistných smluv a počtem smluv, které by měly být uzavřeny, čímž se ale nemyslí například celkový počet domácností v dané zemi, ale spíše optimální počet domácností, což vyžaduje kvalifikovaný odhad. Nelze však podpůrně též pracovat s propojištěností, která se kalkuluje například jako stávající počet pojištěných domácností k celkovému počtu domácností v dané zemi? U penzí se někdy vysvětluje mezeru v ochraně jako rozdíl mezi hodnotou stávajícího důchodu a důchodu

V diskuzi k mezerám v ochraně zazněla například důležitá teze, že je třeba nejdříve mezery identifikovat a pak je řešit s tím, že pojišťitelé mohou napomoci jejich zúžení.

optimálního pro klidné stáří, přičemž tento rozdíl by mohly vyplnit soukromé penze. Značná pozornost je věnována genderové penzijní mezeře, což je například diference mezi průměrným důchodem mužů a žen dohromady a průměrným důchodem toliko žen. Vyčísluje se též mezeře – nedostatek prostředků, které mohou mít v budoucnu veřejné průběžné penzijní systémy atd. Z toho vyplývá, že definici mezer v ochraně je třeba věnovat pozornost jak při studiu různých dokumentů a materiálů, tak i při formulování politiky v příslušné oblasti.

Jeden z diskutujících připomněl, že mezeře v ochraně je dlouhodobý problém. S tím lze naprosto souhlasit, neboť zejména ve druhé dekádě tohoto století byla k tomu vydána celá řada publikací a výzkumných studií. Lze si „historicky“ připomenout, že například po povodních vyvstává obvykle a pravidelně otázka propojitelnosti, spolupráce státu a pojišťoven, prevence rizik apod. Nicméně debata o mezeře v ochraně určitě znovu zesílila v době pandemie covidu-19.

Dále byla v diskusi zmíněna následující témata:

- Jak zvýšit povědomí o potřebě a možnostech pojištění?
- Jak učinit pojištění dostupnějším veřejnosti?
- Jak přistupovat k mladé generaci? Jak docílit toho, aby rozuměla benefitům?
- Neměl by se zlepšit jazyk používaný v dokumentech pojišťovatelů?
- Jak může pomoci digitalizace?
- Nabízejí pojišťovatelé dostatečně atraktivní pojistné produkty? Nejsou pozadu v oblasti inovací?
- Nemělo by se více využívat mikropojištění či parametrické pojištění?
- V kterých oblastech lze posílit partnerství veřejného a soukromého sektoru?
- Neměla by se dále zlepšovat finanční gramotnost? Získávají pojišťovny do svých řad dost talentů?

I když jsou tato témata formulována jako otázky, je zřejmé, že je lze v zásadě chápat též jako příčinu nebo jako řešení mezery v ochraně. Neznamená to ale, že tento přehled je vyčerpávající. Uzavírání mezery vyžaduje rozdílné nástroje na jednotlivých národních pojistných trzích. Obecně lze tvrdit, že s vyšší celkovou pojištěností, měřenou jako podíl pojistného (bez očištění o inflaci) k hrubému domácímu produktu v běžných cenách, je mezeře v ochraně menší nebo by měla být menší. Například povodňové události se dotýkají podle SRI obyvatel naší planety více než jiná rizika. Škody způsobené povodněmi mají globálně rostoucí trend a zvyšují se podstatně rychlejším tempem než globální hrubý domácí produkt. Například v období 2011 až 2020 dosáhly kumulativně globální pojištěné povodňové škody téměř 80 mld. USD, což je přibližně dvojnásobek ve srovnání s předchozí dekádou. V roce 2021 se globální povodňové škody dostaly na úroveň 20 mld. USD, což naznačuje, že vzestupný trend neustává. Historicky nejvyšší ekonomické škody z titulu povodní utrpěla v roce 2021 Asie, která ovšem zaostává z hlediska pojištěných škod. Existuje opravdu velká

Škody způsobené povodněmi mají globálně rostoucí trend a zvyšují se podstatně rychlejším tempem než globální hrubý domácí produkt.

mezeře v pojistné ochraně napříč světem. Pojištění totiž pokrylo v posledních 20 letech toliko 7 % agregátních ekonomických škod z povodňových událostí v nově se rozvíjejících zemích („emerging countries“) a 31 % ve vyspělých ekonomikách.⁵

Dále by bylo neodpuštělnou chybou pominout otázku pojistitelnosti. Pojišťovatelé nejsou v některých případech schopni z pojistnětechnických či finančních důvodů nebo z důvodu nedostatečné zajišťovací kapacity pojistný produkt nabídnout. V jiném případě může být pojistný produkt sice k dispozici, ale nabízené pojistné krytí je nedostatečné. Častý je i případ, že pojistný produkt není dostupný určitým skupinám z důvodu jeho ceny (vysoké pojistné). Pokud jde o teoretický přístup k pojistitelnosti, tak lze odkázat například na soubor kritérií vymezený Berlinerem, který se skládá ze tří částí, tj. z aktuárských, tržních a společenských podmínek pojistitelnosti.⁶ Nepojistitelnost nelze ovšem chápat jako trvalou a neměnnou záležitost. Jednou z cest řešení je součinnost státu a pojišťoven, ke které se přihlásili i politikové přítomní na sledované konferenci IE.

Pokud jde o hodnocení konference, je možno tvrdit, že byla přínosná. V každém případě znovu oživila téma mezer v ochraně, akcentovala nové poznatky, jež vyplynuly například z pandemické krize, a přispěla k ujasnění role pojišťovatelů a státu (a EU) v budoucnu. Pro širší odbornou veřejnost je ale vhodné zkoumané téma ještě více teoreticky zakotvit. K tomu může posloužit například studie Ženevské asociace (The Geneva Association – GA) s názvem „Understanding and Addressing Global Insurance Protection Gaps“ („Chápání a řešení globálních mezer v pojistné ochraně“).⁷

GA rozumí mezerami v pojistné ochraně rozdíl mezi výší pojištění, která je ekonomicky odůvodněná, a výší pojištění, jež je aktuálně nakoupená. Tato mezeře je menší než širší mezeře v ochraně před riziky, která je definována jako rozdíl mezi celkovými škodami a pojištěnými škodami. GA správně poznamenává, že první zmíněná mezeře – tedy mezeře v pojistné ochraně – je obtížně měřitelná a je subjektivní. Proto se v zásadě zůstává na bázi srovnávání pojištěné škody k celkové škodě. Nicméně je třeba vnímat, že ponechání si určité úrovně rizika má ekonomický smysl.

Naprosto zásadní význam má konstatování, že mezery v ochraně se v jednotlivých pojistných odvětvích či u typů pojištění značně liší podle velikosti, povahy a dynamiky, nemluvě o tom, že záleží rovněž na celkové vyspělosti pojistného trhu.

Ve studii GA jsou dále detailně specifikovány mezery ve vybraných oblastech globální pojistné ochrany. Stručně lze uvést, že:

- u přírodních katastrof se globální mezera pohybuje ve výši cca 70 %,
- u kybernetického pojištění byla sledovaná mezera vyčíslena na cca 90 %,
- podle odhadů činí globální mezera v úsporách na penzi zhruba 100 bilionů USD – při vyloučení příjmů z 1. pilíře (průběžný penzijní systém). V tomto případě se (zde při značném zjednodušení) vychází z náhradového poměru ve výši 70 % (příjem v důchodu by měl činit 70 % předdůchodového příjmu),
- mezera v globální zdravotní ochraně, měřená jako peněžní výdaje přímo hrazené poskytovateli zdravotní péče bez úhrady od soukromého pojistitele nebo od veřejného systému (státu), činí okolo 2 % světového hrubého domácího produktu.

Při zkoumání globálních mezer v pojistné ochraně nelze pochopitelně vynechat ani jejich příčiny, resp. důvody, proč se výrazněji nezužují. GA je spatřuje jak na straně nabídky, tak poptávky po pojištění. Bez bližšího rozčlenění a vysvětlení, vyjma některých pojmů, jde zejména o následující příčiny:

- nedostatečná dostupnost pojištění – tuto překážku ovlivňuje i nedostatečné povědomí o pojištění, nízká finanční gramotnost, neznalost problematiky podpojištění,
- přitažlivost pojistných produktů a kvalita služeb – zde je žádoucí zlepšení stavu při využití výhod digitalizace,
- oslabená důvěra klientů – na těch trzích, kde jsou problémy s výplatou pojistných plnění,
- kulturní a sociální faktory – například vliv náboženství na averzi k riziku,
- náklady pojistitelů – pocit klientů, že jsou příliš vysoké,
- asymetrie informací – smluvní strany nemají v závazkovém vztahu stejné informace, jedna má informace lepší, druhá horší. Této situace lze zneužívat, tj. poškodit tu stranu, která má méně

informací, což z hlediska celého pojistného trhu (nebo jeho vybraného segmentu) může vést k tržním poruchám,

- morální hazard (uzavření pojistné smlouvy může mít vliv na chování pojištěného. Jde o subjektivní riziko, které se může projevit jako ochabnutí péče, snížený zájem na zmírňování rizika apod. K omezení morálního hazardu se používá například spoluúčast nebo systém bonus-malus),
- adverzní selekce (nepříznivý výběr – nákup pojištění osobami s nadprůměrnou pravděpodobností pojistné události než osobami s podprůměrnou pravděpodobností. Pojistitelé obvykle reagují zvýšením pojistného nebo nepojišťují vůbec. V některých zemích je nepojišitelné například riziko povodně),
- právní a regulatorní prostředí – například v řadě rozvojových a nově se rozvíjejících zemí je regulatorní prostředí slabé a dodržování pravidel se obtížně vynucuje.

Závěrem je účelné znovu podtrhnout, že k mezerám v ochraně v jednotlivých pojistných odvětvích je nutno přistupovat odlišně a specificky a že postup vpřed je možný jen při koordinaci mezi pojistiteli, státem a spotřebiteli.

Resumé

Insurers aim at the protection gaps

The 12th International Conference of the Insurance Europe (IE) which took place in Prague on June 2, 2022, reviewed especially the topic of the protection gaps. The author informs at first about the contents of the presentation of the IE's president who emphasized three selected gaps – in pensions, in natural catastrophes cover and in cyber cover. Further the substance of the discussion of the conference participants is characterized. Over the framework of the mentioned conference the author has added some explanations, ideas and data with the aim to demonstrate the present and future significance of addressing protection gaps. At the conclusion he has presented a theoretical access to protection gaps, or insurance protection gaps respectively, as a common understanding of notions, problems and solutions is urgently needed.

1 IE. *Polymakers, insurers and the public must work together to tackle protection gaps* [online]. 2. 6. 2022 [cit. 2022-06-03]. Dostupné z: <https://insuranceeurope.eu/news/2622/policymakers-insurers-and-the-public-must-work-together-to-tackle-protection-gaps>.

2 IE. *More than a third of people not saving for retirement, according to second Pan-European Pension Survey* [online]. 1. 12. 2021 [cit. 2012-12-13]. Dostupné z: <https://insuranceeurope.eu/news/2494/more-than-a-third-of-people-not-saving-for-retirement-according-to-second-pan-european-pension-survey>.

3 SRI. *Natural catastrophes in 2021: the floodgates are open* [online]. 30. 3. 2022 [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: <https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2022-01.html>.

4 VWH. *Marsh: Cyber treibt die Preise in der Industrieversicherung* [online].

4. 2. 2022 [cit. 2022-02-15]. Dostupné z: <https://versicherungswirtschaft-heute.de/maerkte-und-vertrieb/2022-02-04/marsh-cyber-treibt-die-preise-in-der-industrieversicherung/>.

5 SRI. *Natural catastrophes in 2021: the floodgates are open* [online]. 30. 3. 2022 [cit. 2022-04-19]. Dostupné z: <https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2022-01.html>.

6 MESRŠMÍD, J. Teoretický i praktický přístup k pojistitelnosti. *Pojistné rozpravy*. 2021, č. 38/2021, s. 27.

7 The Geneva Association. *Understanding and Addressing Global Insurance Protection Gaps* [online]. Duben 2018 [cit. 2022-06-08]. Dostupné z: https://www.genevaassociation.org/sites/default/files/research-topics-document-type/pdf_public/understanding_and_addressing_global_insurance_protection_gaps.pdf.

Obraz současné světové a naší ekonomiky není po více než třech dekádách optimistický

Prof. Ing. Eva Ducháčková, CSc. / Vysoká škola ekonomická v Praze
Doc. RNDr. Jarmila Radová, Ph.D. / Vysoká škola ekonomická v Praze
Prof. Ing. Jaroslav Daňhel, CSc. / Vysoká škola ekonomická v Praze

Podívejme se, jak se reálně dařilo jednak světové a naší ekonomice a jak se dařilo v posledních mimořádně hektických dekádách plnit své poslání ekonomii jako vědecké disciplíně.

Základním motivem ekonomického chování lidí bylo od počátku dějin lidstva uchování si života získáním zdrojů obživy a dalších k životu nutných potřeb. Vývoj dospěl ve vyspělých ekonomikách díky prakticky neustálému technickému pokroku a z něj plynoucímu permanentnímu, i když cykličnostmi poznamenávanému ekonomickému růstu až k současnému relativně vysokému stupni dosahovaného blahobytu při stále nižší potřebě zdrojů, zejména pracovních kapacit. Ekonomická věda byla v průběhu vývoje nucena permanentně se měnící podmínky tohoto procesu anticipovat a snažit se co nejvíce přispívat k jeho bezporuchovému chodu.

Vývoj světové a naší ekonomiky od roku 1989

Nejvýznamnější událostí konce osmdesátých let minulého století bylo pro Českou republiku definitivní opuštění spolu s dalšími zeměmi neživotného ekonomického modelu plánovitého řízení a naše ekonomika se vydala na cestu transmise k modelu s tržními principy. Těšili jsme se, že rychle doženeme zpoždění vůči vyspělým zemím a že i u nás životní úroveň už jen poroste. Očekávali jsme, že znovu zakotvíme mezi ekonomikami založenými na pevných a osvědčených principech tržního řádu a jeho zákonů a pravidel. Naše očekávání byla podpořena faktem, že první přechodovou fází jsme v mnoha ohledech zvládli nejlépe ze všech transformujících se zemí.

Po etické stránce v rámci probíhajících hlubokých změn společenských procesů ovšem musíme konstatovat, že se v první dekádě po listopadovém přechodu na tržní ekonomickou trajektorii společnost potýkala s relativně častým výskytem morálního hazardu a negativního výběru, tedy významných faktorů způsobujících obecně informační asymetrii a zvyšujících nejistotu v již tak dost nejistém prostředí transformace. Asi největší škody způsobila rozsáhlá bankovní krize v polovině devadesátých let, při které zkrachovaly některé nově vzniklé menší banky, posléze se

dotkla i velkých bank, nejhůře dopadla IPB, skončila krachem v roce 2000. V „devadesátkách“ proběhly i významné privatizační skandály s kriminálním podtextem. Tehdejší situaci výborně charakterizoval v této době vznesený ne-reálný požadavek významného ekonomy L. Mlčocha (2010), vycházející z jeho katolické fundace a z názoru, že jediné správné, tedy symetrii navozující účetní knihy se vedou tam „nahore“ a je tudíž třeba je urychleně snést z nebe dolů na zem. Po „divokých devadesátkách“, charakteristických občas „útekem před právníky“, se ale nakonec i u nás prosadil únosný etický kodex a tržní kategorie se postupně zakořeňovaly. Reminiscencí na tuto zvláštní dobu je jen občasné mediální adorování ekonomicky úspěšných představitelů tohoto období, kteří ovšem nebyli právě striktními vyznavači preference morálních a etických hledisek.

Na přelomu tisíciletí se světová i naše ekonomika nacházely, viděno dnešními očima, naposledy na relativně delší čas v období příznivého ekonomického vývoje. Bylo to období silného a stabilního hospodářského růstu, s nízkou inflací, s nízkými úrokovými a rizikovými sazbami a hlavně bez výraznějších volatilních výkyvů na finančních trzích, odtud vznikl v literatuře používaný název pro toto období jako „great moderation“.

Na trzích s dostatkem likvidity panovala optimistická nálada, klesala averze k riziku, investoři se pouštěli do stále výnosnějších, ale také výrazně rizikovějších strategií. Celosvětový a zejména pak americký hospodářský růst byl ovšem založen na masivní úvěrové expanzi, podpořené ideou welfare state a také Keynesovým bonmotem, že z dlouhodobého hlediska jsme všichni mrtví, a tudíž není třeba se bát zadlužování, a tedy i nadměrné spotřeby, navíc financované pomocí spotřebních a hypotečních úvěrů.

Ekonomická věda byla v té době na přelomu milénia pod silným vlivem amerického profesora Samuelsona (metodologové hovořili o samuelsonizaci ekonomie), který prosazoval pojetí ekonomie jako matematicky modelovatelné normativní vědy. Navíc tehdy většinově přijímaný názorový přístup k riziku zvaný „risk based approach“ považoval riziko za zvládnutelnou a matematicky modelovatelnou veličinu. Oba předpoklady se dnes jeví spíše jako příliš silné.

Celkově byly tudíž vytvořeny předpoklady pro to, aby se v tomto na první pohled příznivě se jevícím období začala pověstná bublina pomalu, ale jistě nafukovat. V této době byly tudíž v ekonomice založeny závažné nerovnovážné procesy, docházelo k hrubému porušování základních ekonomických zákonů, zejména zpřetrháním vazeb mezi produkcí a spotřebou, tedy dlouhodobým žitím na dluh, buď prostřednictvím veřejných financí, nebo spotřebitelských či hypotečních úvěrů nad rámec, který je ještě přiměřený a únosný v tržních proporcích.

Na začátku roku 2009 se nejvíce zadlužené ekonomiky, včetně USA, již nacházely ve volném pádu a celosvětovému finančnímu systému hrozil bezprostřední kolaps. Bylo zřejmé, že světová ekonomika bude muset na cestě k záchraně projít hlubokou a systémovou globální finanční krizí, jejíž základní příčinou se stal dluhový problém a následná insolvence dlužníků. Tato krize ovšem jevila některé neobvyklé symptomy, které neměly podobnost s příznaky předchozích prodělaných cyklických propadů, jednou z výrazných zvláštností byla skutečnost, že nedošlo k obvyklému runu na banky ze strany jejich klientů, ale k runu na banky od samotných bank, což následně vedlo ke ztrátě likvidity a posléze zablokování mezibankovního trhu.

Zvlášť závažný faktor představující specifickou příčinu krize je skutečnost, že dluhový problém byl v masovém měřítku dlouho zakrýván inovativními finančními produkty, zejména strukturovanými úvěrovými instrumenty v sekuritizované podobě. Produkt jednak napomohl k nadměrné úvěrové expanzi, ad dvě přispěl k anonymizaci věřitelsko-dlužnických vztahů a ad tři, protože u sekuritizovaných úvěrů nebyla známa věřitelská struktura, nebylo při defaultu jasné, na koho je dluhové břemeno přesouváno, tedy kdo nese vzniklé ztráty. Kvůli složitosti sekuritizovaných úvěrových balíčků neměl nikdo jistotu, kdo co vlastní a jakou to má cenu.

Z na přelomu milénia vytvořeného konjunkturálního prostředí vyplývající nezřízeně optimistické, rizikově neaverzní a neadekvátní chování soukromých finančních institucí vytvářelo silný tlak na spekulativní rizikovou alokaci volných zdrojů, což bylo finančními trhy nepřiměřeně dlouho tolerováno. Navíc se v této souvislosti jako nepřilíš účinná ukázala regulatorní opatření zaměřená na minimalizaci kreditního rizika, finanční instituce včetně renomovaných bank demonstrovaly, jak regulační opatření bylo vcelku snadné inovativními produkty obejít. Záhy se pak začala projevovat nízká absorpční schopnost trhů ohledně informací o zhoršování nerovnováhy a prvních příznacích krize.

Krizi odstartoval trh rezidenčních nemovitostí ve Spojených státech a postupně z globální hypoteční krize přerostla v krizi likviditní, jejímž výsledkem byl kredit crunch a vysoká nestabilita v bankovním sektoru. Kolapsem byly postiženy i bankovní domy, o kterých donedávna platilo „too big to fail“ anebo „too big to beautiful“, za všechny jmenujme alespoň banku s „modrou krví“ Lehman Brothers.

Globální problémy na úvěrovém trhu přivedly světové centrální banky k řešení bezprecedentní fiskální expanzí, tedy poskytnutím masivní peněžní výpomoci ohroženým komerč-

ním bankám, s cílem zvýšit potřebnou likviditu finančního systému. Krokem stejným směrem ze strany centrálních bank bylo rovněž výrazné snížení úrokových sazeb.

Výhrady k tomuto typu řešení injekcemi z veřejných financí spočívají především v otázce, zda masivní fiskální expanze je správným lékem na předchozí dlouhodobou masivní úvěrovou expanzi. Odpůrci fiskalizace dále uvádějí popření liberálního principu pročištění trhu Smithovou neviditelnou rukou od institucí, které v tržním prostředí evidentně neobstály, a za další jsou výhrady spatřovány v efektu tzv. „kasinového kapitalismu“, který je v rozporu se základními principy podnikání: v dobách příznivých jsou zisky finančních institucí přivlastňovány soukromě a v dobách nepříznivých jsou ztráty uhrazovány daňovými poplatníky.

Dalším faktorem bylo vážné selhání ratingových agentur. Velká část investorů je na ratingu přímo závislá, neboť prověřování kvality investice samotným investorem je složité a nákladné. Při ohodnocování inovativních finančních instrumentů ratingové agentury zcela selhaly. Svě „nepozorné“ hodnocení v průběhu krize začaly agentury masově měnit, čímž jen dále posilovaly nervozitu a nedůvěru účastníků tržních interakcí. Zejména v případě strukturovaných cenných papírů tahaly banky a pojišťovny v mnoha ohledech za kratší konec problému asymetrie informace, cenné papíry pojišťovaly podle vstřícného ratingu uděleného příslušnému cennému papíru renomovanou ratingovou agenturou, která byla prakticky jediná, kdo byl plně obeznámen s obsahem sekuritizovaného cenného papíru, označovaného jako bonitní.

Pro odvětví pojišťovnictví z toho plynul pozitivní fakt, že i tato hluboká krize znovu potvrdila obecně lepší odolnost pojišťoven na rozdíl od bank vůči cyklickým výkyvům a na systemické riziko (dominový efekt) pojišťovny v krizovém období prakticky nedefaultovaly.

Vývoj ekonomické vědy na přelomu milénia

Ničivá síla finanční a ekonomické krize druhé poloviny první dekády nového milénia kromě svých konkrétních těžkých důsledků pro reálnou ekonomiku, zejména pro bankovníctví, přinesla i jistou erozi samotných paradigmat ekonomie. Dramatické krizové procesy zanechaly trvalé a nevratné změny v principech tržního fungování, zejména v segmentu finančních trhů. Dlouhodobí kritici uplatňování neoliberálních přístupů v hospodářské politice, jakými je např. nositel Nobelovy ceny prof. J. Stiglitz, získávali spojení se stále důraznějšími hlasy reflektujícími tehdejší sentiment v teoretických kruzích. Další nositel Nobelovy ceny za ekonomii, prof. P. Krugman, (2009) se ptal: „Jak se to ekonomům povedlo tak zkazit?“ Za hlavního viníka vzniku krize považoval na prvním místě neuspokojivý stav ekonomické vědy. Britští ekonomové se v tomto duchu omluvili dopisem anglické královně. Určitou pozornost vzbudil svou publikací i J. Cassidy (2009), který rovněž nepovažoval za příčinu vzniku krize na prvním místě úvěrovou expanzi, cenovou bublinu či nevhodnou regulaci, ale zcela systémové selhání zapříčiněné chybnými východisky exekutivních ekonomů, zejména

centrálních bankéřů, z překonaných ekonomických idejí, zejména z prosazování příliš liberální koncepce volného trhu. Kritici vycházeli z názoru, že klasická tržní ekonomika nemá schopnost po vychýlení vracet se do rovnovážné polohy a k návratu ji musí přimět státní zásah.

Ekonomie jako součást společenských věd ve srovnání s vědami přírodními není exaktní vědou. Poznání ve společenských vědách je objektivně problémovější než ve vědách přírodních: obdobný postup identifikování, měření, izolování a reprodukování jevů v přírodních vědách není ve vědách společenských možný, nejde o zkoumání konstantních vztahů a to bezesporu ztěžuje pozici ekonomů, sociologů atd., na druhou stranu jim však rozhodně nebrání uplatňovat Hayekovského ducha nezaujatého zkoumání. Obecná metodologie věd ve svém vcelku dynamickém rozvoji dospěla přes typ myšlení aristotelovský a descartovský až k modernímu typu racionality uchopující vývoj, historii a současně i strukturu zkoumaných jevů současně. Zdánlivá rozpornost takto pojatého myšlení je řešitelná jen myšlením dialektickým, které pojímá celistvý jev jako jednotu logického a historického, jako dialektickou jednotu podstaty a jevu, jako vnitřně rozporný celek. V rámci pozitivního řešení tohoto problému jsou do obecných metodologických postupů implementovány poznatky vědních disciplín, které vedou k současnému až překotnému rozvoji speciálních věd, např. matematiky, kybernetiky, počtu pravděpodobností atd., jež sice svým typem vědeckého myšlení patří do prvního karteziánského typu myšlení, na druhé straně jednoznačně a neoddělitelně patří i ke struktuře myšlení současného.

Přes pokrok obecné metodologie věd při dosahování vyššího stupně moderního typu racionality se musí lidská společnost, a tedy i společenské vědy smířit s některými v tomto ohledu nepříjemnými fakty v podobě otevřených problémů, a to:

- že poznání je stále ohraničené možnostmi lidského subjektu, který je zejména pro predikci budoucích jevů špatně vybaven a má omezenou schopnost jednat racionálně;
- že stále platí axiomy o nepředvídatelnosti externího světa, že budoucnost nelze učinit předmětem vědeckého zkoumání, protože jako předmět ještě neexistuje;
- že modelově rozhýbat stávající podmínky či zákony do budoucnosti se zatím nikomu nepodařilo;
- že nejlepší řešení (v nematematickém slova smyslu) neexistuje.

Tyto problémové okruhy považujeme za významným způsobem limitující možnosti zkoumání stavů světa ekonomickou teorií a jsme názoru, že právě odtud pramení současné problémy ekonomické vědy, zejména její normativní větve. Jeden z významných okruhů problémů tohoto druhu představuje míra neúplnosti zobrazení stavů světa a jejich determinace v lidském vědomí.

Jak již bylo zmíněno, ekonomická věda byla na přelomu milénia pod silným vlivem profesora Samuelsona, považujícího ekonomii za normativní vědu s pevnými zákony, schopnou normativních predikcí. I když toto pojetí ekonomické vědy je stále ještě mainstreamové, normativní doktrínu významně

narušila poslední ničivá krize. V krizových letech se stala bestsellerem kniha empirického ekonoma N. Taleba Černá labuť (2011), ve které silně argumentoval ve prospěch svého názoru na pouze deskriptivní možnosti ekonomické vědy, v důsledku stavů světa, stále silně ovlivňovanými dopady kategorie nahodilosti. Svůj metodologický přístup k budoucím stavům světa v knize formuloval zcela jednoznačně: Fundamentálně nepředvídatelné jsou společenské vědy, trhy, politika a s nimi celá společnost, to vše navzdory velmi sporným, leč úporným snahám ekonomů, prognostiků, matematiků, statistiků a dalších akademických odborníků a teoretiků. Ekonomická realita prvních dekád nového milénia jeho koncept obtížné prediktability významného potenciálního vlivu nespoutané nahodilosti jako kvalitativní stránky ekonomického a nejen ekonomického života lidské společnosti potvrdila.

Důsledky předchozího vývoje pro současný neutěšený stav ekonomiky a pro ekonomickou vědu

Proběhlá krize v druhé polovině první dekády a bezprecedentní fiskální řešení jejich dopadů významně posílily roli politiků při řízení ekonomických záležitostí. Byla nasazena přísná léčba regulačními projekty zejména pro finanční trhy, nejvíce byl regulací zasažen bankovní byznys, protože bankéři byli považováni za významné strůjce krize. Posléze byl koncept bankovní regulace implementován napříč všemi segmenty finančních trhů, a to i např. do pojišťovnictví, které se na vzniku krize prakticky nepodílelo. Hlavní ideou bylo zavést takovou regulaci, která by nedovolila opakování posledního cyklického propadu. Současná kritická situace ve světové ekonomice je důkazem, že tato snaha je ze své podstaty utopická.

Pokrizové chování ekonomických subjektů, které byly zpočátku velmi opatrné ve svých výdajích a tím se nepříznivě zpomaloval peněžní oběh, vedle snížení úrokových sazeb byl použit zcela nový nástroj tzv. kvantitativního uvolňování, prakticky představovalo nakupování cenných papírů před lhůtou jejich splatnosti od nebankovních subjektů centrálními bankéři za nově natištěné emise peněz. Po jistou dobu zůstávala významná část těchto peněz z důvodu přetrvávající ekonomické nejistoty jako depot u institucionálních investorů,

Světová ekonomika je v současné pocovidové době dále rozkolísávána projevy silící inflace a dalšími nerovnováhami, zejména energetickou a geopolitickou krizí.

bank, fondů atd., takže nepůsobily inflačně. V ekonomikách však dlouhodobě vytvářely přebytek likvidity, který dále přizpůsobily důsledky covidové pandemie a v současnosti působí jako významná dílčí nerovnováha podnětující současnou krizi.

Světová ekonomika je v současné pocovidové době dále rozkolísávána projevy silící inflace a dalšími nerovnováhami, zejména energetickou a geopolitickou krizí, u nás tyto fenomény prohlubuje bezprecedentní velikost našich rozpočtových deficitů posledních let, vedle výdajů spojených s epidemií to byly důsledky populistické vládní politiky.

V. Klaus (2022) deficity posledních let charakterizuje jako jeden z projevů radikální vzpoury proti ekonomickému myšlení, proti samotné ekonomii, součástí této „vzpoury“ je široké přijetí nárokové doktríny v uvažování soudobé „nepokorné“ společnosti a jejích politických lídrů a ve svém konečném důsledku vede k popření ekonomické kategorie vzácnosti zpřetrháním vazeb výkonu a nároku, zásluhy a odměny. Je to předzvěst návratu vysmívané ideologie „každému podle jeho potřeb“, bez ohledu na jeho přínos pro společnost?

Inflace je v současné době již dvouciferná, tedy pro ekonomiku nebezpečná, a T. Sedláček říká, že taková nastává po vážných hříších, jakými jsou prohrané války, příliš velký dluh anebo příliš dlouhé odkládání bolesti do budoucna, a takový fenomén dokáže ekonomiku dosti slušně rozložit.

Kapitolou samou pro sebe je strukturální energetická krize, na samém počátku byl aktivistický požadavek těžbu „nečistých“ zdrojů energie, zejména uhlí, do budoucna nijak nepodporovat a připravovat její útlum. U zatím tradičně apolitických finančních institucí – bank a pojišťoven – tyto přístupy překvapivě nacházely sluchu. Výsledek: na skok cen energií v druhé polovině roku 2021 nebylo možné reagovat navýšením těžby. Dodavatelé energií, kteří nepočítali s takto vysokou cenovou volatilitou, krachovali s až fatálními důsledky pro nízkopříjmové skupiny obyvatelstva. Pak následovalo vyhlášení zeleného údělu ze strany EU, kterým se do čela boje proti karbonizaci postavila EU přesto, že zelené přístupy k „udržitelnosti“ prakticky znamenají nemožnost realizovat v zakládajících listinách EU deklarovaný trend růstu životní úrovně obyvatel a růstu ekonomické konkurenceschopnosti jak celého integračního celku, tak jednotlivých členských zemí.

V těchto souvislostech považujeme za užitečné uvést stanovisko ekonoma, který pro tuto společenskou vědu udělal hodně, N. Taleba (2021), ohledně „nasazování vlastní kůže“, což je základní předpoklad symetrie: pokud máme mít prospěch z pozitivního výsledku nejisté události, pak musíme také sdílet potenciální škody a převzít odpovědnost, pokud se něco pokazí. Pokud tomu tak není, jde o asymetrii.

Asymetrie v podstupování rizika vede nakonec podle Taleba k vytváření závažných nerovnováh, které mohou ve svých důsledcích až ohrožovat celý systém, a dokonce vést až k jeho defaultu v důsledku hromadění se rizik vzniku čer-

ných labutí. Vzpomeňme reálných obav odborné komunity v roce 2008 o krach celého světového finančního systému, který byl nakonec odvrácen masivní fiskalizací ztrát, tedy přenesením rizik mimo okruh lidí, zejména bankéřů, kteří měli odpovídajícím způsobem nasadit svou vlastní kůži do hry, a když pak začalo docházet k bankovním úpadkům, evidentně se k tomu neměli. Své zisky z let „tučných“ považovali za poctivě získané, vývoj v „hubených“ letech za vliv černých labutí, se kterými neměli nic do činění.

Aktuálním příkladem je současná překotná aktivistická snaha o dekarbonizaci energetických zdrojů, jeden ze spouštěčů energetické krize, jejíž aktuální finanční důsledky byly přeneseny na spotřebitele zejména elektřiny a plynu. Taleb je obecně v této věci názoru, že těšíme-li se možnostem ovlivňovat budoucí vývoj, musíme také osobně podstupovat určité riziko a nevystavovat důsledkům svého jednání někoho druhého, jinými slovy mravním závazkem je osobně se podílet na důsledcích, které v současném globálním a komplexním světě takové jednání vyvolá. Každopádně v inkriminovaném období jsme nezaznamenali žádnou akci ve prospěch snížení energetické chudoby nízkopříjmových skupin ze strany zelených aktivistů.

Zelený aktivismus je ovšem jen jedním z faktorů, i když velmi významným, kterým se manifestuje strukturální nerovnováha mezi poptávkou a nabídkou, ta přináší další inflační impulzy do ekonomik a dále spolu s pandemií katalyzuje stále pokračující trend výrazné příjmové polarizace, kdy bohatší se stávají ještě bohatšími a chudí ještě chudšími. Stále se rozevírající nůžky vyvolávají sociální napětí a do jisté míry erodují i samotné principy demokracie a zatím proti pokračujícímu rozevírání, a tedy zvětšování rozměru asymetrie neznáme žádný účinný recept, nepočítáme-li ty dopředu se jevící jako mírně řečeno nereálné.

Ještě je třeba v těchto souvislostech zmínit, že ve své poslední knize se Taleb vymezuje proti jedné z výrazných kontroverzních osobností levicového politického spektra – ekonomovi T. Pikettymu, který ve svém populárním, a dokonce oceněném díle *Kapitál pro 21. století* věští z důvodu stále silícího polarizačního a asymetrického trendu zhroucení veškerého světového pořádku z důvodu absence dostatečného mechanismu přerozdělování příjmů, eventuálně nedostatečně používaného nástroje vyvlastňování (!). Vedle tradičního Pikettyho odporce prof. A. Deaton (úspěch plodí nerovnost, a přece nechceme zadusit úspěch) N. Taleb Pikettyho argumentaci o nezdravém nárůstu kapitálového důchodu oproti důchodu z práce považuje za mylnou a navíc konstatuje, že při vyvozování závěrů z analýzy statistických ukazatelů nerovnosti Piketty používá nesprávné matematické metody. Každopádně masivní přerozdělování v kombinaci s vyvlastňováním asi tím kýženým receptem k dosažení asymetrie v tomto ohledu nebude.

Přes mimořádně hektický a velmi volatilní průběh ekonomických stavů světa v posledních více než čtyřech dekádách je nutno konstatovat, že jednou z odvětvových ekonomik, která vykazovala vůči výkyvům určitou rezistenci, bylo odvětví pojišťovnictví. Určitým problémem je geometrický nárůst objemu škod při katastrofických událostech; ve druhé

dekádě tohoto století byla mimořádnou pohromou nehoda ve Fukušimě, která historicky poprvé kombinovala jako příčinu dopadů přírodní a technologické katastrofy.

Celkové dosahování vyššího materiálního bohatství při současné vyšší zranitelnosti ekonomických a technických systémů vytváří tlak nárůstem škod z katastrofických událostí a vynucuje si jejich vícezdrojové krytí. Komerčním způsobem organizované pojištění začíná narážet na bariéru tohoto systému.

Závěr

V globálním chaosu, který se odehrával ve většině sledovaného období více než čtyř dekad ve světové a národních ekonomikách, bylo velmi těžké hledat v jeho jednotlivých fázích historické analogie a i oporu v ekonomické teorii. Jako červená nit v období poslední krize i v období, které prožíváme aktuálně teď, se táhne problém nadspotřeby a s tím související nadměrná zadluženost, která je v současné době již taková, že již by nebylo možné pro její velikost použít fiskalizaci veřejnými financemi. Ostatně řešení poslední krize fiskalizací bylo na počátku budoucí a dodnes přetrvávající nerovnováhy vytvořením nadměrné likvidity. Současnou inflaci mají na svědomí nízké úrokové sazby ustanovené centrálními bankéři v roce 2008, dlouhodobý tisk peněz nazývaný kvantitativní uvolňování, další zadlužování vlád po celém světě, evropská zelená politika a až v druhém sledu pandemie a ve válku vrcholící geopolitické napětí.

V situaci, kdy ekonomika se musí vypořádávat s objektivními problémy, povede chůze po kluzké cestě bezstarostného zadlužování k inflační destrukci ekonomiky. Současní politici v nárokové atmosféře ve společnosti k razantním krokům zatím nemají odvalu. V těžké defenzívě se nacházejí teoretičtí ekonomové. Dokud si všichni neuvědomíme nutnost přestat se zadlužovat, o tuto dobu bude cesta k obnově rovnováhy delší.

Resumé

After more than three decades, the picture of the current world and our economy is not optimistic

The authors of this article look at how the world and our economies have fared in real terms, and how economics as a scientific discipline has managed to fulfil its mission over the past, extremely hectic decades. The financial and economic crisis, brought both several consequences for the real economy and shook the very paradigms of economics. Fiscal solutions to the crisis and its aftermath have significantly strengthened the role of politicians in managing economic affairs. As a result, regulation has been implemented across all segments of the financial markets, including the insurance industry, which did not contribute to the crisis. The authors blame the high inflation on low interest rates set by central bankers in 2008, long-term money

Chůze po kluzké cestě bezstarostného zadlužování povede k inflační destrukci ekonomiky.

printing, government borrowing around the world, Europe's green policies and, second only on pandemics and geopolitical tensions culminating in war. They warn against further debt, which could lead to inflation destroying the economy.

Klíčová slova

Ekonomie, ekonomika, finance, věda, krize, rizika, inflace, zadlužování

Keywords

Economy, economics, finance, science, crisis, risks, inflation, debt

Použitá literatura

CASE, A., DEATON, A. *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*. Princeton University Press, 2020.

DAÑHEL, J., DUCHÁČKOVÁ, E. Problémy obecné metodologie věd ovlivňují neuspokojivý stav ekonomické vědy. In: *Politická ekonomie*. 2010, roč. 58, č. 5.

HAYEK, F. A. *Kontrarevoluce vědy*. Praha: Liberální institut, 1995.

KAHNEMAN, D. *Myšlení rychlé a pomalé*. Jan Melvil publishing, 2013.

KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1963.

KLAUS, V. *Návrat inflace: kluzká cesta bezstarostného zadlužování*. Praha: IVK, 2022.

MLČOCH, L. *Sociální ekonomika a sociální chování: nástin cest k rozšířenému paradigmatu ekonomie*. Konference 20 let IES, Praha.

PIKETTY, T. *Kapitál v 21. století*. Universum, 2015.

SEDLÁČEK, T. O inflaci jinak, o filozofii peněz, o duši společnosti a naší víře. *Hospodářské noviny*. 29. 7. 2022.

TALEB, N. *Černá labuť*. Praha: Paseka, 2011.

TALEB, N. *Nasadit vlastní kůži*. Praha: Paseka, 2019.

K vývoji světového pojiš'ovnictví

Ing. Jaroslav Mesřmíd, CSc., MBA / předseda redakčního kruhu *Pojistných rozprav*

Bezprecedentní pandemická krize se nesporně citelně dotkla i světového pojiš'ovnictví. Nicméně tento obor prokázal silnou odolnost a s jejími dopady se v zásadě vyrovnal. Nastupující ekonomická obnova ve světě byla ovšem již ve druhé polovině roku 2021 zpomalena nárůstem cen zvláště energií, což se začalo brzy promítat do růstu inflace. Ta zesílila v důsledku války na Ukrajině, která ovšem přinesla další problémy jako růst cen potravin a jiných komodit, narušení obchodu a dodavatelských řetězců a změny ve finančních tocích.

Nejistot ohledně dalšího vývoje světového hospodářství a světového pojiš'ovnictví je příliš mnoho. Přitom u některých z nich je velice obtížné odhadnout jejich eliminaci či zmírnění. Například u inflace nelze v srpnu 2022 ještě predikovat, kdy se dostane na vrchol a kdy se jí podaří dostat blízko cíli, který sleduje většina centrálních bank ve světě. I za těchto omezení je nezbytné si klást otázku, jak se bude globální ekonomika a pojiš'ovnictví v příštích letech vyvíjet, neboť očekávání mají v moderním hospodářství stále významnější roli.

Světové pojiš'ovnictví v roce 2021

Prognózu dalšího vývoje světového pojiš'ovnictví nelze nastínit zejména bez analýzy předchozího vývoje a predikce vývoje makroprostředí. Pokud jde o globální pojistný trh, tak **globální pojistné**, resp. hrubé předepsané pojistné, se v roce 2021 zvýšilo oproti předchozímu roku reálně (tj. po očištění o inflaci) o 3,4 %. Je to pozitivní z toho hlediska, že v roce 2020 byl zaznamenán mírný pokles o 0,2 %.

Globální pojistné neživotního pojiš'tění zaznamenalo v roce 2021 reálný nárůst pojistného o 2,6 %, přičemž v roce 2020 činil přírůstek 3,1 %. Na výsledek docílený v neživotním pojiš'tění v roce 2021 mělo vliv zpevnění, resp. zvýšení, sazeb v podnikatelských pojiš'těních, ale na druhé straně pokles pojistného v Číně o 0,7 %, protože změny v tamní sazbové politice v pojiš'tění motorových vozidel vedly k tvrdé konkurenci a k poklesu sazeb.

U **životního pojiš'tění** byl v roce 2021 docílen reálný přírůstek globálního pojistného ve výši 4,5 %, což lze po poklesu tohoto ukazatele v roce 2020 o 4,2 % hodnotit pozitivně, nemluvě o tom, že byl o 1,9 procentního bodu vyšší než přírůstek pojistného neživotního pojiš'tění. I v případě životního pojiš'tění nastal v roce 2021 pokles pojistného v Číně, a to o 2,6 % kvůli slabým výsledkům u spořicíh produktů způsobeným hlavně propadem v pojiš'tění pro případ vážných chorob.

Statistické údaje obsažené v publikaci renomovaného Swiss Re Institute (SRI) pod názvem „World Insurance“ („Světové pojiš'ovnictví“)¹ umožňují mimo jiné prezentovat také výsledky dosažené **EU27**. Celkové pojistné se v roce 2021 zvýšilo reálně o 6,9 % po poklesu o 4,3 % v roce 2020. Pojistné neživotního pojiš'tění narostlo v roce 2021 o 1,5 %, což je tempo růstu o 0,5 procentního bodu menší než v roce 2020. To znamená, že v neživotním pojiš'tění byl v průběhu pandemie zachován růst pojistného, což ovšem neplatí pro životní pojiš'tění, kde pojistné v roce 2020 pokleslo o 9,3 %, ale již v následujícím roce byl tento propad překonán růstem ve výši 11,8 %.

Pro celkový obrázek o vývoji světového pojistného trhu je vhodné doplnit, že hodnota pojistného v roce 2021 se dostala na úroveň 6 860 598 mil. USD, celková globální pojiš'těnost (měřená pojistným k hrubému domácímu produktu v běžných cenách v %) se přiblížila hranici 7 % (6,96 %) a hustota pojiš'tění (měřená pojistným na 1 obyvatele) byla vyčíslena na 874,3 USD.

V souvislosti s vývojem globálního pojistného trhu je třeba si vždy uvědomit, že je součtem pojistného vykázaného v jednotlivých zemích, mezi nimiž jsou značné rozdíly v postavení na zmíněném globálním trhu, tempech růstu pojistného, celkové pojiš'těnosti, hustotě pojiš'tění apod. Proto má smysl prezentovat v tabulce 1 příslušný výkon prvních 20 zemí ve světě podle výše pojistného (ale v tomto případě bez očištění inflace) v roce 2021.

Výsledky globálního pojiš'ovnictví v roce 2021 ukazují s ohledem na existující podmínky a přetrvávající pandemii, která měla ale nesporně menší sílu než v roce 2020, na solidní růst. Zvláště lze ocenit návrat k růstu v životním pojiš'tění. To vytváří relativně dobrou základnu pro vývoj v dalších letech, kdy je nutno ovšem počítat s náročnějším makroprostředím.

Makroekonomické prostředí pro pojistitele

Aktuální složitost a náročnost makroekonomického prostředí lze doložit na řadě statistických údajů, trendů i faktů. Je namístě také zmínit, že jeho analýze a prognóze je aktuálně věnováno ze strany mezinárodních ekonomických (a výzkumných) institucí více pozornosti. Například SRI věnoval ve své publikaci o světovém pojiš'ovnictví v roce 2022 tomuto prostředí téměř dvakrát větší prostor než v roce 2020. Mezinárodní měnový fond vydal pod tlakem ekonomického vývoje a událostí v červenci 2022 aktualizaci své dubnové prognózy týkající se světového hospodářství.

SRI vychází z toho, že globální růst v roce 2022 zpomaluje a tento trend bude pokračovat i ve druhé polovině roku 2022. Důvodem je zpříšňování měnové politiky a vysoká úroveň inflace. Globální reálný hrubý domácí produkt (HDP) by měl v roce 2022 vzrůst o 3 % a v roce 2023 o 2,6 %. Rizika spočívají v dalším vývoji měnové politiky. Mohla by totiž být zvolena příliš restriktivní opatření. Nahoru jdou ceny komodit a nelze opomenout ani omezení ekonomických aktivit v Číně kvůli covidu-19 a poruchy v dodavatelských řetězcích.

Hlavním makroekonomickým problémem se již v roce 2021 stala inflace, jež zesílila v roce 2022. Na tomto místě je účelné zmínit její tři klíčové příčiny, jak je vyhodnotil SRI:

- 1) historicky vysoká fiskální podpora, kterou mnohé vlády poskytly národnímu hospodářství v době pandemie. Jednalo se například o udržení příjmů osob, které byly zasaženy útlumem ekonomických aktivit,
- 2) silný nesoulad mezi nabídkou a poptávkou, jelikož nabídka byla narušena například restrikcemi v oblasti mobility,
- 3) prudký nárůst cen energií a některých základních komodit, prudce zesílený válkou na Ukrajině.

Pokud jde o úroveň inflace, tak v USA by se mohla dle SRI v roce 2022 zvýšit o 7,4 %, eurozóně o 7,6 % a v Číně pak o 2,2 %. Rok 2023 by mohl přinést žádoucí změnu. V USA by mohla poklesnout na 3,3 %, eurozóně také na 3,3 %, kdežto v Číně by mohla oproti roku 2022 mírně vzrůst, a to na 2,4 %.

K delšímu přetrvávání inflace by mohl přispívat i trend k deglobalizaci, tj. přesun některých výrobních do mateřských zemí, což ovšem může vést k tomu, že dodavatelské řetězce budou méně efektivní a vyšší náklady se přesunou na spotřebitele. SRI zmiňuje i kapitálově náročný proces dekarbonizace, který zvyšuje minimálně v krátkodobém období výrobní náklady. Dále se v roce 2022 změnila politika centrálních bank, které zvyšují úrokové sazby, aby „zkrotily“ inflaci.

Pokud jde o konflikt na Ukrajině, tak podle SRI působí na zpomalení ekonomického růstu a na růst cen. Světové hospodářství ovlivňují následující dopady:

- narušení dodavatelských řetězců a prudké zvýšení cen energií a komodit,
- zpřísněné finanční podmínky,
- negativní dopady na postoje investorů a spotřebitelů,
- narušení globálního bankovního a finančního systému,
- narušení obchodních toků.²

V důsledku války na Ukrajině by mohl globální HDP ve srovnání s prognózou SRI z období před válkou poklesnout v roce 2022 o 1,35 procentního bodu, kdežto inflace by mohla být vyšší o 2,6 procentního bodu.

Skupina Světové banky (World Bank Group – WBG) ve své zprávě o vyhlídkách globálního hospodářství z června 2022³ věnuje hlavní pozornost účinkům války na Ukrajině, resp. invazi Ruské federace na Ukrajinu, na světové hospo-

dářství. Podle WBG tato invaze výrazně přispěla ke zpomalení globálního ekonomického růstu, který by se mohl v roce 2022 pohybovat kolem 2,9 % a v roce 2023 by mohl dosáhnout 3 %.

WBG vychází z toho, že válka na Ukrajině:

- vede k vyšším cenám komodit,
- přispívá k většímu narušení nabídky,
- zvyšuje nejistoty v zabezpečení potravinami a zvyšuje chudobu,
- zhoršuje inflaci,
- přispívá k přísnějším finančním podmínkám,
- zvětšuje finanční zranitelnost,
- vyvolává politickou nejistotu.

Ve zprávě se objevují i některé výzvy, které by mohly podpořit globální ekonomický vývoj. Tvůrci politik v nově se rozvíjejících zemích a rozvojových zemích by měli upustit od zavádění exportních restrikcí (např. u potravin a jiných komodit) nebo cenových kontrol, což by mohlo skončit nárůstem cen komodit. Vzhledem k rostoucí inflaci, zpříšňování finančních podmínek i vzhledem k vysokému státnímu dluhu v řadě zemí je záhodná nová prioritizace výdajů, které by měly být cílené na podporu zranitelných domácností.

Podle WBG vzhledem k výše zmíněným dopadům vzrostlo ve světovém hospodářství riziko stagflace, což je kombinace vysoké inflace a stagnujícího růstu.

Mezinárodní měnový fond (International Monetary

Fund – IMF) se věnuje vývoji či perspektivám světového hospodářství v publikacích pod názvem „Výhled světového hospodářství“, které jsou vydávány dvakrát či třikrát ročně. Aktuální je prognóza z července 2022.⁴ IMF zdůrazňuje, že v roce 2022 se začala materializovat některá rizika, takže globální output se ve druhém čtvrtletí 2022 snížil v důsledku poklesů v Číně a Rusku. Podle IMF postihlo světové hospodářství, již oslabené pandemií, několik závažných šoků: inflace vyšší než očekávaná, přísnější finanční podmínky, horší než očekávané zpomalení v Číně, dopady z trvající pandemie a negativní účinky války na Ukrajině. Proto by měl ekonomický růst (měřený globálním HDP) zpomalit v roce 2022 na 3,2 %, tj. o 0,4 procentního bodu méně, než IMF prognózoval ještě v dubnu 2022. Pokud jde o globální inflaci, tak se očekává v roce 2022 její růst ve vyspělých zemích o 6,6 % a v nově se rozvíjejících a rozvojových zemích o 9,5 %. Oproti prognóze z dubna 2022 je tento aktuální kvalifikovaný odhad IMF vyšší o 0,9, resp. 0,8, procentního bodu, neboť byl zohledněn další růst v cenách energií a komodit i nerovnováhy mezi nabídkou a poptávkou.

IMF doplnil výše uvedenou tzv. základní prognózu ještě o scénář, kdy se některá rizika naplní nebo budou působit s větší silou. Válka na Ukrajině může vést k zastavení dodávek plynu do Evropy, zkrocení inflace může být složitější, než se očekává, přísnější finanční podmínky mohou zvýšit napětí v dluhové službě v nově se rozvíjejících a rozvojových zemích, může se prohloubit krize v sektoru nemovitostí nebo může dojít ke geopolitické fragmentaci. Potom by ekonomický růst v roce 2022 mohl činit jen 2,6 % a 2 % v roce 2023.

Klíčové poselství IMF se týká inflace. Tvůrci politik by měli považovat její zkrocení za prioritu č. 1. Tvrdí měnová politika bude sice mít reálné ekonomické náklady, ale zpoždění by je jen zvýšilo. Také IMF doporučuje toliko cílenou fiskální pomoc nejvíce zranitelným osobám. Bude ale třeba vyvážit takové postupy zvýšenými daněmi nebo snížením vládních výdajů. IMF nezapomíná ani na klimatickou změnu, která nadále vyžaduje urgentní mezinárodní akci k omezení emisí a zvýšení investic za účelem urychlení zelené transformace.

Globální pojistný trh v letech 2022-2023

Prognóza SRI, pokud jde o vývoj globálního pojistného trhu v letech 2022-2023, obsahuje tyto základní závěry:

- Odhadovaný nárůst **globálního celkového pojistného** (tj. životního a neživotního pojištění) by mohl v roce 2022 dosáhnout v nominálním vyjádření výše 6,1 %. Ovšem reálně (tj. ve stálých cenách) se dá očekávat jen mírný

vzestup (+ 0,4 %). Přitom hodnota globálního celkového pojistného v nominálním vyjádření by na konci roku 2022 mohla poprvé v historii překročit hranici 7 bilionů USD. SRI zakládá tento odhad na „tvrdších“ sazbách v neživotním pojištění s ohledem na nutnost čelit vysoké inflaci a dále na silném růstu pojistného v nově se rozvíjejících zemích (emerging countries). To by znamenalo, že hodnota pojistného v roce 2022 by byla v nominálním vyjádření o 17 % vyšší než na počátku krize způsobené pandemií covidu-19 (tj. v roce 2019), což podle SRI odráží odolnost pojistných trhů v průběhu pandemie.

- V **neživotním pojištění SRI** předpokládá, že inflace hodnot expozic a zpevnění sazeb podpoří růst pojistného, a to zejména v Severní Americe a Evropě. Reálně se ovšem odhaduje nárůst globálního pojistného neživotního pojištění jen ve výši 0,8 %. V roce 2023 by měl být vzestup daného globálního pojistného rychlejší (+ 2,2 %). Hnací silou růstu by mělo být pokračující zpevňování sazeb, zvláště u podnikatelských pojištění. Dále se očekává, že růst pojistného v nově se rozvíjejících

Tabulka 1: TOP 20 zemí podle celkového pojistného v roce 2021

Pořadí	Země	Celkové pojistné r. 2021 (mil. USD)	Nominální změna v % k r. 2020	Tržní podíl na globálním pojistném (%)	
				r. 2021	r. 2020
1	USA	2 718 699	8,1	39,6	40,0
2	Čína	696 128	6,1	10,1	10,4
3	Japonsko	403 592	-2,6	5,9	6,6
4	Spojené království (UK)	399 142	16,7	5,8	5,4
5	Francie	296 380	24,0	4,3	3,8
6	Německo	275 779	5,9	4,0	4,1
7	Jižní Korea	193 008	1,5	2,8	3,0
8	Itálie	192 481	11,5	2,8	2,7
9	Kanada	161 289	15,8	2,4	2,2
10	Indie	126 974	13,5	1,9	1,8
11	Tchaj-wan	113 423	0,1	1,7	1,8
12	Nizozemsko	92 986	5,7	1,4	1,4
13	Španělsko	73 571	9,4	1,1	1,1
14	Austrálie	72 576	15,5	1,1	1,0
15	Hongkong	72 227	-1,0	1,1	1,2
16	Irsko	64 696	31,3	0,9	0,8
17	Brazílie	62 082	7,2	0,9	0,9
18	Švýcarsko	57 793	1,2	0,8	0,9
19	Jižní Afrika	51 215	24,6	0,7	0,7
20	Lucembursko	48 287	30,9	0,7	0,6

Poznámka č. 1: V případě USA hraje významnou roli soukromé zdravotní pojištění, které se podílí cca jednou třetinou na globálním pojistném neživotního pojištění. Poznámka č. 2: V roce 2018 činilo celkové pojistné Lucemburska 33 170 mil. USD. Prudký nárůst pojistného v dalších letech byl ovlivněn ve značné míře brexitem (některé pojišťovny přenesly sídlo z UK do Lucemburska). Kromě toho se obvykle upozorňuje i na příznivý daňový režim v této zemi (např. pro životní pojištění).

zemích pravděpodobně předstihne růst ve vyspělých zemích. Odhadovaný reálný růst pojistného neživotního pojištění by v nově se rozvíjejících zemích mohl totiž činit 3 % v roce 2022 a 4,2 % v roce 2023. Hlavním tahounem takového růstu bude asi poptávka po krátkodobém soukromém zdravotním pojištění, kterou ovlivňuje zvýšené povědomí o zdravotní bezpečnosti, probuzené zkušenostmi z pandemie.

- **Zisky v sektoru neživotního pojištění** se dostanou v roce 2022 pod tlak. SRI prognózuje, že ukazatel ROE (return on equity – rentabilita vlastního kapitálu či zisk k vlastnímu kapitálu) se bude v roce 2022 pohybovat kolem 5–6 %. V roce 2021 skončil tento ukazatel na úrovni 6 %, což signalizuje, že by v roce 2022 mohlo dojít k poklesu ve srovnání s předchozím rokem. Pro rok 2023 počítá SRI s nárůstem ukazatele ROE na 6,6 %, jelikož se mají zlepšit výsledky z upisování i výnosy z investic. Ovšem ekonomické zpomalení a vysoká víceletá inflace sníží v reálných cenách pojistné a zvýší náklady na pojistná plnění. Určitým plusem v období inflační krize může být však ta skutečnost, že úrokové sazby půjdou nahoru. To posílí v delším období investiční výnosy, protože portfolia dluhopisů pojistitelů provozujících neživotní pojištění se postupně „převalují“ k vyšším výnosům.
- Pokud jde o **životní pojištění**, tak SRI prognózuje, že globální pojistné se v roce 2022 reálně mírně sníží (– 0,2 %). Spořicí pojistné, jež reprezentuje více než tři čtvrtiny sektoru životního pojištění, bude pravděpodobně „trpět“ z důvodu volatilních podmínek na finančním trhu a klesajících disponibilních příjmů. Nicméně podmínky pro pokrok ve střednědobém horizontu existují a jsou dobře ukotveny. Zvýšení povědomí o riziku po pandemii táhne poptávku po pojistných produktech ochranného typu a pojistitelé mění svoje podnikatelské modely, aby byli digitálně připraveni. Dále lze předpokládat, že vyšší úrokové sazby podpoří poptávku po garantovaných spořicích pojistných produktech. Z těchto důvodů SRI očekává, že reálné globální pojistné životního pojištění se v roce 2023 zvýší o 1,9 %, a to při zlepšení vývoje jak ve vyspělých, tak v nově se rozvíjejících zemích. V roce 2022 by se mohla mírně zlepšit ziskovost v sektoru životního pojištění, a to především díky růstu úrokových sazeb. Významnější vzestup výnosů z investic se podle SRI ukáže až ve střednědobém a dlouhodobém období, jelikož dlouhodobá aktiva s pevným příjmem/výnosem, která se nacházejí v investičním portfoliu životních pojistitelů, se začnou „převracet“. I když škody spojené s covidem-19 v roce 2022 budou pravděpodobně přetrvávat, tak závažnost těchto škod může poklesnout, jelikož svět se přizpůsobuje životu s virem.⁵

Je jasné, že období 2022–2023 bude pro pojistitele náročné a podle SRI přechodové. Ve výhledu bylo určitě třeba zohlednit zvláště zpomalení ekonomického růstu, resp. nízký růst či riziko stagflace, a také vysokou inflaci. Předchozí část tohoto článku o makroekonomickém prostředí pomohla ujasnění očekávaných trendů, podpůrných a negativních vlivů a faktorů dalšího ekonomického vývoje, jež je vhodné rozčlenit na krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé.

Světové pojišťovnictví musí počítat v krátkodobém a střednědobém období s dopady války na Ukrajině. Ruské a ukrajinské pojišťovnictví zaznamená v důsledku války a mezinárodních sankcí určitě pokles pojistného. Vzhledem k jejich relativně nízkému podílu na globálním pojistném trhu to však jeho výsledky výrazněji neovlivní. I sankce spočívající v zastavení pojišťovací činnosti a investic v Rusku něco stojí, ale v portfoliu většiny globálních hráčů je podíl Ruska poměrně malý. Daleko větší roli mají nepřímé dopady válečného konfliktu na pojistné trhy. Nelze popřít, že tento konflikt má vliv na zpomalení globálního ekonomického růstu a tím na nižší dynamiku růstu globálního pojistného. O zásadním příspěvku k růstu cen energií, potravin a dalších komodit byla již řeč. U pojistitelů se to pak promítá do vyšších nákladů na pojistná plnění, přičemž nelze pominout ani pojištěné škody tímto konfliktem způsobené. V zásadě lze tvrdit, že v dlouhodobém horizontu bude dopad nepřímých škod vyšší než dopad přímých škod. SRI uvádí, že sektor globálního neživotního pojištění bude schopen vstřebat přímé pojištěné škody způsobené válkou. Kvalifikované expertní odhady je vyčísľují v rozmezí 13–23 mld. USD. K potenciálně dotčeným typům pojištění patří například letecké pojištění, úvěrové pojištění obchodních transakcí, pojištění politických rizik a námořní pojištění. Ovšem to, zda budou tyto škody validní, závisí na předmětu pojištění a znění pojistných podmínek. Analytikové se v podstatě shodují, že válečný konflikt má dále přímý dopad na kybernetické pojištění. Předpokládá se růst poptávky, který posiluje větší povědomí o riziku, i růst sazeb, který se může zrychlovat při delším trvání tohoto konfliktu.

Vrátíme-li se k inflačním tlakům v oblasti pojistných plnění, tak nejvíce by mohlo být zasaženo, což ukazuje již vývoj v prvních sedmi měsících roku 2022, majetkové pojištění, pojištění odpovědnosti a soukromé zdravotní pojištění. Nelze pominout ani dopady ekonomického vývoje na rozvahy pojistitelů. Slabší akciové trhy a rozšíření kreditních rozpětí můžou vést k nižšímu ocenění (ztrátám) aktiv a kapitálu.

Po tomto výčtu možných negativních dopadů na globální pojistný trh je třeba si nutně položit otázku, zda existují i faktory, které by mohly další vývoj tohoto trhu posilovat. V prvé řadě je to změna politiky centrálních bank, včetně Evropské centrální banky, s cílem dostat inflaci pod kontrolu. Zahájené zvyšování úrokových sazeb může pokračovat a tím pádem by se mohly zlepšit výnosy pojistitelů z investic. Pandemie nesporně zvýšila všeobecně povědomí o riziku. Již v roce 2021 se ukázal nárůst zájmu spotřebitelů o životní pojištění, což je dokumentováno na základě statistických údajů výše. Lze počítat i nadále s větší poptávkou po rizikovém životním pojištění, resp. všech typech životního pojištění zahrnujících nějaký druh ochrany, i po soukromém zdravotním pojištění. Dá se očekávat rovněž zpevňování sazeb s přímým vlivem na růst pojistného, a to především u podnikatelských neživotních pojištění a pojištění majetku a osob z důvodu inflace v oblasti pojistných plnění.

Sledování trendů vývoje globálního pojišťovnictví má smysl i u jednotlivých pojistitelů. Ti se totiž již většinou neobejdou, zvláště globální hráči, bez analýz, například SWOT analýzy – vymezení silných i slabých stránek, ale i příležitostí a hrozeb – či analýz politicko-právních, ekonomických, sociálních

a technologických/ekologických aspektů (PEST analýza). Trendy globálního vývoje je nutno brát v těchto analýzách v úvahu. Záleží samozřejmě na podnikatelském profilu pojistitele a jeho angažovanosti na zahraničních pojistných trzích. Je naprosto logické, že pokud daný pojistitel není podnikatelsky angažován v Rusku či na Ukrajině, tak přímé škody vyplývající z válečného konfliktu nehrají v jeho případě žádnou roli. Nepřímé škody (inlace, pokles poptávky apod.) se ho dotknou, ale i zde v rozdílné míře v závislosti na jím provozovaných pojistných odvětvích. Citelnější mohou být dopady v pojištění odpovědnosti z provozu vozidla či v soukromém zdravotním pojištění. V každém případě aktualizovaná podnikatelská strategie opřená o analýzy nemůže v současné době pominout reakci na ekonomický vývoj doprovázený vysokou inflací, neboť ta má dopad na ziskovost.

Je cenné proto na závěr prezentovat doporučení SRI, i když spíše svodného či obecného charakteru, ke zmírňování účinků inflace v sektoru neživotního pojištění:

a) Upisování

- Přehodnotit pojistná rizika a přitom zohlednit zvýšené náklady na pojistná plnění (tj. znovu posoudit adekvátnost pojistného).
- Diverzifikovat a řídit novou produkci směrem k produktům s nižším rizikovým profilem.
- Upravit indexy používané v pojištění (zejména pojistné částky u pojištění majetku) a spoluúčast ve vazbě na index spotřebitelských cen s cílem docílit stabilizace a vyhnout se obtížnému procesu změny sazeb.

b) Tvorba rezerv

- Pravidelně přezkoumávat technické rezervy na bázi nejlepšího odhadu.
- Identifikovat inflační trendy, jež mají vliv na pojistná plnění.
- Napláňovat speciální přezkum technických rezerv jako reakci na očekávanou či existující inflaci.

c) Řízení aktiv a pasiv (ALM)

- Replikovat portfolia, která obsahují přímo zajištěné expozice (v rámci finančního trhu).
- Převést tato replikující se portfolia⁶ do pozic, do nichž se dá na finančním trhu investovat.
- Přehodnotit strategii alokace aktiv.
- Změnit postupy v investování, pokud je to považováno za nezbytné.

Globální pojišťovnictví prokázalo odolnost v době pandemické krize a mělo by zůstat růstové i v náročném období

2022–2023, i když reálný růst pojistného by mohl být jen mírný (1,2 %). Vychází se z určitých předpokladů, například že v roce 2023 poklesne inflace, zlepší se dodavatelsko-odběratelské vztahy, nebude eskalovat politické napětí ve světě atd. Je potěšitelné, že zaznívají též optimistické hlasy. Například Dan Glaser, výkonný ředitel vedoucí globální makléřské a poradenské společnosti Marsh, nedávno prohlásil, že pojistný trh je pevný a zůstane pevným, i když se třeba situace v zajištění majetku dokonce ještě zhorší. Pozoruhodné je jeho vyjádření, že ve všech recesích od roku 1952 zvýšila vždy společnost Marsh očištěný zisk na akcii. Prostě prý ví, jak řídit podnik v dobrých, ale i špatných časech.⁷ Výsledky například z pandemické krize ukazují, že to umí i manažeři pojišťoven.

Resumé

To the development of the world insurance in 2022–2023

The expectations regarding the further development of the insurance industry are a topical issue. There are now many risks which can influence insurers and reinsurers. No prognosis is possible without the analysis of a basis, i.e. achieved results. Therefore the author evaluates at first results of global insurance industry in 2021. Then actual macroeconomic conditions are assessed, especially the growth of commodity prices, inflation, impacts of conflict in Ukraine, rising interest rates etc. The author uses professional materials of the World Bank, the International Monetary Fund and the Swiss Re Institute. It follows the key part of this article, i.e. the outlook of the development of the global insurance industry in 2022–2023. Despite of many risks and uncertainties it is possible to reckon in this period with a low real growth of premiums. Insurers and reinsurers have shown the resilience within the pandemic crisis and it could continue in the near future too.

Klíčová slova

Světové pojišťovnictví, makroekonomické prostředí, výhled, pojistné, inflace, rizika, odolnost

Keywords

World insurance industry, macroeconomic environment, outlook, premium, inflation, risks, resilience

1 SRI. *World Insurance* [online]. 13. 7. 2022 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research.html>.

2 SRI. Citace 1, s. 7–9.

3 WBG. *Global Economic Prospects* [online]. 7. 6. 2022 [cit. 2022-07-27]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/06/07/stagflation-risk-rises-amid-sharp-slowdown-in-growth-energy-markets>.

4 IMF. *World Economic Outlook Update* [online]. Červenec 2022 [cit. 2022-07-27]. Dostupné z: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/07/26/world-economic-outlook-update-july-2022>.

5 SRI. Citace 1, s. 2.

6 Jde o takový typ investičního portfolia, které je strukturované tak, aby hodnota různých typů závazků z pojištění (pasiv) odpovídala aktivům. Cílem je vyrovnávat aktuálně držená aktiva s pasivy. Jde o to, vytvořit takové portfolio, jež nebude dotčeno výkyvy na finančním trhu. Někdy se mu říká také „hedge“ portfolio.

7 VWH. *Marsh-CEO Glaser sieht noch keine Rezession, aber sein Unternehmen sei das widerstandsfähigste gegen Krisen* [online]. 25. 7. 2022 [cit. 2022-08-08]. Dostupné z: <https://versicherungswirtschaft-heute.de/unternehmen-und-management/2022-07-25/marsh-ceo-glaser-sieht-noch-keine-rezession-aber-sein-unternehmen-sei-das-widerstandsfahigste-gegen-krisen/>.

Pojišťovnictví je proticyklickým sektorem. Odolá i vysoké inflaci?

Mgr. Petr Pošta, hlavní pojistný matematik Allianz pro střední a východní Evropu

Pojišťovnictví je obecně vnímáno jako proticyklický sektor, jehož výsledky jsou v průměru stabilnější a odolnější oproti ekonomickým výkyvům, mezi něž lze jistě počítat četné více či méně závažné krize, které zasáhly finanční svět či reálnou ekonomiku.

Pokud obrátíme svou pozornost k předchozím významným událostem na světových finančních trzích z posledních patnácti let – finanční krizi 2008, krizi evropského vládního dluhu 2012, turbulence na čínských akciových trzích na přelomu let 2015 a 2016, pandemii covidu-19 započatou v Evropě v roce 2020 –, lze říci, že ačkoliv se pojišťovny nevyhnuly určitým negativním dopadům na své podnikání, dopad všech těchto událostí byl limitovaný, k defaultům pojišťoven prakticky nedocházelo. V případě pandemie covidu-19 z titulu snížené frekvence škod neživotní pojišťovny v ČR z této krize dokonce dosud částečně benefitovaly.

Jako nejzávažnější čestnou výjimku v odolnosti pojištného sektoru lze hodnotit patrně případ pojišťovny AIG z finanční krize z roku 2008, která musela být zachráněna jako „too big too fail“ za pomoci 150 miliard dolarů vládního kapitálu v důsledku expozice na trhu swapů úvěrového selhání. Dlužno podotknout, že AIG tuto vládní pomoc zcela splatila již v roce 2013.

Příčiny zvýšené rezistence pojišťoven oproti cyklickým vlivům lze spatřovat ve vícero aspektech. Od faktu, že určité druhy pojištění jsou povinné a zajišťují tak určitou minimální poptávku, přes skutečnost, že pojištění za poskytnutou službu je ve velké většině případů přijímáno předem, což omezuje riziko na straně nesplácených pohledávek a nedostatečného cash flow, až po relativně konzervativní chování v oblasti investic, které je zčásti vynucené regulací.

(Ne)výjimečnost současné situace

Inflační exploze, jejíž dopady zasahují v tuto chvíli prakticky všechna odvětví ekonomiky, se od krizí vyjmenovaných výše liší zejména tím, že již její primární dopady postihují negativně obě strany bilance. Inflace v reálné ekonomice se postupně propisuje na závazkové straně do zvýšených pojištných plnění i jednotkových nákladů, akce centrálních bank v rámci boje za zkrácení inflace a zejména opětovně

ukotvení inflačních očekávání snižují de facto plošně cenu většiny finančních aktiv. S postupující erozí ekonomické situace v tuto chvíli nelze vyloučit, že může dojít i k relativně hluboké recesi se všemi s tím spojenými negativními důsledky, například nárůst nesplácených pohledávek, vypovídání nepotřebných pojištných smluv nebo zvýšená cenová elasticita na klientské straně, která může omezit schopnost pojišťoven promítat zvýšené škodní nároky či jiné náklady do cen pojištění.

Jako hlavní rozdíl oproti krizím, na které jsme byli v pojišťovnictví zvyklí v předchozích patnácti letech, lze vypíchnout fakt, že předchozí vyjmenované krize byly systematicky zmírňovány prostřednictvím masivní monetární stimulace ze strany centrálních bank, kterou v případě pandemie covidu-19 doplnila také významná fiskální stimulace ekonomiky. Obecně nízká inflace, která tyto události či období po nich provázela, pomáhala pojišťovně absorbovat problémy způsobené tržními výkyvy na aktivní straně bilance, stimulace ekonomiky pak pomáhala alespoň z počátku oslabené poptávce. Ponechme zde stranou hodnocení, jak moc byla tato stimulace ve skutečnosti dobře zacílená či účinná a jak moc předchozí monetární či fiskální stimul přispěl k současnému stavu.

Nyní čelíme situaci, kdy monetární politika přispívá k prohlubování krize, neboť „nelze jinak“. Poučné je ovšem sledovat zejména postupný vývoj názorů Jeroma Powella a americké

S postupující erozí ekonomické situace v tuto chvíli nelze vyloučit, že může dojít i k relativně hluboké recesi se všemi s tím spojenými negativními důsledky.

Vládní pomoc většiny vyspělého světa je omezena již stávajícími vysokými veřejnými dluhy.

centrální banky, od tvrdošíjného setrvávání na názoru, že inflace je přechodná, přes až donedávna slibované hladké přistání ekonomiky na jejím potenciálu a zkrocení inflace při současném vyhnutí se recesi až po nedávné tvrdé prohlášení, že americká centrální banka a její federální výbor pro otevřený trh učiní vše pro zkrocení inflace za každou cenu a že zvyšování úrokových sazeb v USA zdaleka není u konce. Reakce trhů, které se letos již nějaký čas pohybují v oblasti medvědího trhu, byla s každým posunem očekávaného vrcholu úrokového cyklu takřka učebnicová. Nový výhled krátkodobých i dlouhodobých sazeb srážel ceny dluhopisů a zvyšoval jejich výnosy, cena akcií pak obecně klesala s ohledem na rizikovou prémii vůči dluhopisům a zvýšené diskontování budoucích zisků (zde pomíjíme některé externality jako tzv. meme akcie či jiné obdobné akcie, jejichž cena je zjevně odtržena od jejich fundamentu a vývoj jejich ceny lze přičítat jiným faktorům). Momenty poklesů jsou pak střídány korekcemi v naději, že trhy či obavy z recese přimějí FED k obratu nebo alespoň určité stabilizaci měnové politiky, zatím marně. Na rozdíl od pandemie covidu-19, kdy prudký pád cen aktiv byl vystřídán prudkým růstem, se nyní zdá, že medvědí trh a stabilizace vývoje na finančních trzích ještě zaberou určitý čas.

Role fiskální politiky v současné situaci je složitá. Výzvy některých centrálních bankéřů k fiskální střídmosti, které si lze také přeložit jako výzvu k rychlé léčbě inflace pomocí drastického snížení poptávky v důsledku vyčerpání peněžních zdrojů na straně obyvatel i firem, patrně nebudou ze strany vlád vyslyšeny, jakkoliv dobře mohou být míněné či odůvodněné tím, že čím déle vysoká inflace v ekonomice působí, tím vyšší škody páchá. Zároveň je však vládní pomoc většiny vyspělého světa omezena již stávajícími vysokými veřejnými dluhy nebo jejich nepříznivým vývojem a zvyšujícími se náklady na obsluhu vládního dluhu. Omezuje se tak na zvládnutí urgentních problémů v rámci energetické krize. Nelze očekávat, že by vládní pomoc plně, nebo dokonce jen z podstatné části kompenzovala zvýšené náklady všech subjektů v ekonomice.

Před pojišťovnamí působícími v oblasti neživotního pojištění tak nyní leží velmi jedovatý koktejl složený z ingrediencí, z nichž lze jen málokterou označit za pozitivní.

V technické oblasti inflace zvyšuje náklady na pojištění plnění a vytváří tlak také na další náklady pojištěn. Pozitivní efekty na frekvenci škodných událostí z titulu pandemie již vyvanuly, přestože se zdají být do určité míry nahrazeny jinými faktory

jako obecně snižující se trend frekvence v oblasti autopojištění či šetření na zbytných cestách v důsledku vysokých cen pohonných hmot (to druhé ovšem nelze exaktně měřit). Zvýšené náklady klientů na energie a jiné nezbytné výdaje zvyšují jejich cenovou elasticitu a činí tak obtížným promítání zvýšených nákladů do budoucích cen pojištění, ať již jde o obnovy, či nový obchod. Pokud tak lze činit, pak někdy pouze za cenu zvýšených storen na stávajících smlouvách či vyšších provizních nákladů na nově získané smlouvy. V rámci investic pak zvýšené sazby budou podporovat výnosy, ale zároveň mnohdy za cenu tlaku na kapitál či s jednorázovými negativními efekty z titulu vynuceného účetního přecenění určitých aktiv na reálnou hodnotu.

Minulý a budoucí škodní vývoj: inflace a frekvence

Při pohledu na současnou situaci je dobré zdůraznit, že i v minulém desetiletí byly české pojišťovny v rámci neživotního pojištění vystaveny inflačním tlakům, které přesahovaly inflaci měřenou indexem spotřebitelských cen. Za všechny příklady lze jmenovat alespoň některé situace v pojištění odpovědnosti z provozu vozidel, které tvoří podstatnou část trhu neživotního pojištění nejen v ČR.

Jedním z inflačních „šoků“ byl bezesporu vliv nového občanského zákoníku na odškodnění za újmu na zdraví při dopravní nehodě z titulu pojištění odpovědnosti z provozu vozidla. I po stabilizaci situace po zavedení metodiky k náhradě nemajetkové újmy na zdraví zůstaly některé typy nároků násobně vyšší než dříve. Krátce po zavedení nového občanského zákoníku pak byla „inflace“ v oblasti zdravotních nároků ještě vyšší než hladina, na které se odškodnění nakonec ustálilo.

O několik let později po inflačním šoku z titulu odškodnění za zdravotní újmu skončilo také období utlumené inflace na škodách na majetku. V důsledku sofistikovanějších a dražších technologií, cen práce a dalších se také inflace majetkových škod posunula výrazně nad index spotřebitelských cen. Zájemce o bližší statistiky lze odkázat na veřejně dostupné tiskové zprávy, prezentace či vyjádření České kanceláře pojistitelů.

Konečně jako jednorázový inflační šok lze také vnímat zavedení povinného odvodu do fondu zábrany škod.

Důsledkem všech těchto proinflačních faktorů nebyla pouze negativa. Přibližně s počátkem účinnosti nového občanského zákoníku se nejprve stabilizoval a následně obrátil klesající trend průměrných cen v autopojištění a s určitým časovým odstupem se začala zlepšovat i celková bilance a marže pojišťoven v této oblasti. Podstatným rozdílem oproti současnosti však byla vynikající kondice české ekonomiky, zejména po konci měnových intervencí ze strany ČNB, která společně se setrvalým trendem klesající frekvence pojistných událostí učinila navyšování cen méně bolestným ze strany spotřebitelů.

V rámci pandemie covidu-19 prodělala škodní inflace v povinném ručení poměrně překotný vývoj od počátečních takřka dvojciferných hodnot (patrně alespoň zčásti způso-

bený nižším podílem méně závažných škodních událostí na celkovém škodním mixu) po návrat ke konci roku 2020 k víceméně předpandemickému trendu.

Po prudkém nárůstu cen surovin, materiálů a jiných komponent započatém již během roku 2020 v důsledku narušení distribučních cest a nárůstu cen energií během roku 2021 a 2022 lze obecně konstatovat, že stejně jako se zvýšené tržní spotové ceny či ceny futures u materiálů či energií projevují se zpožděním v celkové míře inflace vyjádřené obvyklými indexy, tak se také zvyšující indexy cen výrobců či spotřebitelských cen projevují se zpožděním v nákladech na pojistná plnění v autopojištění. Je to do značné míry logické vyústění procesu, kdy podniky (výrobci automobilů, subdodavatelé, opravárenské dílny atd.) působící na funkčním konkurenčním trhu nejprve spotřebovávají stávající zásoby či mají po určitou dobu nasmlouvané dodávky za předchozí ceny a před promítnutím nových cen vstupů do koncových cen nejprve vyčkávají, jak se situace vyvine a zda nejde o krátkodobý výkyv. Protože pojišťovny jsou v jistém smyslu na konci tohoto řetězce, není překvapivé, že náklady na pojistná plnění nyní v dynamice zaostávají za inflačními indexy. Naopak lze očekávat, že cenové tlaky z titulu náhrady škod dosáhnou svého vrcholu možná i delší čas poté, co dosáhnou svého vrcholu ceny fosilních paliv či indexy používané pro vyjádření inflace.

Inflační tlaky se samozřejmě nevyhýbají ani majetkovým pojištěním či havarijnímu pojištění, kde je odškodnění (do určité míry) navázáno na pojistnou částku a kde je následně v praxi o něco jednodušší promítnutí do cen pojištění, protože je do určité míry automatické. V praxi je ovšem u majetkového pojištění nemožné kontrolovat u každé parciální škody míru podpojištění a i v opačném případě by striktní uplatňování podpojištění patrně vedlo k reputačním následkům.

Obecně lze tedy konstatovat, že promítnutí škodní inflace plně do cen se jeví jako málo pravděpodobné z důvodu vícero faktorů zmíněných výše. Zde je namístě zmínit i fakt, že pojištění je placeno dopředu, což je sice často uváděno jako jeden z faktorů činící pojišťovny odolnějšími proti cyklickým vlivům, zde to však situaci pojišťoven dále komplikuje, neboť je v praxi obtížné za stávající stále se měnící situace spolehlivě odhadovat budoucí škodní inflaci na škodách příslušejících dnes předepisovanému pojistnému. Výše zmíněné platí v násobné míře u víceletých kontraktů běžných například v rámci leasingu či u některých specifických produktů jednotlivých pojišťoven.

Z pohledu frekvence škodních událostí lze konstatovat, že v případě povinného ručení pokračuje setrvalý klesající trend, kdy lze – velmi zjednodušeně – říci, že celkový počet nehod víceméně stagnuje, zatímco počet pojištěných aut zatím setrvale roste. Zároveň také stále klesá podíl nehod se závažnými zraněními. To v souvislosti s faktem, že odškodnění za zdravotní nároky je navázáno spíše na mzdový vývoj než obecnou inflaci, pomáhá inflační tlaky v oblasti povinného ručení tlumit a ve spojení s klesajícím trendem celkové frekvence vede k nižším nárůstům nákladů na pojistná plnění, než by odpovídalo čistě vlivu škodní inflace.

Nákladová inflace

V případě neživotních pojišťoven sice inflace v administrativních nákladech není tak významné téma jako u pojišťoven životních, kde je odhad budoucích nákladů jednou z podstatných složek cenotvorby, na druhou stranu lze i zde očekávat negativní vlivy: mzdové tlaky v důsledku vysoké spotřebitelské inflace, vyšší náklady na energie ve vlastních objektech či nájmy a další faktory, kdy lze očekávat rychlé či postupné přelití obecné inflace fakticky do všech významných nákladových položek. Ze strany pojišťoven lze naopak spíše očekávat snahu tyto tlaky kompenzovat úsporami než je promítat do cen produktů.

Investiční výnosy

Výnosy z finančního umístění budou krátkodobě patrně jediným pozitivním faktorem současné situace. Prudké zvyšování sazeb centrální banky by se vzhledem k relativně krátké době neživotních závazků mělo u všech či většiny pojišťoven na českém trhu projevit ve významně vyšších investičních výnosech již za rok 2022, míra růstu a jeho trvání však bude záviset na dalším vývoji sazeb a zvolené investiční strategii konkrétní pojišťovny.

Zároveň prudký růst sazeb, který na mnoha místech světa vysoce převyšuje „dvousetletou“ událost dle kalibrace standardního vzorce, a s tím související tržní tlaky na ceny dalších druhů finančních aktiv mohou vynutit jednorázové ztráty z přecenění finančních instrumentů na reálnou hodnotu. Stejně tak tomu může být v případě investic do určitých nástrojů, například investičních fondů nebo aktiv exponovaných vůči dopadům války či energetické krize. Určité vynucené rebalancování portfolií nelze vyloučit také s nastupujícím standardem IFRS 9 a leckdy také povede za stávajících podmínek k realizaci ztrát.

Solventnost

Zvyšující se úrokové sazby sice podporují investiční výnosy na aktivech dluhopisového typu, zároveň se však některé pojišťovny, zejména ty, které v období nízkých úrokových sazeb rozvolnily striktní sladění durace aktiv a závazků a v rámci hledání vyšších (respektive v některých státech eurozóny alespoň kladných) výnosů na dluhopisovém trhu investovaly do instrumentů s delší durací, než by odpovídalo stávajícím závazkům, či do instrumentů rizikovějšího profilu, mohou být vystaveny krátkodobě nepříznivým dopadům z titulu tržních pohybů na straně vlastního kapitálu, vlastních zdrojů a solventnostních ukazatelů. V případě solventnosti je také otázkou, zda případné snižující se marže pojišťoven nezpůsobí, že růst kapitálového požadavku pramenící z vyšších škodních rezerv z titulu inflace a případného vyššího pojistného bude možno plně kompenzovat zisky, ať již skutečně realizovanými, nebo předpokládanými budoucími v rámci rezervy pojistného dle Solvency II.

Škodní rezervy

Při hodnocení dopadů inflace na neživotní pojišťovny nelze nezmínit zvýšenou nejistotu při kvantifikaci dopadů inflace na rezervy na pojistná plnění.

I pokud pomineme ryze matematické aspekty aplikace chain-ladder metody, která je stále základem pro výpočty škodních rezerv v případě většiny pojišťoven, v měnícím se inflačním prostředí, pro které a priori není vhodná, při odhadu škodních rezerv čelí pojistní matematici řadě výzev. Mezi ně patří kromě výše zmíněného odhadu budoucí inflace také otázka, na kterou část škod zvýšenou inflací aplikovat. Tedy konkrétně, zda je již inflace korektně zohledněna v počátečních či posléze revidovaných rezervách na škody již nahlášené, zda inflaci v plné či částečné míře aplikovat také na škody nahlášené již v dávnější minulosti, kde častokrát není jednoduše možné zjistit, zda je výplata pozdržena pouze z titulu chybějící dokumentace, anebo z titulu komplikované a v budoucnu se stále více prodražující opravy či do jaké míry inflace ovlivní škody již vzniklé, ale ještě nenahlášené. V souvislosti s tím bude tak či tak odhad budoucích plnění a celkového závazku zatížen zvýšenou mírou nejistoty, kterou je jednak nutno dle legislativy zohlednit v rezervách stanovených podle Solventnosti II, druhak patrně vynucené zohlednění této nejistoty vyvolá náročné diskuse ohledně profitability portfolií mezi různými útvary v pojišťovně.

Určitou úlevu v rámci solventnosti poskytuje pojišťovnám fakt, že rezervy pro účely solventnosti jsou diskontovány a swapové sazby, které jsou základem pro bezrizikové křivky používané v režimu Solvency II, se obvykle pohybují výše, než odpovídá výnosům vládních dluhopisů. S tím je ovšem spojené další riziko, pokud by se významně zhoršila kreditní důvěryhodnost České republiky v důsledku současného nepříznivého vývoje veřejného dluhu. První negativní zprávy od ratingových agentur mohou být první vlaštovkou takového vývoje. Připomeňme, že nejenomže české veřejné finance nyní čelí prudkému zadlužování, prvně z titulu pandemie, nyní z titulu snížené daňové zátěže a energetické krize, ale že další výhled s ohledem na absenci smysluplné penzijní reformy též není růžový.

Vysoké výnosy budou pojišťovnám patrně krátkodobě pomáhat ve vykazování zisku podle nového standardu IFRS 17, kde se škodní rezervy rovněž diskontují. V prostředí rostoucích úrokových sazeb nejspíše u většiny pojišťoven převáží pozitivní vliv diskontování u stávajícího škodního roku nad postupným odebíráním vlivu diskontování u předchozích škodních let. Tento pozitivní vliv je však pouze dočasný.

Závěr

Současnou situaci lze z pohledu neživotních pojišťoven popsat jako téměř dokonalou bouři, kdy přímé či nepřímé důsledky vysoké inflace zasahují povětšinou negativně obě strany jejich bilance a ziskovost pojišťoven se po počátečním rychlém pozitivním benefitu ze strany

vyšších investičních výnosů též dostane pod tlak ze strany inflace ve škodách a nákladech, kterou může být za stávající ekonomické situace obtížné promítnout v plné míře do cen či vyrovnat pomocí úspor.

Z dlouhodobějšího pohledu lze soudit, podobně jako se tomu stalo v případě nového občanského zákoníku či finanční krize, že vysoká inflace, dojde-li k včasnému zvládnutí jejích příčin, může nakonec přispět k pozitivnímu vývoji sektoru pojištění. V tuto chvíli by bylo ovšem předčasné považovat tento vývoj za samozřejmý. Výzvy, kterým čelí státy, veřejné politiky, ekonomika, jednotlivé podniky či spotřebitelé, jsou vážné a například vývoj ropné krize v sedmdesátých letech minulého století varuje, že následky nemusí odeznít v krátké době. Přejme si, aby tomu tentokrát bylo jinak.

Resumé

The insurance industry is a countercyclical sector. Can it withstand high inflation?

The article presents an interesting reflection on the impact of inflation primarily on the non-life insurance sector. It describes and assesses the course of inflation as a result of the crises affecting the financial world over the last 15 years, as well as the reasons for the resilience of the insurance sector to these consequences. At the same time, it highlights the possible negative effects of the current developments as well as the possible benefits related to the economic condition and CNB interventions. In parallel, the author highlights several, mainly negative, consequences of the current developments and thus draws attention to the importance of anticipating possible developments also in the long term.

Klíčová slova

Inflace, pojišťovnictví, ekonomická krize, fiskální politika, cenové tlaky, náhrady škod

Keywords

Inflation, insurance industry, economic crisis, fiscal policy, price pressures, compensation

Současnou situaci lze z pohledu neživotních pojišťoven popsat jako téměř dokonalou bouři.

Teoretický i praktický přístup k udržitelnosti

Ing. Jaroslav Mesršmíd, CSc., MBA / předseda redakčního kruhu *Pojistných rozprav*

Tento článek si neklade za cíl provést komplexní a detailní pojednání o udržitelnosti, neboť to by vyžadovalo jinou formu, tj. například rozsáhlou studii nebo výzkumnou zprávu, ale spíše poskytnout čtenářům základní orientaci v dané problematice, která by jim mimo jiné umožňovala učinit si vlastní představu o této výzvě.

Udržitelnost je v současné době velice frekventovaný pojem a zdá se, že dynamika jeho používání narůstá, a to i v oborech či oblastech, kde se to může jevit jako poněkud překvapující. Je přitom vždy zřejmé, o co se konkrétně jedná, jaké výzvy musí společnost řešit? Lze se setkat například s názorem, že udržitelnost je společenskou reakcí na environmentální a kulturní problémy, nebo s názorem, že jde o etický ideál či vědecké úsilí. Řada kritiků udržitelnosti ji označuje za ideologii. Přitom politika udržitelnosti má již jasné směřování a pravidla, v Evropské unii (EU) a finančních službách zcela určitě. Vzhledem k často dosti odlišným přístupům, názorům, pochybnostem a hodnocení je účelné blíže vyložit teorii udržitelnosti, charakterizovat hlavní globální akce a poté se zaměřit na EU a zvláště pak na postupy a pravidla v oblasti pojišťovnictví.

Nástin teorie udržitelnosti včetně historického exkurzu

Idea udržitelnosti získala snad poprvé větší pozornost veřejnosti v roce 1972 po vydání zprávy Římského klubu s názvem „Meze růstu“ („Limits to Growth“). Dalším průlomovým dokumentem se stala v roce 1980 „Strategie pro zachování světa“ („World Conservation Strategy“), na jehož přípravě se mimo jiné subjekty podílel Program OSN pro životní prostředí. Cílem této strategie bylo učinit z ní mezinárodní záležitost a akci. Mezinárodní veřejnost pak silně ovlivnila zpráva o udržitelném rozvoji, která byla zveřejněna v roce 1987 s názvem „Naše společná budoucnost“ („Our common future“). Tato zpráva je často označována podle příjmení norské premiérky Gro Harlem Brundtlandové, jež předsedala autorskému týmu – Světové komisi pro životní prostředí a rozvoj. V této zprávě se objevila možná první přijatelná **definice udržitelného rozvoje. Rozumí se jím takový rozvoj, který uspokojuje dnešní potřeby, aniž by byla ohrožena schopnost budoucích generací uspokojit jejich vlastní potřeby.**¹ Faktem je, že pro řadu mezinárodních i národních institucí tato definice stále zůstává pracovní definicí. Na druhé straně, jak už to s definicemi bývá, měla i řadu kritiků. Vadilo například, že je úzce vázána na rozvoj nebo že se zaměřuje toliko na lidské potřeby a vylučuje tak jiný

život. Nicméně celková zpráva i zmíněná definice rozvířily debatu na mezinárodním poli a je naprosto přirozené, že se postupem doby objevila řada alternativních definic. Přínosem Brundtlandové nesporně je, že na začátku tvorby zprávy ovlivnila i její zaměření. Někteří členové komise totiž uvažovali o zúžení jejího přístupu jen na otázky životního prostředí. V úvodním slově výše zmíněné zprávy se uvádí, že by to byla hrubá chyba, protože životní prostředí neexistuje odděleně od lidských akcí, ambicí a potřeb.

Je ovšem skutečností, že kromě udržitelného rozvoje a podobných pojmů, jako jsou například udržitelná společnost, udržitelné zdroje, udržitelné zemědělství atd., se vyprofilovala samostatná teorie udržitelnosti, která se soustřeďuje na prioritizaci a integraci společenských reakcí na environmentální a kulturní problémy.

V širším kontextu se udržitelností rozumí schopnost udržet v průběhu doby nějakou entitu, výstup nebo proces. Někdy se rovněž hovoří o vytrvalosti systémů a procesů.²

Pro hlubší porozumění pojmu udržitelnost či teorii udržitelnosti je účelné představit více definic a přístupů.

Agentura USA pro ochranu životního prostředí je názoru, že udržitelnost je založena na jednoduchém principu: „Vše, co potřebujeme pro přežití a dobré žití, závisí, ať už přímo, či nepřímo, na našem přírodním prostředí. Cílem udržitelnosti je vytvářet a udržovat podmínky, za nichž lidé a příroda mohou existovat v produktivní harmonii tak, aby byla zajišťována podpora současné i budoucím generacím.“³

Alexandre Magnin, dlouholetý konzultant v oblasti udržitelnosti, tímto pojmem rozumí schopnost naší lidské společnosti nadále fungovat v rámci přírodních cyklů Země. Na základě využití přístupů i jiných vědců formuloval následující hlavní příčiny neudržitelnosti, tedy toho, že se lidstvo dostává do střetu právě s přírodními cykly:

- těžíme velké množství materiálů ze zemského povrchu (kůry),
- hromadíme látky vyprodukované společností (i odpady),
- fyzicky potlačujeme schopnost přírody řídit si své cykly,
- vytváříme lidem překážky, které brání tomu, aby si uspokojovali základní potřeby, a to napříč světem.⁴

Ve stanovách výboru Kalifornské univerzity pro udržitelnost je použita tato definice: „Udržitelností se rozumí integrace environmentálního zdraví, sociální spravedlnosti a ekonomické vitality za účelem vytvořit prosperující, různorodé

a odolné komunity jak pro tuto generaci, tak pro příští generace. Praxe udržitelnosti rozpoznává, jak jsou tyto otázky propojeny, a vyžaduje systémový přístup a uznání komplexity.⁵

Podstatu moderní udržitelnosti objasňuje publikace s názvem „Přirozená výhoda národů...“, jejímiž autory jsou Karlson Hargroves a Michael H. Smith. Podle nich se moderní udržitelnost řídí (resp. by se měla řídit) těmito principy:

- transparentní a systémové zacházení s riziky, nejistotou a nevratností,
- zajištění přiměřeného ocenění, posouzení a obnovení přírody,
- integrace environmentálních, sociálních, lidských a ekonomických cílů do politik a činností,
- rovné příležitosti a účast v komunitě / udržitelná komunita,
- zachování biodiverzity a ekologické integrity,
- zajištění mezigenerační spravedlnosti,
- uznání globální integrace lokalit,
- závazek ohledně nejlepší praxe / nejlepších postupů,
- nulová čistá ztráta, pokud jde o lidský kapitál a přírodní kapitál,
- soustavné zlepšování,
- dobrá správa a řízení (*governance*).⁶

I když v posledním případě nejde o vymezení pojmu udržitelnost, ale spíše o návod, jak ji optimálně realizovat, tak je tento přístup nosný, v praxi využitelný a určitě patří do teorie udržitelnosti.

Výše uvedené definice a přístupy bezesporu objasňují podstatu pojmu udržitelnost, ale nejsou schopny komplexně vymezit všechny vazby a souvislosti či podmínky udržitelnosti. Proto je vhodné některé prvky či aspekty udržitelnosti rozvést.

Leslie Paul Thiele (Floridská univerzita) je názoru, že udržitelnost je megatrend s masivním a trvalým dopadem na kulturu, ekonomiku, společnost a technologii. Ale klade si otázku, co je vlastně udržitelnost, resp. jak ji vymezit či začlenit, a pokračuje konkrétními otázkami: „Je to etický ideál? Je to vládnoucí ideologie? Nebo je to vědecky podložené úsilí žít ve stále více zaplněném a složitějším světě dobře?“ Thiele připouští, že udržitelnost má etické komponenty. A podle něho převládá negativní vymezení sledovaného pojmu. Například postupy, vztah či instituce nejsou udržitelné, jestliže podkopávají podmínky své vlastní životaschopnosti. Z toho plyne, že například v podnikání se udržitelností míní vyhnout se kolapsu.

Dále je podle Thieleho třeba brát v úvahu, že udržitelnost se netýká jen osob zapojených do podnikání v určité korporaci, ale i těch osob, které jsou dotčeny tímto podnikáním. Jde tudíž nejen o obchodní partnery, ale i o spotřebitele atd.

Podnětné je i jeho připomenutí, že udržitelnost je typicky chápána jako úsilí využívat přírodní zdroje méně škodlivě. Jiné osoby dokonce zužují udržitelnost toliko na recyklaci nebo energetickou účinnost. Podle Thieleho není udržitelnost jen o zachování věcí, neboť vyžaduje změnu.

Obvykle se v teorii zdůrazňuje, že udržitelnost stojí na třech pilířích. Má se na mysli společnost, ekologie a ekonomika. Thiele v této souvislosti podtrhuje tu skutečnost, že mezi těmito pilíři existují vazby a závislosti.

Kromě výše uvedeného se snaží jít na původ pojmu a tvrdí, že je odvozen od latinského slova „sustinere“, což lze do češtiny přeložit jako „vydržet“, „odolat“. Něco je udržitelné, jestliže v průběhu delší doby vydrží. To se ale podle Thieleho u všech věcí ani nechce.⁷

Za účelem komparace s výše uvedenými definicemi i výkladem Thieleho budou dále prezentovány též názory americké expertky Margaret Robertson (Lane Community College, Eugene, Oregon). Udržitelností rozumí vytrvání či přetrvání do daleké budoucnosti. Týká se to podle ní systémů a procesů, které jsou schopny působit a přetrvat dlouhodobě. Tedy jde o schopnost pokračovat bez přerušení nebo být schopen přetrvat bez selhání. Dostí překvapivé je její zjištění, že německý pojem „Nachhaltigkeit“, který odpovídá anglickému termínu „sustainability“ a českému pojmu „udržitelnost“, se poprvé objevil v roce 1713 v knize Sylvicultura Oeconomica od Hanse Carla von Carlowitz. Ten v této knize formuloval tezi, že udržitelný management obnovitelných zdrojů by mohl zajistit soustavné dodávky dřeva. Také Robertson uznává propojení tří dimenzí udržitelnosti, tj. ekologické, ekonomické a sociální dimenze, s tím, že jsou obsaženy v pojmu udržitelný rozvoj.

Robertson blíže specifikuje vědu o udržitelnosti (*Sustainability Science*). Je to obor studia, který se věnuje řešení výzev udržitelného rozvoje při přechodu k udržitelnosti. Jde o interdisciplinární obor vymezený problémy, jež řeší, spíše než vědními disciplínami, jež používá. Zaměřuje se na pochopení dynamiky propojených ekologických a sociálních systémů. Studovat udržitelnost podle ní znamená studovat systémy.

Robertson se věnuje též pojmu odolnost (*resilience*). Hodně prací o udržitelnosti se prý zaměřuje na koncept odolnosti. Věda o odolnosti vznikla v oblasti ekologie a je založena na pochopení, že život není statický a že změna je nevyhnutelná. Odolností rozumí schopnost systému se přizpůsobit poruchám a přitom si zachovat základní funkce a strukturu. V zásadě je to schopnost vyrovnat se se změnou.

Přínosné je, že vymezuje odlišnost mezi oběma sledovanými pojmy. U udržitelnosti se podle ní jedná o identifikaci dlouhodobých cílů a o zkoumání strategií k dosažení těchto cílů. U odolnosti je klíčová změna. Rozumí se jí vytváření adaptivní schopnosti reagovat na neočekávané šoky a poruchy. U udržitelnosti se podle Robertson preferuje výsledek a u odolnosti pak proces.⁸

Globální přístupy k udržitelnosti

Po teoretickém úvodu je vhodné přejít k politikám v oblasti udržitelnosti, a to nejdříve na globální úrovni. I když i v tomto směru by bylo možné prezentovat historický vývoj, tak praktické a rozumné je zaměřit se na období zhruba

od poloviny druhé dekády tohoto století, protože přijatá opatření byla zásadní a ovlivňují a budou ovlivňovat vývoj po celou třetí dekádu.

Stručný přehled globálních akcí lze zahájit **Pařížskou dohodou**.⁹ Základní fakta týkající se této dohody jsou následující:

- jde o dohodu v rámci Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu, která má omezit emise skleníkových plynů po roce 2020 a navázat na Kjótský protokol,
- dohoda byla přijata 12. prosince 2015 a podepsána 22. dubna 2016 celkem 177 státy,
- v únoru 2021 činil počet signatářů 195, z nichž 190 ji ratifikovalo,
- vstoupila v platnost 4. listopadu 2016.

Tato fakta potvrzují, že se jedná o skutečně globální akci. Vyjednávání textu bylo ale náročné a pochopitelně byla nutná celá řada kompromisů. Možná je účelné se zastavit u vztahu USA k této dohodě. Za prezidenta Trumpa od ní USA odstoupily, ale za prezidenta Bidena se k ní oficiálně vrátily. O této dohodě se hodně hovoří, zvláště pak o nutnosti dodržovat přijaté závazky, ale málokdy je doslovně prezentován přijatý text. Podívejme se proto nejdříve na cíl dohody, který je formulován v jejím článku 2.

„Článek 2

1. Cílem této dohody, která podporuje provádění úmluvy včetně jejího cíle, je zlepšit globální reakci na hrozby změny klimatu, a to v návaznosti na udržitelný rozvoj a úsilí o vymýcení chudoby, mimo jiné pomocí:

- a) udržení nárůstu průměrné globální teploty výrazně pod hranicí 2 °C oproti hodnotám před průmyslovou revolucí a úsilí o to, aby nárůst teploty nepřekročil hranici 1,5 °C oproti hodnotám před průmyslovou revolucí, a uznání, že by to výrazně snížilo rizika a dopady změny klimatu;
- b) zvyšování schopnosti přizpůsobit se nepříznivým dopadům změny klimatu a posilování odolnosti vůči změně klimatu a nízkoe emisního rozvoje způsobem, který neohroží produkci potravin;
- c) sladění finančních toků s nízkoe emisním rozvojem odolným vůči změně klimatu.

2. Tato dohoda se bude provádět podle zásady rovnosti a společných, i když rozdílných odpovědností a odpovídajících schopností a se zřetelem na zvláštní vnitrostátní podmínky.“

Cíl, pokud jde o udržení teploty pod stanovenou hranicí, je v zásadě všeobecně známý, ale méně se však zmiňuje posilování odolnosti a ten závěr, že nízkoe emisní rozvoj nesmí

ohrozit produkci potravin. Neméně významné je ustanovení, že finanční toky mají být sladěny právě s nízkoe emisním rozvojem, což je podstatné i pro další vývoj finančního sektoru.

V článku 4 se uvádí, že každý stát stanoví svůj příspěvek k naplnění cíle, který bude představovat pokrok vůči dosaavadnímu příspěvku a bude odrážet jeho nejvyšší ambice. Bere se v úvahu specifické postavení rozvojových zemí, kterým bude poskytována podpora v souladu s dohodou, která by jim měla umožnit, aby zvýšily ambice svých opatření. Tato podpora je pak upřesněna například v ustanovení článku 9 odst. 1, které zní: „Smluvní strany rozvinutých zemí poskytnou finanční prostředky na pomoc smluvním stranám rozvojových zemí na mitigaci a adaptaci jako pokračování svých stávajících závazků podle úmluvy.“

Nelze nezmínit článek 8, v němž smluvní strany uznávají důležitost odvrácení, co největšího snížení a řešení ztrát a škod způsobených nepříznivými účinky změny klimatu, včetně extrémních projevů počasí a událostí s pomalým nástupem, a roli udržitelného rozvoje při snižování rizika ztrát a škod, protože tyto otázky mají pro pojišťovnictví klíčový význam. To následně potvrzuje i odstavec 4 daného článku dohody, v jehož návětí se vymezuje, že spolupráce a usnadňování za účelem posílení porozumění, opatření a podpory mohou zahrnovat:

- a) systémy včasného varování,
- b) připravenost na mimořádné události,
- c) události s pomalým nástupem,
- d) události, které mohou vyvolat nevratné a trvalé ztráty a škody,
- e) komplexní hodnocení a řízení rizik,
- f) nástroje pojištění rizik, sdílení klimatických rizik a další pojistná řešení,
- g) ztráty ne hospodářské povahy,
- h) odolnost společenství, zdrojů obživy a ekosystémů.

Z výše uvedeného lze dokonce dovodit, že pojišťovnictví má sehrávat při naplňování cílů Pařížské dohody významnou roli, přičemž nejde jen o body ad b), e) či f), které se přímo dotýkají pojišťovací činnosti. V odst. 4 článku 8 není v zásadě ani jedno opatření, na jehož aplikaci by pojišťovnictví nemělo zájem. Naopak tento obor může přispět k pozitivnímu posunu ve všech zmíněných oblastech spolupráce.

Druhým dokumentem, kterému je třeba věnovat pozornost, je **Agenda OSN pro udržitelný rozvoj 2030, jejímž jádrem je sedmnáct cílů udržitelného rozvoje (Sustainable Development Goals - dále jen „SDGs“)**.¹⁰

Tuto agendu přijalo v roce 2015 celkem 193 zemí. Cílí na širokou škálu oblastí, kde je zapotřebí globální akce, jako jsou například mír, prosperita, řešení chudoby apod. Pro pochopení této materie je určitě vhodné blíže, ale stručně, charakterizovat jednotlivé cíle, které jsou integrovány, to znamená, že mezi nimi existují jasné vazby. Akce v jedné oblasti totiž ovlivňuje výstupy v jiných oblastech. Kromě toho se klade důraz na to, že rozvoj musí probíhat tak, aby byla zajištěna vyváženost mezi sociální, ekonomickou a environmentální udržitelností.

Pojišťovnictví má sehrávat při naplňování cílů Pařížské dohody významnou roli.

Soubor SDGs je tvořen těmito hlavními cíli:

1. vymýtit chudobu ve všech jejích formách všude na světě;
2. vymýtit hlad, dosáhnout potravinové bezpečnosti a zlepšení výživy, prosazovat udržitelné zemědělství;
3. zajistit zdravý život a zvyšovat jeho kvalitu pro všechny v jakémkoli věku;
4. zajistit rovný přístup k inkluzivnímu a kvalitnímu vzdělání a podporovat celoživotní vzdělávání pro všechny;
5. dosáhnout genderové rovnosti a posílit postavení všech žen a dívek;
6. zajistit všem dostupnost vody a sanitačních zařízení a udržitelné hospodaření s nimi;
7. zajistit přístup k cenově dostupným, spolehlivým, udržitelným a moderním zdrojům energie pro všechny;
8. podporovat trvalý, inkluzivní a udržitelný hospodářský růst, plnou a produktivní zaměstnanost a důstojnou práci pro všechny;
9. vybudovat odolnou infrastrukturu, podporovat inkluzivní a udržitelnou industrializaci a inovace;
10. snížit nerovnost uvnitř zemí i mezi nimi;
11. vytvořit inkluzivní, bezpečná, odolná a udržitelná města a obce;
12. zajistit udržitelnou spotřebu a výrobu;
13. přijmout bezodkladná opatření na boj se změnou klimatu a zvládnání jejích dopadů;
14. chránit a udržitelně využívat oceány, moře a mořské zdroje pro zajištění udržitelného rozvoje;
15. chránit, obnovovat a podporovat udržitelné využívání suchozemských ekosystémů, udržitelně hospodařit s lesy, potírat rozšiřování pouští, zastavit a následně zvrátit degradaci půdy a zastavit úbytek biodiverzity;
16. podporovat mírové a inkluzivní společnosti pro udržitelný rozvoj, zajistit všem přístup ke spravedlnosti a vytvořit efektivní, odpovědné a inkluzivní instituce na všech úrovních;
17. oživit globální partnerství pro udržitelný rozvoj a posílit prostředky pro jeho uplatňování.¹¹

O vazbách mezi těmito cíli byla již výše zmínka. Po jejich prezentaci je ale třeba ještě dodat, že by bylo obtížné, či dokonce nemožné stanovit jejich pořadí či se pokusit o vymezení několika priorit. V každém případě jejich výše uvedené pořadí neznámá prioritizaci. Někomu se může jevit, že tyto cíle jsou dosti obecné nebo se objevily třebaš v částečně upravené podobě i v jiném strategickém dokumentu. Toto tvrzení má svoji relevanci, protože nová agenda přijatá v roce 2015 navázala na předchozí cíle a iniciativy OSN. Pokud jde ovšem o obecnost, je třeba vzít v úvahu tu skutečnost, že u každého cíle je definována řada dílčích úkolů a opatření. Například cíl č. 13 byl měl být naplňován těmito konkrétními opatřeními či úkoly:

- ve všech zemích zvýšit odolnost a schopnost adaptace na nebezpečí související s klimatem a přírodními pohromami;
- začlenit opatření v oblasti změny klimatu do národních politik, strategií a plánování;
- zlepšit vzdělávání a zvyšování povědomí o klimatické změně, rozšířit lidské i institucionální kapacity pro zmírňování změny klimatu, adaptaci na ni, snižování jejích dopadů a včasné varování;

- uvést do praxe závazek přijatý vyspělými zeměmi v Rámcové úmluvě OSN o změně klimatu a do roku 2020 společně dát k dispozici ze všech zdrojů 100 miliard (USD) ročně na řešení potřeb rozvojových zemí v souvislosti se smysluplnými opatřeními na zmírňování a transparentnosti při jejich zavádění a plně zprovoznit Zelený klimatický fond v co nejkratší době;
- podporovat mechanismy pro zvyšování kapacit pro efektivní plánování a řízení v oblasti změny klimatu v nejméně rozvinutých zemích, se zaměřením na ženy, mládež, místní a přehlížené komunity.

Možnost zapojení pojišťovnictví do plnění prvních tří opatření/úkolů je naprosto zřejmá. Dá se dokonce tvrdit, že pojišťovnictví má i zde co nabídnout. Často se lze setkat s tím, že podniky se hlásí k udržitelnosti a k plnění SDGs, ale dá se předpokládat, že znalost těchto cílů nebude u mnoha zainteresovaných osob adekvátní či komplexní. Výše uvedený přehled tak může napomoci v orientaci.

Udržitelnost v pojišťovnictví – globální akce

Po charakteristice dvou základních strategických globálních dokumentů k udržitelnosti je možné přejít k tomu, jak se v nich stanovené cíle promítají do pojišťovnictví. V tomto případě bude zvolen institucionální přístup, což znamená, že budou specifikovány akce a opatření v rámci tří vybraných institucí.

a) Program OSN pro životní prostředí Finanční iniciativa (United Nations Environment Programme Finance Initiative – UNEP FI)

Program OSN pro životní prostředí (UNEP) je speciální instituce Organizace spojených národů vytvořená po Konferenci OSN o životním prostředí člověka ve Stockholmu v červnu 1972. UNEP FI je pak partnerství mezi UNEP a globálním finančním sektorem k mobilizaci soukromého finančního sektoru pro udržitelný rozvoj. UNEP FI spolupracuje s více než 400 bankami, pojistiteli a investory a s více než stovkou podporujících institucí. Cílem je napomoci vytvořit takový finanční sektor, který slouží lidem a planetě zajišťováním pozitivních dopadů. Usiluje o to, inspirovat, informovat a umožnit finančním institucím zlepšit lidem kvalitu života bez ohrožení budoucích generací. V zásadě se dá říci, že UNEP urychluje přechod k udržitelným financím a podporuje globální principy finančního sektoru s tím, aby byla uspišena integrace udržitelnosti do praxe finančního trhu.

Pokud jde o pojišťovnictví, tak v roce 2012 byly UNEP FI vypracovány Principy pro udržitelné pojišťovnictví (Principles for Sustainable Insurance – PSI)¹², které k červnu 2022 aplikuje asi čtvrtina z celkového globálního počtu pojistitelů, resp. pojistitelé produkující dohromady cca 25 % globálního pojistného.¹³

Celkem jde o 4 následující principy, formulované v 1. osobě množného čísla (MY):

- „do našeho rozhodování začleníme environmentální, sociální otázky i otázky správy a řízení či způsobu řízení, které jsou relevantní pro naši pojišťovací činnost (environmental, social and governance – dále jen „ESG“),
- budeme spolupracovat s našimi klienty a obchodními partnery za účelem zvýšit povědomí o ESG otázkách, řídit riziko a připravovat řešení,
- budeme spolupracovat s vládami, regulátory a jinými zainteresovanými osobami za účelem podpory široce rozvětvené akce napříč společností ve věci ESG otázek,
- budeme prokazovat zodpovědnost a transparentnost pravidelným zveřejňováním našeho pokroku při implementaci těchto principů.“

I v tomto případě jsou výše uvedené obecné principy rozvinuty tak, že u každého z nich jsou specifikovány možné akce, resp. opatření. To vlastně signalizuje, že nejsou závazné. Jsou skutečně dobrovolné a je možno je chápat jako aspirační rámec. Principy nejsou ani právně vynutitelné a není ani záměrem, aby sloužily jako základ pro právní nebo regulatorní sankce či nějaký požadavek. Jedním z benefitů pro signatáře je, že mohou veřejnosti prezentovat svoje přihlášení se k udržitelnému pojišťovníctví a k uplatňování ESG faktorů.

Výčet signatářů je nesporně reprezentativní. Nechybí samozřejmě tři největší evropské pojišťovny – Allianz, AXA a Generali –, dále některé zajišťovny či ratingové agentury v úloze podporujících organizací. Ze zemí střední Evropy je účastníkem pojišťovna PZU (Polsko), Triglav (Slovinsko) a UNIQA (Rakousko).

b) Fórum pro udržitelné pojišťovníctví Rozvojového programu OSN (UNDP Sustainable Insurance Forum – SIF)

SIF bylo zřízeno OSN s podporou Mezinárodní asociace orgánů dohledu v pojišťovníctví (*International Association of Insurance Supervisors – IAIS*). Jde o globální síť 33 orgánů dohledu a regulátorů, kteří spolupracují za účelem posílit reakce na udržitelnost a klimatickou změnu, jimž čelí pojišťovací sektor. Činnost tohoto fóra, které poskytuje platformu pro mezinárodní spolupráci mezi orgány dohledu formou sdílení znalostí a informací, dialogu a zavádění inovační politiky, byla zahájena v prosinci 2016. Hostitelem SIF je Rozvojový program OSN.¹⁴

Je tedy skutečností, že v rámci IAIS vzniklo fórum SIF, které je úžeji navázáno na iniciativy OSN, resp. její Rozvojový program, nicméně některá opatření či projekty jsou připravovány v součinnosti s celou IAIS. Program SIF na období 2021–2023 je zaměřen na tři oblasti spolupráce:

- rizika týkající se klimatu a pojistitelnost – SIF hodlá v této oblasti vyzdvihovat přístupy a opatření jak pojistitelů, tak regulátorů přijatá v různých jurisdikcích ke zmírnění rizik a nabízení dostupného pojištění. Může jít o nové pojistné produkty, včetně parametrického pojištění, řešící mezery v pojistné ochraně, o partnerství soukromého a veřejného sektoru za účelem minimalizace dopadů klimatických událostí, o transparentnost a zveřejňování, ale také o aktualizaci stavebních předpisů;

- udržitelnost nad rámec klimatické změny – SIF hodlá zkoumat, jak se může ztráta biodiverzity promítnout do finančních rizik pojišťovacího sektoru;
- klimatická rizika v aktuánských procesech – klimatická rizika musejí být plně zohledňována v rámci funkce pojistného matematika, včetně konstrukce produktu, stanovování sazeb, upisování, řízení rizik i oceňování aktiv. SIF hodlá napomáhat většímu pochopení klimatickým rizikům v praxi pojišťování.

Pokud jde o předchozí aktivity SIF, jejich podrobný popis lze nalézt na webových stránkách tohoto fóra.¹⁵ Jako příklad lze uvést dokument nazvaný „Banka otázek o rizicích klimatické změny pro pojišťovací sektor“, který má orgánům dohledu napomoci k přípravě pracovních nástrojů k lepšímu pochopení rizik a strategických reakcí regulovaných entit na rizika klimatické změny a příležitosti. Cílem je poskytnout rámec a vzorové otázky, jež by orgány dohledu mohly přizpůsobit pro použití v jednotlivých jurisdikcích.

Banka otázek se skládá ze tří částí. První část poskytuje informace o tomto projektu, druhá část se týká možného využití této banky a třetí část obsahuje sadu konkrétních 70+ otázek. V každém případě má smysl příkladmo prezentovat alespoň následující dvě otázky:

- Jaké mezery nebo bariéry ještě existují při posuzování klimatických rizik v procesech řízení rizik ve vaší organizaci? (otázka 3.3.4)
- Pokud jde o celkový pohled, obává se vaše organizace z hlediska investiční perspektivy více fyzikálních rizik, nebo rizik spojených s přechodem? (otázka 4.4.2)

První otázka se týká upisování a druhá investování. Celkově je banka otázek rozdělena do těchto devíti kategorií: celková obeznamenost, governance (správa a řízení) a strategie, upisovací postupy, investiční praxe, odpovědnostní rizika, analýza scénářů a zátěžový test, zveřejňování a informace, dovednosti, schopnosti a kultura a role orgánu dohledu. Jde tudíž o dokument tendující ke komplexnosti. Jeho odbornost a kvalita jsou zajištěny i tím, že jeho základem jsou materiály úspěšně používané například australským Orgánem pro obezřetnou regulaci, De Nederlandsche Bank a Bank of England. Nesporně jej lze využít i přímo v pojišťovních například ke komparaci vlastních řešení s celkovým rámcem či systémem.¹⁶

c) Mezinárodní asociace orgánů dohledu v pojišťovníctví (International Association of Insurance Supervisors – IAIS)

Tato mezinárodní asociace je v podstatě globálním regulátorem v pojišťovníctví. Byla založena v roce 1994 a zastupuje regulátory a orgány dohledu v pojišťovníctví z více než 200 jurisdikcí v téměř 140 zemích, v nichž se produkuje cca 97 % světového pojistného. K jejím výstupům patří například „Základní pojišťovací principy“ („The Insurance Core Principles“), jež vymezují globálně akceptovaný rámec pro dohled nad pojišťovníctvím. Jejím aktuálním a strategickým úkolem je dotáhnout „Pojišťovací kapitálový standard“ („Insurance Capital Standard“). Zjednodušeně se dá říci, že se jedná o globální kapitálové požadavky pro mezinárodně aktivní

pojišťovací skupiny. Co se týče klimatických rizik v pojišťovacím sektoru, je nutné zmínit především „Aplikační dokument o dohledu nad riziky souvisejícími s klimatem v pojišťovacím sektoru“, zpracovaný IAIS v součinnosti se SIF.¹⁷

IAIS vychází z toho, že rizika související s klimatem jsou pro pojišťovací sektor podstatná, protože mají dopad na pojistitelnost majetku a aktiv vůbec, ale i na provozní činnost pojistitelů a jejich investování. Z těchto důvodů by měly orgány dohledu nad pojišťovnictvím identifikovat, monitorovat, posuzovat a přispívat ke zmírňování rizik z klimatické změny. IAIS zároveň upozorňuje, že klimatická změna představuje i příležitost pro pojišťovnictví.

Je namístě si položit otázku, k čemu má aplikační dokument sloužit. Jeho cílem je podpořit orgány dohledu v jejich úsilí integrovat problematiku klimatických rizik do dohledu nad pojišťovacím sektorem. Je rozdělen do těchto hlavních částí:

- role orgánu dohledu
- korporátní správa a řízení
- řízení rizik a interní kontroly

- řízení rizik pro solventnostní účely
- investování
- zveřejňování

V Aplikačním dokumentu se klade důraz na proporcionalitu, přičemž jsou zahrnuty i praktické příklady, jak ji uplatňovat. Druhá přednost tohoto dokumentu spočívá v uznání faktu, že rizika související s klimatem mohou ovlivnit dohled různým způsobem. To má odraz v tom, že se vymezují ty základní pojišťovací standardy, které jsou relevantní pro zvládnutí klimatických rizik. Třetí přednost lze spatřovat v tom, že se považuje za nezbytné pojímat příslušné pojmy v celém světě stejným způsobem, což znamená, že v dokumentu jsou prezentovány nejdůležitější definice. To ale v žádném případě neznamená, že v právních aktech EU či v národních zákonech nemohou být použity upravené formulace. Nicméně globální přístup je cenný a je účelné obsah některých pojmů přeložit a čtenářům zde prezentovat.

Shrneme-li, lze konstatovat, že tento dokument, který je určen orgánům dohledu v celém světě, má značnou vypovídací hodnotu. Proto může posloužit i pojistitelům jako

Tabulka 1: Pojmy související s klimatem

Pojem	Definice
Klimatická změna – climate change	Oteplování světového klimatického systému, včetně atmosféry, oceánů a zemského povrchu
Riziko udržitelnosti – sustainability risk	Rizika spojená s environmentálními, sociálními faktory nebo s faktory governance (způsob správy a řízení) Poznámka: Lze se setkat například i s tímto vymezením: ESG faktory představují environmentální faktory (E), sociální faktory (S) a faktory udržitelného systému správy a řízení společností (G)
Riziko související s klimatem / klimatické riziko – climate-related risk / climate risk	Riziko vyplývající z vystavení pojistitele fyzikálním rizikům, rizikům spojeným s přechodem a/nebo odpovědnostním rizikům způsobeným klimatickou změnou či rizikům souvisejícím s klimatickou změnou
Environmentální riziko – environmental risk	Rizika vyplývající z vystavení pojistitele aktivitám, které mohou potenciálně způsobit znehodnocení životního prostředí nebo mohou být tímto znehodnocením dotčeny
Odpovědnostní riziko – liability risk	Riziko škod souvisejících s klimatem v rámci odpovědnostních pojištění, stejně jako přímá žaloba vůči pojistitelům kvůli neřízení klimatických rizik
Fyzikální riziko – physical risk	Riziko vznikající ze zvýšených škod a ztrát z titulu fyzikálních jevů spojených jak s trendy souvisejícími s klimatem (například měnící se povětrnostní podmínky, vzestup hladiny moře), tak s událostmi (například přírodní katastrofy, extrémní počasí)
Riziko přechodu – transition risk	Riziko vznikající z poruch a posunů spojených s přechodem na nízkouhlíkové hospodářství, což může ovlivnit hodnotu aktiv nebo náklady na podnikání
Strategické riziko – strategic risk	Fyzikální klimatické události nebo klimatické události související s přechodem, trendy a nejistota ohledně budoucích scénářů mohou pro pojistitele představovat strategickou výzvu, která by mohla zbrzdit nebo zabránit pojistitelům v docílení strategických cílů

Poznámka: Pracovní překlad provedený autorem článku

zdroj poznatků o možných přístupech orgánů dohledu k udržitelnosti, resp. k rizikům souvisejícím s klimatem.

Je samozřejmé, že tímto přehledem o činnosti vybraných mezinárodních institucí v oblasti udržitelnosti v pojišťovnictví není globální akce vyčerpána. Bylo by možné vzít do hry také přístupy skupiny G20 a analyzovat například činnost její pracovní skupiny pro udržitelné finance či její podporu činnosti Nadace pro mezinárodní standardy účetního výkaznictví atd. Nicméně pro základní orientaci v tématu by měl být základní přehled dostačující.

EU a udržitelnost v oblasti financí a v pojišťovnictví

EU nesporně hrála významnou roli při přípravě Agendy 2030. Po jejím přijetí vznikl jí i členským státům EU závazek tuto Agendu a její cíle udržitelného rozvoje implementovat. Implementace probíhá v celé řadě oblastí a je podporována jak významnými strategickými projekty, jako jsou Evropský plán obnovy [*Recovery Plan for Europe*¹⁸ – např. nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/241 ze dne 12. února 2021, kterým se zřizuje Nástroj pro oživení a odolnost] či Zelená dohoda pro Evropu (*European Green Deal*¹⁹), tak i konkrétní legislativou.

Evropská komise včas rozpoznala, že finanční sektor EU musí hrát klíčovou roli při financování udržitelného růstu. Z tohoto důvodu byla již na konci roku 2016 vytvořena pro oblast udržitelných financí pracovní skupina expertů na vysoké úrovni. Na základě její finální zprávy byl přijat „**Akční plán: Financování udržitelného růstu**“²⁰ a to dne 8. března 2018.

V úvodní části dokumentu vychází Evropská komise z toho, že udržitelnost a přechod na nízkouhlíkové oběhové hospodářství mají stěžejní význam pro zajištění dlouhodobé konkurenceschopnosti ekonomiky EU.

Cíle Akčního plánu byly stanoveny následovně:

- přesměrovat kapitálové toky k udržitelným investicím pro dosažení udržitelného růstu podporujícího začlenění;
- řídit finanční rizika plynoucí ze změny klimatu, vyčerpávání zdrojů, zhoršování životního prostředí a sociálních otázek;
- podporovat transparentnost a dlouhodobost finančních a ekonomických činností.

Akční plán zahrnuje následujících 10 iniciativ:

1. zavedení klasifikačního systému EU pro udržitelné činnosti;
2. vypracování norem a označování pro zelené finanční produkty;
3. podpora investic do udržitelných projektů;
4. začleňování udržitelnosti do poskytování finančního poradenství;
5. stanovení referenčních hodnot udržitelnosti;
6. lepší začleňování udržitelnosti do ratingů a průzkumu trhu;
7. vysvětlení povinností institucionálních investorů a správců aktiv;
8. začlenění udržitelnosti do obezřetnostních požadavků;

Investiční podniky a distributoři pojištění mohou hrát hlavní roli při přeorientování finančního systému směrem k udržitelnosti.

9. posílení udržitelnosti při zpřístupňování údajů a účetním výkaznictví;
10. podpora udržitelnější správy a řízení společností a odstraňování krátkodobosti na kapitálových trzích.

Jak je to u akčních plánů EU obvyklé, jsou u jednotlivých iniciativ stanovena opatření, která je třeba realizovat, a to včetně termínů a uvedení toho, zda jde o úkol legislativní, či nelegislativní. Celkově jde o 25 opatření.

Žádná bližší analýza požadavků týkajících se udržitelnosti v pojišťovnictví nemůže opominout tento Akční plán. Většina opatření se týká všech sektorů finančního trhu EU, ale lze nalézt i opatření cílená toliko na pojišťovnictví a rovněž opatření, jež se pojišťovnictví netýkají. V každém případě o tento Akční plán se opírají v zásadě všechny právní akty, jež se týkají udržitelnosti v pojišťovnictví.

Z celého souboru přijatých opatření pokládá Evropská komise za nejdůležitější a nejnaléhavější jednotný klasifikační systém – neboli taxonomii, jež má ozřejmit, které činnosti lze považovat za udržitelné. V plánu se jasně říká, že pro zajištění větší právní jistoty bude taxonomie postupně začleňována do právních předpisů EU. Její pomocí by měli investoři získat více potřebných informací.

Akční plán klade důraz i na udržitelnost ve finančním poradenství, neboť investiční podniky a distributoři pojištění mohou hrát hlavní roli při přeorientování finančního systému směrem k udržitelnosti. Poradci by se měli svých klientů dotazovat na preference (např. ESG faktory) a brát je v úvahu při posuzování spektra doporučovaných finančních nástrojů a pojistných produktů, tj. během procesu výběru produktů a posouzení jejich vhodnosti. Významnou úlohu by měly dále sehrávat referenční hodnoty. Rozumí se jimi indexy, které hrají ústřední roli při tvorbě cen finančních nástrojů a dalších příslušných aktiv ve finančním systému. Cílem je, aby uživatelé mohli lépe posoudit kvalitu referenčních hodnot udržitelnosti. Není opomenuta ani oblast ratingu. Záměrem zde je, aby ratingové agentury plně začleňovaly otázky udržitelnosti a dlouhodobých rizik do svých hodnocení. Podobně by mohly být charakterizovány i další iniciativy.

Možná to lze částečně nahradit tím, že se použije rozčlenění Akčního plánu na níže uvedené tři základní bloky, což může přispět i k jeho větší srozumitelnosti:

- 1. blok – **společná klasifikace ekonomických činností**, která významně přispívá k tomu, aby environmentální cíle byly stanoveny na základě vědeckých kritérií. V tomto bloku je cílem Evropské komise přeorientovat kapitálové toky do více udržitelného hospodářství,
- 2. blok – **zveřejňování** – na nefinanční i finanční společnosti byly uvaleny rozsáhlé povinnosti v oblasti zveřejňování pro okolnosti identifikované na základě těchto kritérií za účelem poskytnout investorům nezbytné informace pro udržitelné investování,
- 3. blok – jde o **nástroje pro investory**, jako jsou poměrovací ukazatele, standardy a označení, které by jim měly umožnit investovat do udržitelných finančních produktů.

Od zveřejnění Akčního plánu v březnu 2018 již uplynuly více než čtyři roky, takže je možné provést stručnou inventuru a podívat se vlastně na to, v jakém rozsahu byl sledovaný Akční plán realizován. K tomu lze využít například svodný podklad vypracovaný mezinárodní právní firmou White and Case²¹, který je v tomto článku rozvinut a doplněn, ale též znění příslušných právních aktů EU či sdělení Komise k taxonomii EU atd.²²

Nejdříve je účelné prezentovat výstupy, tj. přehled právních aktů k udržitelnosti ve finančních službách, včetně návrhů právních aktů a příslušných sdělení Komise, a poté se stručně podívat zejména na obsah některých právních aktů a sdělení, které jsou důležité pro udržitelnost v pojišťovnictví.

A. Vybrané právní akty k finanční udržitelnosti v EU i sdělení Komise

- **Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/523** ze dne 24. března 2021, kterým se zavádí program InvestEU a mění nařízení (EU) 2015/1017
- **Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/1253** ze dne 21. dubna 2021, kterým se mění nařízení v přenesené pravomoci (EU) 2017/565, pokud jde o začlenění faktorů udržitelnosti a rizik a preferencí týkajících se udržitelnosti do určitých organizačních požadavků a provozních podmínek investičních podniků
- **Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/1257** ze dne 21. dubna 2021, kterým se mění nařízení v přenesené pravomoci (EU) 2017/2358 a (EU) 2017/2359, pokud jde o začlenění faktorů udržitelnosti a rizik a preferencí týkajících se udržitelnosti do požadavků na dohled nad produktem a jeho řízení vztahujících se na pojišťovny a distributory pojištění a do pravidel pro výkon činnosti a investiční poradenství pro pojistné produkty s investiční složkou
- **Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/2089** ze dne 27. listopadu 2019, kterým se mění nařízení (EU) 2016/1011, pokud jde o referenční hodnoty EU pro transformaci hospodářství spjatou s klimatem, referenční hodnoty EU navázané na Pařížskou dohodu a zveřejňování informací týkajících se udržitelnosti pro referenční hodnoty
- **Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2020/1816** ze dne 17. července 2020, kterým se doplňuje nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/1011, pokud jde o vysvětlení v prohlášení o referenční hodnotě týkající se toho, jakým způsobem jsou v jednotlivých poskytnutých a zveřejněných referenčních hodnotách zohledněny environmentální, sociální a správní faktory
- **Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2020/1817** ze dne 17. července 2020, kterým se doplňuje nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/1011, pokud jde o minimální obsah vysvětlení, jakým způsobem jsou v metodice pro stanovení referenčních hodnot zohledněny environmentální, sociální a správní faktory
- **Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2020/1818** ze dne 17. července 2020, kterým se doplňuje nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/1011, pokud jde o minimální standardy pro referenční hodnoty EU pro transformaci hospodářství spjatou s klimatem a referenční hodnoty EU navázané na Pařížskou dohodu
- **Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2020/852 ze dne 18. června 2020 o zřízení rámce pro usnadnění udržitelných investic a o změně nařízení (EU) 2019/2088** – taxonomie
- **Návrh nařízení** o evropských zelených dluhopisech²³
- **Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/2178** ze dne 6. července 2021, kterým se doplňuje nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2020/852 upřesněním obsahu a struktury informací, které mají zveřejňovat podniky podle článků 19a nebo 29a směrnice 2013/34/EU v souvislosti s environmentálně udržitelnými hospodářskými činnostmi, a upřesněním metodiky za účelem plnění této povinnosti zveřejňování informací
- **Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/2139** ze dne 4. června 2021, kterým se doplňuje nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2020/852, pokud jde o stanovení technických screeningových kritérií pro určení toho, za jakých podmínek se hospodářská činnost kvalifikuje jako významně přispívající ke zmírňování změny klimatu nebo k přizpůsobování se změně klimatu, a toho, zda tato hospodářská činnost významně nepoškozuje některý z dalších environmentálních cílů
- **Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/2088** ze dne 27. listopadu 2019 o zveřejňování informací souvisejících s udržitelností v odvětví finančních služeb
- **Návrh směrnice** Evropského parlamentu a Rady, kterou se mění směrnice 2013/34/EU, směrnice 2004/109/ES, směrnice 2006/43/ES a nařízení (EU) č. 537/2014, pokud jde o podávání zpráv podniků o udržitelnosti
- **Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/1255** ze dne 21. dubna 2021, kterým se mění nařízení v přenesené pravomoci (EU) č. 231/2013, pokud jde o rizika týkající se udržitelnosti a faktory udržitelnosti, které berou do úvahy správci alternativních investičních fondů
- **Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/1256** ze dne 21. dubna 2021, kterým se mění nařízení v přenesené pravomoci (EU) 2015/35, pokud jde o začlenění rizik týkajících se udržitelnosti do oblasti řízení a kontroly pojišťoven a zajišťoven
- **Směrnice Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/1270** ze dne 21. dubna 2021, kterou se mění směrnice 2010/43/EU, pokud jde o rizika týkající se udržitelnosti a faktory udržitelnosti, které je třeba zohlednit v případě subjektů kolektivního investování do převoditelných cenných papírů (SKIPCP)

- **Směrnice** Komise v přenesené pravomoci (EU) **2021/1269** ze dne 21. dubna 2021, kterou se mění směrnice v přenesené pravomoci (EU) 2017/593, pokud jde o začlenění faktorů udržitelnosti do povinností při řízení produktů
- **Sdělení** Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – investiční plán pro udržitelnou Evropu, investiční plán Zelené dohody pro Evropu – **COM/2020/21 final**
- **Sdělení** Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – taxonomie EU, podávání zpráv podniků o udržitelnosti, preference v oblasti udržitelnosti a fiduciární povinnosti: nasměrování finančních prostředků na Zelenou dohodu pro Evropu – **COM/2021/188 final**
- **Sdělení** Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – „Fit for 55“: plnění klimatického cíle EU pro rok 2030 na cestě ke klimatické neutralitě – **COM/2021/550 final**
- **Sdělení** Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – strategie financování přechodu k udržitelnému hospodářství – **COM/2021/390 final**

B. Stručná charakteristika některých právních aktů a vybraného sdělení k udržitelnosti

a) Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2020/852 ze dne 18. června 2020 o zřízení rámce pro usnadnění udržitelných investic a o změně nařízení (EU) 2019/2088 – „taxonomie“

Pokud jde o předmět tohoto nařízení, tak výše uvedené nařízení stanoví kritéria pro určení toho, zda se hospodářská činnost kvalifikuje jako environmentálně udržitelná, a to pro účely stanovení míry, do jaké je investice environmentálně udržitelná. Tedy klíčová jsou kritéria a podle nich se zjistí udržitelnost hospodářské činnosti. Nařízení se vztahuje na více entit (viz čl. 1 odst. 2), mezi nimiž figurují rovněž „účastníci finančního trhu poskytující finanční produkty“, tedy i pojistitelé a zajistitelé.

S tímto nařízením nelze pracovat bez osvojení vymezených pojmů. Minimálně je třeba prezentovat alespoň tyto definice obsažené v čl. 2:

- „1) *environmentálně udržitelnou investicí (se rozumí) investice do jedné nebo více hospodářských činností, které se podle tohoto nařízení kvalifikují jako environmentálně udržitelné;*
- 5) *zmírňováním změny klimatu (se rozumí) udržení nárůstu průměrné globální teploty výrazně pod hranici 2 °C a úsilí o to, aby nárůst teploty nepřekročil hranici 1,5 °C oproti hodnotám před průmyslovou revolucí, jak je stanoveno v Pařížské dohodě;*
- 9) *oběhovým hospodářstvím (se rozumí) hospodářský systém pro zachování hodnoty výrobků, materiálů a dalších zdrojů v hospodářství po co nejdelší dobu, zvyšování jejich účinného využívání v rámci výroby a spotřeby, což vede k omezení dopadu jejich využívání na životní prostředí*

a k minimalizaci odpadu a uvolňování nebezpečných látek ve všech fázích jejich životního cyklu, včetně uplatňování hierarchie způsobů nakládání s odpady;

- 13) *ekosystémem (se rozumí) dynamický komplex společenstev rostlin, živočichů a mikroorganismů a jejich neživého prostředí, působící ve vzájemných vazbách jako funkční jednotka.“*

Tyto vybrané pojmy mají přesah, používají se totiž i v jiných právních aktech, ve sděleních Komise a strategických dokumentech EU.

Čl. 3 se týká kritérií pro environmentálně udržitelné hospodářské činnosti, dá se tedy říci předmětu tohoto nařízení. Hospodářská činnost je environmentálně udržitelná, jestliže splňuje podmínky uvedené v písm. a) až d) tohoto článku. Potíž je ovšem v tom, že tyto podmínky jsou vymezeny s odkazem na řadu dalších článků tohoto nařízení, což by znamenalo provést místo stručné charakteristiky již hlubší analýzu nařízení. Tento problém lze překonat formou příkladu na základě použití ustanovení čl. 3 písm. a), které zní: „*Hospodářská činnost se kvalifikuje jako environmentálně udržitelná, pokud tato hospodářská činnost významně přispívá k jednomu nebo více environmentálním cílům stanoveným v článku 9 v souladu s články 10 až 16.“*

Je jasné, že dané podmínky opravdu nelze pochopit bez znalosti environmentálních cílů. Čl. 9 Environmentální cíle zní:

„*Pro účely tohoto nařízení se za environmentální cíle považují:*

- a) *zmírňování změny klimatu;*
- b) *přizpůsobování se změně klimatu;*
- c) *udržitelné využívání a ochrana vodních a mořských zdrojů;*
- d) *přechod na oběhové hospodářství;*
- e) *prevence a omezování znečištění;*
- f) *ochrana a obnova biologické rozmanitosti a ekosystémů.“*

A o co jde v článcích 10 až 16? Musí se jednat o **významné přínosy** k naplňování cílů uvedených v čl. 9. Pak vyvstává ještě další zásadní otázka: Kdo tato kritéria dle čl. 3 uplatňuje? Jsou to členské státy a Unie. Uplatňují je pro určení toho, zda se hospodářská činnost kvalifikuje jako environmentálně udržitelná pro účely veškerých opatření, kterými se stanovují požadavky na účastníky finančního trhu nebo emitenty v souvislosti s finančními produkty nebo korporátními dluhopisy, které jsou poskytovány jako environmentálně udržitelné.

Výše uvedená charakteristika může sloužit toliko pro výchozí orientaci. V nařízení je pochopitelně upravena řada jiných důležitých otázek, jako například transparentnost (environmentálně udržitelných investic, finančních produktů atd.) nebo institucionální opatření (platforma pro udržitelné investice) apod.

b) Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/1256 ze dne 21. dubna 2021, kterým se mění nařízení v přenesené pravomoci (EU) 2015/35, pokud jde o začlenění rizik týkajících se udržitelnosti do oblasti řízení a kontroly pojišťoven a zajišťoven

Z tohoto poměrně útlého nařízení se jeví jako důležité například vymezení preferencí týkajících se udržitelnosti. Rozumí se jimi volba zákazníka nebo potenciálního zákazníka, pokud jde o to, zda, a pokud ano, do jaké míry, by do jeho investic měl být začleněn jeden nebo několik finančních nástrojů, jež jsou poté v nařízení specifikovány.

Nelze pominout ani změnu článku 275a nařízení 2015/35/EU, který nově zní:

„Začlenění rizik týkajících se udržitelnosti do zásady obezřetného jednání

1. *Pojišťovny a zajišťovny musí při určování, měření, sledování, řízení, kontrole a posuzování rizik vyplývajících z investic a podávání zpráv o těchto rizicích, jak je uvedeno v čl. 132 odst. 2 prvním pododstavci směrnice 2009/138/ES, zohledňovat rizika týkající se udržitelnosti.*
2. *Pro účely odstavce 1 pojišťovny a zajišťovny přihlížejí k potenciálnímu dlouhodobému dopadu své investiční strategie a rozhodnutí na faktory udržitelnosti a v příslušných případech tato strategie a rozhodnutí pojištěn odrážejí preference jejich zákazníků týkající se udržitelnosti zohledněné v postupu schvalování produktu, jak je uvedeno v článku 4 nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2017/235.*“

Lze připomenout, že rizika udržitelnosti jsou rizika spojená s ESG faktory. Výše uvedené ustanovení znamená, že pojišťovny a zajišťovny je musejí při investování též zohledňovat, stejně jako preference zákazníků.

c) Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/1257 ze dne 21. dubna 2021, kterým se mění nařízení v přenesené pravomoci (EU) 2017/2358 a (EU) 2017/2359, pokud jde o začlenění faktorů udržitelnosti a rizik a preferencí týkajících se udržitelnosti do požadavků na dohled nad produktem a jeho řízení vztahujících se na pojišťovny a distributory pojištění a do pravidel pro výkon činnosti a investiční poradenství pro pojistné produkty s investiční složkou

U nařízení 2017/2358/EU (požadavky na dohled nad produktem a jeho řízení) se mění vymezení cílového trhu, testování produktů a též ustanovení o informování tvůrce pojistného produktu. Do všech těchto oblastí je odpovídajícím způsobem promítnuta udržitelnost.

Pokud jde o nařízení 2017/2359/EU (požadavky na informace a pravidla výkonu činnosti vztahující se na distribuci pojistných produktů s investiční složkou), tak rovněž došlo k celé řadě dílčích, ale důležitých změn. Jako příklad si uveďme nové znění čl. 9 odst. 6 (část):

„Zprostředkovatel pojištění nebo pojišťovna nedoporučí pojistné produkty s investiční složkou jako produkty, které splňují preference zákazníka nebo potenciálního zákazníka týkající se udržitelnosti, pokud tyto pojistné produkty s investiční složkou tyto preference nespĺňují. Zprostředkovatelé pojištění a pojišťovny vysvětlí svým zákazníkům nebo potenciálním zákazníkům důvody, proč tak neučinili, a vedou o těchto důvodech záznamy. Pokud žádný pojistný produkt s investiční složkou nespĺňuje preference zákazníka nebo

potenciálního zákazníka týkající se udržitelnosti a zákazník se rozhodne upravit své preference týkající se udržitelnosti, zprostředkovatel pojištění nebo pojišťovna vedou záznamy o rozhodnutí zákazníka, včetně důvodů tohoto rozhodnutí.“

V tomto případě jde o povinnost (též) zprostředkovatele. Má odpovědnost, pokud jde o doporučení zákazníkovi, takže musí zvládnout udržitelnost, rizika udržitelnosti atd. Z toho je zřejmé, že přístup Komise je komplexní a při realizaci Akčního plánu (viz cit. 20) promítla či promítá udržitelnost do všech relevantních právních aktů, včetně aktů v přenesené pravomoci.

d) Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů – taxonomie EU, podávání zpráv podniků o udržitelnosti, preference v oblasti udržitelnosti a fiduciární povinnosti: Nasměrování finančních prostředků na Zelenou dohodu pro Evropu – COM(2021) 188 final

Řada expertů je toho názoru, že Akční plán (viz cit. 20) byl ve značné míře splněn. V roce 2021 však přicházejí nová sdělení, která na něj navazují nebo která lze chápat jako jeho pokračování. Jedním z nich je výše uvedené sdělení [ad d) výše]. Je formulováno jasně, srozumitelně a umožňuje komplexní pohled na udržitelnost ve finančních službách. Lze jej proto zainteresovaným osobám jednoznačně doporučit k prostudování.

Komise informuje o tom, že podnikla významné kroky k vytvoření udržitelného finančního ekosystému. Za základ pro zvyšování transparentnosti a určování příležitostí k udržitelným investicím Komise pokládá nařízení o taxonomii EU, nařízení o zveřejňování informací o udržitelném financování a nařízení o referenčních hodnotách.

Dále Komise upozorňuje, že připravila tyto návrhy:

- Nařízení Komise v přenesené pravomoci, kterým se doplňuje nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) **2020/852**, pokud jde o stanovení technických screeningových kritérií pro určení toho, za jakých podmínek se hospodářská činnost kvalifikuje jako významně přispívající ke zmírňování změny klimatu nebo k přizpůsobování se změně klimatu, a toho, zda tato hospodářská činnost významně nepoškozuje některý z dalších environmentálních cílů
- Návrh směrnice, kterou se mění směrnice 2013/34/EU, směrnice 2004/109/ES, směrnice 2006/43/ES a nařízení (EU) č. 537/2014, pokud jde o podávání zpráv o udržitelnosti některými podniky – **COM(2021) 189**

Pochopitelně Komise v daném sdělení přibližuje cíle a obsah těchto návrhů. U prvního návrhu se zmiňuje, že byla plně využita zpětná vazba od veřejnosti, která uplatnila některé obavy, ale i konkrétní připomínky. Je nesporné, že s udržitelností je spojena řada mýtů, jež lze prý většinou lehce vyvrátit, ale i množství závažnějších odborných či technických problémů. Je proto nesporně cenné, že Komise zaujala k některým obavám stanovisko, aby je rozptýlila, jako např.:

Dopady toho, zda je určitá činnost pokládána za „environmentálně udržitelnou“, či nikoli

Komise konstatuje, že pouhá skutečnost, že společnost nevykonává činnosti, které jsou v souladu s taxonomií, neznamená, že lze vyvozovat závěry ohledně environmentální výkonnosti společnosti nebo její schopnosti získat přístup k financování. Taxonomie EU prostě v současné době nestanoví, jak se má nakládat s činnostmi, jež nejsou klasifikovány jako ekologické. Ačkoli se účastníci trhu mohou taxonomií EU řídit při přijímání investičních rozhodnutí, taxonomie samozřejmě nezakazuje investice do jakékoli činnosti. Společnosti nemají povinnost zajistit soulad s taxonomií a také investoři si mohou libovolně zvolit, do čeho investují. To zní sice uspokojivě, ale některé signály z finančního trhu jsou poněkud odlišné.

Za významné lze pokládat stanovisko Komise, že taxonomie EU je živý dokument, který bude v průběhu času dle potřeby rozšiřován a aktualizován. Komise je také realistická. Odhady a prvotní ověření kritérií taxonomie pro oblast klimatu ukázaly, že v současné době je v souladu s taxonomií obecně jen nízký počet činností a investičních portfolií společností (v rozmezí od 1 % do 5 %, přičemž mnoho společností a investičních portfolií vykazuje nulový soulad).

Úroveň ambicí a použitelnost kritérií stanovených v aktu v přenesené pravomoci o taxonomii EU pro oblast klimatu

V rámci zpětné vazby nejen od veřejnosti obdržela Komise názory, že ambice jsou nízké nebo přehnané. K tomu zaujala zásadní stanovisko v tom smyslu, že taxonomie EU uznává jako udržitelné takové činnosti, které představují významný, nikoli nepatrný přínos ke splnění environmentálních cílů EU. Taxonomie EU stanoví kritéria týkající se významného přínosu a zásady „významně nepoškozovat“ na základě úrovně ambicí cílů Zelené dohody pro Evropu, včetně cíle klimatické neutrality EU. Nicméně, aniž by klesla úroveň ambicí cílů Zelené dohody pro Evropu, tak v návrhu daného aktu byla provedena jistá zpřesnění, doplnění apod.

Oblast působnosti taxonomie EU

Komise počítá s tím, že se v budoucnu rozšíří stávající rozsah kritérií uvedených v aktu v přenesené pravomoci o taxonomii EU pro oblast klimatu. Kritéria jsou dynamická a budou pravidelně přezkoumávána. To zajistí, aby změnou tohoto aktu v přenesené pravomoci bylo možné do jeho působnosti postupem času doplnit nová odvětví a činnosti, včetně přechodných a podpůrných. Zúčastněné strany budou mít možnost navrhnout činnosti, které by měly být zahrnuty do kritérií, prostřednictvím internetového portálu, jenž měl být v polovině roku 2021 zřízen na internetových stránkách Evropské komise.

Ve sledovaném sdělení jsou vysvětleny i další kroky v rozvoji taxonomie EU, financování přechodu na udržitelnost, jednotné a soudržné podávání zpráv podniků o udržitelnosti a též preference v oblasti udržitelnosti a fiduciární povinnosti.

Pokud se udržitelností v pojišťovnictví zabývá evropský regulátor, je zcela zřejmé, že mimo nestojí ani orgán dohledu EIOPA (Evropský orgán pro pojišťovnictví a zaměstnanecké penzijní pojištění). Bylo by sice možné uvést celou řadu jeho dosavadních aktivit k udržitelnosti, jako jsou konzultační a diskuzní materiály, analýzy klimatických rizik, materiály k preferencím zákazníků apod., ale možná je účelnější představit plány EIOPA na období let 2022–2024. EIOPA se chce v tomto období zaměřit na:

- integraci ESG rizik do obezřetnostního rámce pojišťovatelů a penzijních fondů,
- spojení či sjednocení makro- a mikroobezřetnostního hodnocení rizika v případě ESG rizik,
- podporu zveřejňování zpráv o udržitelnosti a posílení udržitelného řízení podnikatelského rámce,
- podporu dohledu nad ESG riziky a na dohledovou konvergenci v EU,
- řešení mezer v ochraně,
- podporu využití otevřených zdrojů a dat pro modelování ve vztahu k rizikům vyplývajícím z klimatické změny,
- na zajištění svého příspěvku k mezinárodní konvergenci v oblasti hodnocení a řízení rizik udržitelnosti.²⁴

Na závěr tohoto článku je třeba zopakovat, že jeho cílem bylo poskytnout širší přehled o problematice udržitelnosti, a to od jejího teoretického uchopení přes charakteristiku globálních akcí k udržitelnosti včetně oblasti pojišťovnictví až po regulaci udržitelnosti v pojišťovnictví EU. Tento přístup by měl napomoci orientaci v dané problematice a k snazšímu využívání příslušných dokumentů či právních aktů EU.

Nicméně je třeba ještě nastínit, jak se k problematice udržitelnosti staví evropský pojišťovací průmysl, který zastupuje federace Insurance Europe (IE). Z jejího stanoviska lze vyvodit, že v současné době považuje klimatickou změnu a znehodnocování životního prostředí za určující globální výzvy. Dokládají to i odhady Evropské komise, že ročně je třeba po celou stávající dekádu 350 mld. EUR dodatečných investic, aby byl splněn do roku 2030 cíl ohledně snížení emisí, a to pokud jde jen o samotné energetické systémy. Navíc bude třeba ročně dalších 130 mld. EUR pro jiné environmentální cíle.

**Správné
regulatorní změny
by měly vytvořit
podmínky, jež sníží
vystavení klimatickým
a environmentálním
rizikům.**

Podle IE je důležité, že environmentální regulace je v EU doplněna udržitelným finančním rámcem. Správné regulační změny by měly vytvořit podmínky, které umožní, aby veřejné i soukromé finance byly nasměrovány na investice, jež sníží vystavení klimatickým a environmentálním rizikům. Pojistitelé uznávají nutnost urgentní akce, která nikdy nebyla více jednoznačná. Odborné prameny totiž potvrzují, že náklady na snížení, zmírnění a adaptační opatření blednou ve srovnání s dlouhodobými náklady na klimatickou změnu bez jakéhokoli zmírňování.

Evropský pojišťovací průmysl proto podporuje cíle Pařížské dohody a Zelené dohody pro Evropu, stejně jako ambiciózní cíle, pokud jde o snížení emisí skleníkových plynů o 55 % do roku 2030 a dosažení čistého nulového hospodářství (resp. čistých nulových emisí uhlíku) do roku 2050.

IE vychází z toho, že pojistitelé mohou hrát důležitou roli jak ve zmírňování nejhorších scénářů klimatické změny, tak při pomoci občanům a podnikatelům vyrovnat se s ní a přizpůsobit se dopadům změn, jimž se nelze vyhnout. Pojišťovnictví je největší institucionální investor v Evropě s aktivy ve správě přesahujícími 10,6 bilionu EUR, což znamená, že má unikátní možnost podpořit přechod k udržitelnějšímu hospodářství. Po mnoho let evropský pojišťovací průmysl zdůrazňoval, že jsou potřebné tři klíčové regulační změny, aby bylo pojistitelům umožněno sehrát patřičnou roli v udržitelném financování.

IE uvítala tu skutečnost, že Evropská komise zahájila iniciativy, jež pokrývají každou z těchto oblastí.

První z nich se týká **vylepšení regulačního rámce Solventnosti II (S II)** tak, aby byly odstraněny regulační vady, jež zbytečně omezují schopnost a ochotu pojišťovacího průmyslu investovat dlouhodobě, a to i do udržitelných investic/projektů. Přezkum S II, který je nyní (červen 2022) předmětem diskuze v Radě EU a v Evropském parlamentu, je perfektní příležitostí k provedení potřebných vylepšení.

Druhou oblastí je **potřeba dat o udržitelnosti**, aby bylo pojistitelům umožněno společně s jinými investory identifikovat udržitelné investice a financovat projekty, jež by měly zajistit přechod. Evropská komise spustila podle IE velmi komplexní soubor iniciativ týkajících se podávání zpráv o udržitelnosti, které by během několika let mohly generovat potřebná data.

Do třetí oblasti řadí IE **potřebu významného zvýšení nabídky vhodných udržitelných projektů a aktiv**, do nichž by se mělo investovat. Potenciální kapacita pro investování totiž nyní neodpovídá dostupným aktivům.

Dále je účelné zdůraznit, že IE vítá doplněnou strategii EU. V roce 2018 Evropská komise přijala první Akční plán: Financování udržitelného růstu, který byl charakterizován výše v tomto článku. V červenci 2021 následovala doplněná (či obnovená) strategie k udržitelnému financování, jež obsahuje další vítané kroky k uspokojení naplňování Zelené dohody pro Evropu a ke zlepšení financování

udržitelných projektů. Pro pojistitele je obzvláště důležitý návrh Evropského standardu zelených dluhopisů, který je zkoumán v Radě EU a v Evropském parlamentu (červen 2022). Měl by napomoci zvýšit dostupnost atraktivních udržitelných aktiv a umožnit investování s důvěrou v zelené dluhopisy EU, a to na základě spolehlivých, srovnatelných a standardizovaných informací. Od výše uvedeného standardu se též očekává usnadnění vydávání státních zelených dluhopisů. Bude založen na tržních standardech a mohl by se v budoucnu stát potenciálním globálním standardem pro zelené dluhopisy. Bude dobrovolný, a tudíž nebude bránit využívání jiných standardů pro udržitelné dluhopisy, čímž se lze vyhnout potenciálním negativním vlivům na rychle rostoucí mezinárodní trh zelených dluhopisů.

Podle IE však existují například níže uvedené možnosti vylepšení, která by měla být v návrhu Evropského standardu pro zelené dluhopisy ještě provedena:

- **ochrana předchozího stavu (grandfathering)** – podle současného návrhu označení „zelený dluhopis EU“ nemá být udržováno po celou dobu až do splatnosti dluhopisu, což může vyústit v nižší přitažlivost pro investory a emitenty. Nařízení by proto mělo jasně vymezit, že nesplacené zelené dluhopisy EU, bez ohledu na následné změny screeningových kritérií (tj. kritérií k prověřování) taxonomie EU, zůstávají zelenými dluhopisy EU;
- **využití výnosů pro přechod** – k tomu, aby zelené dluhopisy EU více podporovaly nové zelené projekty a napomohly dosažení cílů Zelené dohody pro Evropu, je životně důležité, aby tyto dluhopisy umožňovaly financování projektů zaměřených na přechod. Proto taxonomie EU pro udržitelné aktivity musí být dotažena tak, aby plně zahrnovala takové projekty;
- **akreditace** – monopolistické tržní struktury zvyšují emisní náklady a mohly by fungovat jako bariéry vůči emisím zelených dluhopisů. Akreditační kritéria a dohled nad hodnotiteli zelených dluhopisů EU by neměly tudíž vyústit do takových situací, kdy agentury ESG mají tržní sílu a pravomoc ke stanovení cen, jako je tomu na trhu kreditních ratingových agentur;
- **flexibilita** – IE vítá doplnění flexibility, což umožňuje, aby malý díl výdajů (krytých) z výnosů zelených dluhopisů EU nebyl sladěn s taxonomií EU za předpokladu, že společnosti učiní například odkaz na své plány pro přechod;
- **sladění taxonomie** – taxonomie EU pro udržitelné činnosti je založena na kritériích na úrovni činností, zatímco dluhopisové financování je obvykle na úrovni projektů. Emitenti budou potřebovat určitou volnost jednání v tom, jak sladit projekty podle zelených dluhopisů EU se screeningovými kritérii založenými na aktivitách (tj. jak aplikovat taxonomii na úrovni projektů). Tato vylepšení by zajistila větší využívání sledovaných dluhopisů.²⁵

Vylepšení k zeleným dluhopisům je nutno chápat jako příklad vstřícného a zodpovědného přístupu evropských pojistitelů k otázce udržitelnosti. Je jasné, že podporují

udržitelný rozvoj, ale upozorňují zároveň na tu skutečnost, že pro plné zapojení do této politiky potřebují patřičné podmínky. V tomto ohledu má nesporně klíčovou roli překum režimu S II a zvláště pak umožnění pojistitelům dlouhodobě investovat bez nadbytečné zátěže v oblasti kapitálových požadavků. Ale nejen to. Evropský regulátor musí brát v úvahu, že klimatická změna dopadá i přímo na pojistitele, a to velmi značně. Zesilující vlny veder a sucha, vichřice, přílivové deště, tropické cyklóny, povodně a záplavy, ničivé požáry apod. se v zásadě stávají již běžným jevem. I v této oblasti musí být regulace funkční a proporcionální, aby pojistitelé mohli zaplňovat mezery v pojistné ochraně a plnit svoji společenskou roli.

Tento článek byl dokončen dne 31. 8. 2022.

Resumé

Theoretical and practical access to sustainability

The aim of the author is to show the issue of sustainability in a broad scope and so to help in an orientation of interested persons in this urgent topic. He starts with the presentation of theoretical aspects of sustainability including the relevant definitions and problems. Maybe the value added could be also in a historical look at sustainability. Then the global actions regarding the sustainability are specified with

the concentration on the Paris Agreement and further UN projects. On this basis it follows the characteristics of the global actions in the insurance industry. The key part of this article forms the review of the significant action plans, projects, communications and legal acts of the EU with the clear orientation on the insurance industry. It is not naturally omitted the position of the European insurance industry on the sustainable development and the EU policy which includes the sustainability into the regulation of this industry.

Klíčová slova

Udržitelnost, meze růstu, strategie pro zachování světa, udržitelná společnost, věda o udržitelnosti, odolnost, Pařížská dohoda, cíle udržitelného rozvoje, udržitelné pojišťovnictví, klimatická změna, riziko udržitelnosti, klimatické riziko, environmentální riziko, Evropský plán obnovy, Zelená dohoda pro Evropu, taxonomie (jednotný klasifikační systém), právní akty, Insurance Europe

Keywords

Sustainability, limits to growth, world conservation strategy, sustainable society, sustainable science, resilience, Paris Agreement, sustainable development goals, sustainable insurance industry, climate change, sustainable risk, climate risk, environmental risk, Recovery Plan for Europe, European Green Deal, taxonomy, legal acts, Insurance Europe

- 1 Report of the World Commission on Environment and Development. *Our Common Future* [online]. 1987, s. 41. [citace 2022-06-08]. Dostupné z: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.
- 2 JENKINS, W. *Sustainability Theory* [online]. [citace 2022-06-09]. Dostupné z: https://www.berkshirepublishing.com/assets_news/sustainability/Spirit_SustainabilityTheory.pdf#:~:text=Theories%20of%20sustainability%20attempt%20to%20prioritize%20and%20inte-grate,symbolic%2C%20critical%2C%20and%20motivational%20resources%20for%20cultural%20change.
- 3 US Environmental Protection Agency. *What is Sustainability?* [online]. [citace 2022-06-09]. Dostupné z: <https://www.epa.gov/sustainability/learn-about-sustainability>.
- 4 MAGNIN, Alexandre. *Simple definition of sustainability* [online]. 19. 2. 2020 [citace 2022-06-09]. Dostupné z: <https://sustainabilityillustrated.com/en/2020/02/19/sustainability-simple-definition/>.
- 5 UCLA. *What is sustainability?* [online]. [citace 2022-06-09]. Dostupné z: <https://www.sustain.ucla.edu/what-is-sustainability/>.
- 6 HARGROVES, K., SMITH, M. H. *The Natural Advantage of Nations: Business Opportunities, Innovation and Governance in the 21st Century* [online]. Routledge, 2005. [citace 2022-06-09]. ISBN 9781844073405. Dostupné z: <https://blogs.rochester.edu/thegreendandelion/2013/06/5-definitions-of-sustainability/>.
- 7 THIELE, L. P. *Sustainability*. Second edition. 2016. Polity Press. ISBN 9781509511105 (ePub - Kindle books - sample).
- 8 ROBERTSON, M. *Sustainability Principles and Practice*. 3rd edition. Routledge. 2021. ISBN 9780429346668 (ebook - Kindle books - sample).
- 9 EUR-LEX. *Pařížská dohoda* [online]. [citace 2022-06-17]. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019\(01\)&from=CS](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019(01)&from=CS).
- 10 UNDP. *The SDGs in action* [online]. [citace 2022-06-17]. Dostupné z: <https://www.undp.org/sustainable-development-goals> nebo <https://education.nationalgeographic.org/resource/sustainable-development-goals>.
- 11 Informační centrum OSN v Praze. *Cíle udržitelného rozvoje (SDGs)* [online]. [citace 2022-06-17]. Dostupné z: <https://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/sdgs/>. V tomto případě nejde o překlad autora. Byl převzat oficiální text informačního centra.
- 12 UNEP FI. *Principles for Sustainable Insurance* [online]. [citace 2022-06-17]. Dostupné z: <https://www.unepfi.org/psi/wp-content/uploads/2012/06/PSI-document.pdf>.
- 13 UNEP FI. *About us* [online]. [citace 2022-06-17]. Dostupné z: <https://www.unepfi.org/about/>.
- 14 SIF. *UNDP Sustainable Insurance Forum (SIF) publishes paper to support the implementation of TCFD recommendations* [online]. [citace 2022-06-20]. Dostupné z: <https://www.sustainableinsuranceforum.org/undp-sustainable-insurance-forum-publishes-paper-to-support-the-implementation-of-tcfd-recommendations/>.
- 15 SIF. *Previous activities* [online]. [citace 2022-06-20]. Dostupné z: <https://www.sustainableinsuranceforum.org/what-we-do/>.
- 16 SIF. *Question Bank* [online]. [citace 2022-06-20]. Dostupné z: <https://www.linguee.com/english-czech/search?source=auto&query=scenar%C3%AD+analysis>.
- 17 IAIS. *SIF. Application Paper on the Supervision of Climate-related Risks in the Insurance Sector* [online]. [citace 2022-06-20]. Dostupné z: <https://www.iaisweb.org/uploads/2022/01/210525-Application-Paper-on-the-Supervision-of-Climat-related-Risks-in-the-Insurance-Sector.pdf>.
- 18 https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_cs.
- 19 COM(2019) 640 final.
- 20 Evropská komise. *Akční plán: Financování udržitelného růstu* [online]. 8. 3. 2018. COM(2018) 97 final. [citace 2022-06-20]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0097&from=CS>.
- 21 HEUER, D., STAROSELSKI, A. *European legal acts on sustainable financing* [online]. [citace 2022-06-20]. Dostupné z: <https://www.whitecase.com/publications/alert/european-legal-acts-sustainable-financing-review-outlook-perspective>.
- 22 Evropská komise. *Taxonomie EU, podávání zpráv podniků o udržitelnosti, preference v oblasti udržitelnosti a fiduciární povinnosti: Nasměrování finančních prostředků na Zelenou dohodu pro Evropu* [online]. [citace 2022-06-20]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021DC0188&from=CS>.
- 23 COM(2021) 391 final.
- 24 EIOPA. *Sustainable Finance Activities 2022–2024* [online]. [citace 2022-06-27]. Dostupné z: https://www.eiopa.europa.eu/document-library/annual-work-programme/sustainable-finance-activities-2022-2024?mc_cid=ed2841514a&mc_eid=33aea2a203.
- 25 IE. *Annual Report 2021–2022* [online]. 1. 6. 2022. S. 15–17. [citace 2022-07-24]. Dostupné z: <https://insuranceeurope.eu/publications/2620/annual-report-2021-2022/download/Annual+Report%202021-2022.pdf>.

Daňové výhody a zdanění výnosů z životního pojištění

JUDr. PhDr. Alexander Kult / Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Tento článek se zaměřuje na daňovou problematiku související se životním pojištěním a zabývá se jak daňovými výhodami poskytovanými v průběhu trvání pojištění, tak daňovými povinnostmi v případě jeho ukončení.

S účinností od 1. 1. 2001 bylo poplatníkům umožněno uplatnit si nezdanitelnou část základu daně¹ v podobě uhrazených příspěvků na soukromé životní pojištění, a to za splnění obdobných podmínek jako v případě plateb příspěvků na penzijní připojištění se státním příspěvkem.² Daňové zvýhodnění pojistného placeného na soukromé životní pojištění je obsaženo v ustanoveních § 6 odst. 9 písm. p) bod 3 a § 15 odst. 6 zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, (dále jen ZDP).³ V prvním případě se jedná o osvobození příjmu v podobě příspěvku na pojistné, který zasílá zaměstnavatel pojišťovně, u které má jeho zaměstnanec⁴ jako pojistník sjednáno soukromé životní pojištění. Ve druhém případě se jedná o zahrnutí pojistného placeného pojistníkem, který je poplatníkem daně z příjmů fyzických osob,⁵ do nezdanitelné části základu daně, který lze o zaplacené pojistné snížit.⁶

K 1. 1. 2015 vstoupila v účinnost novela ZDP,⁷ která zpřísnila podmínky daňového zvýhodnění pro životní pojištění (pojištění pro případ dožití, pojištění pro případ smrti nebo dožití, důchodové pojištění). Jelikož daňové zvýhodnění má pojistníky motivovat k zajištění vlastního finančního zabezpečení v důchodovém věku, účelem novelizace bylo zamezit daňovým optimalizacím spočívajícím v tom, že prostředky spojené s daňovými výhodami byly pojistníky vybírány dříve. Z příspěvků zaměstnavatele osvobozených od daně, které má zaměstnavatel navíc také možnost hradit z daňově uznatelných výdajů na dosažení, zajištění a udržení příjmů podle § 24 odst. 2 písm. j) bod 5 zákona č. 586/1992 ZDP, se totiž neodvádí ani povinné sociální a zdravotní pojištění, které zatěžuje zdanitelné příjmy ze závislé činnosti. Od roku 2015 jsou proto na základě § 6 odst. 9 písm. p) bod 3 a také § 15 odst. 6 ZDP daňově zvýhodněny pouze pojistné smlouvy, které neumožňují výplatu jiného příjmu, než je pojistné plnění, jenž nezakládá zánik pojistné smlouvy.⁸

Možnosti výběru prostředků z daňově uznatelné smlouvy

Právním základem pro vyřešení této otázky je ustanovení § 15 odst. 6 ZDP, které bylo novelizováno zákonem č. 267/2014 Sb. Úmyslem zákonodárce bylo omezení přístupu k odpočtům příspěvků na životní pojištění

od daňového základu v reakci na zneužívání daňových úlev životního pojištění pro optimalizaci výplat příjmů ze závislé činnosti. V důsledku tohoto zpřísnění podmínek byly pojišťovny nuceny oslovit pojistníky s návrhem na změnu obsahu pojistných smluv, aby mohly nadále využívat daňové výhody. Pokud návrh změny pojistné smlouvy neakceptovali, čekal je důsledek spočívající v dodanění již poskytnutých daňových výhod v případě předčasného ukončení pojištění, a to až 10 let zpětně.⁹

Na základě platného znění předmětného ustanovení lze od základu daně za zdaňovací období odečíst **poplatníkem** zaplacené pojistné ve zdaňovacím období na jeho soukromé životní pojištění podle pojistné smlouvy uzavřené mezi poplatníkem jako pojistníkem a pojištěným v jedné osobě a pojišťovnou, avšak pouze za předpokladu, že výplata pojistného plnění (důchodu nebo jednorázového plnění) je v pojistné smlouvě sjednána až po 60 měsících od uzavření smlouvy a současně nejdříve v kalendářním roce, v jehož průběhu dosáhne poplatník věku 60 let, a zároveň že **podle podmínek pojistné smlouvy není umožněna výplata jiného příjmu, který není pojistným plněním a nezakládá zánik pojistné smlouvy (tedy částečné výběry)**. U pojistné smlouvy s pevně sjednanou pojistnou částkou pro případ dožití **navíc za předpokladu**, že pojistná smlouva s pevně sjednanou pojistnou částkou pro případ dožití s pojistnou dobou od 5 do 15 let včetně má sjednanou pojistnou částku alespoň na 40 000 Kč a pojistná smlouva s pevně sjednanou pojistnou částkou pro případ dožití s pojistnou dobou nad 15 let má sjednanou pojistnou částku alespoň na 70 000 Kč. Maximální částka, kterou lze odečíst za zdaňovací období, činí v úhrnu 24 000 Kč, a to i v případě, že poplatník má uzavřeno více smluv s více pojišťovnami.

§ 15 odst. 6 ZDP stanoví, že dojde-li před skončením doby 60 kalendářních měsíců od uzavření smlouvy a zároveň před rokem, ve kterém pojištěný dosáhne 60 let, **k výplatě pojistného plnění ze soukromého životního pojištění, jiného příjmu, který není pojistným plněním a nezakládá zánik pojistné smlouvy** (tedy částečnému výběru – pozn. autora), **nebo k předčasnému ukončení pojistné smlouvy** (výplata odkupného¹⁰ – pozn. autora), **nárok na nezdanitelnou část základu daně zaniká** a příjmem podle § 10 ve zdaňovacím období, ve kterém k této skutečnosti došlo, jsou částky, o které byl poplatníkovi v uplynulých 10 letech z důvodu zaplaceného pojistného základ daně snížen; toto se neuplatní v případě plnění, kdy došlo ke vzniku nároku na starobní důchod nebo invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně, nebo v případě,

stane-li se pojištěný invalidním ve třetím stupni podle zákona o důchodovém pojištění, nebo v případě smrti **a s výjimkou pojistných smluv, u nichž nebude vyplaceno pojistné plnění nebo odkupné a zároveň rezerva, kapitálová hodnota nebo odkupné budou přímo převedeny na jinou smlouvu soukromého životního pojištění** splňující podmínky pro uplatnění nezdanitelné části základu daně.

Podmínky využití nezdanitelné části základu daně

Jak uvádí Vybíral, „pojistné smlouvy lze rozdělit do čtyřech základních kategorií, a to na i) pojistné smlouvy daňově uznatelné, ze kterých dosud nebylo čerpáno pojistné plnění, ii) pojistné smlouvy daňově uznatelné, ze kterých již bylo čerpáno pojistné plnění, iii) pojistné smlouvy daňově neuznatelné, ze kterých již bylo čerpáno pojistné plnění, a iv) pojistné smlouvy daňově neuznatelné, ze kterých nebylo dosud čerpáno pojistné plnění.“¹¹

Je tedy třeba vyřešit otázku, zda pojistná smlouva za účelem její daňové uznatelnosti může umožňovat výběry nemající za následek ukončení smlouvy a případně kdy. Lze tedy vycházet z následujících hypotéz:

- Výběr nelze uskutečnit vůbec.
- Výběr lze uskutečnit po uplynutí 60 měsíců od uzavření smlouvy, a to nejdříve v roce, kdy pojistník dosáhne 60 let (dále jen „časový test 60/60“).
- Anebo zda připadá v úvahu i takový výklad, že pojistná smlouva výběr peněz umožňuje (i před splněním časového testu) může, avšak když je pojistník vybere, zaniká daňová uznatelnost a pojistník pak musí příjem zdanit zpětně za uplynulých 10 let („Dojde-li před skončením 60 kalendářních měsíců od uzavření smlouvy nebo před rokem, ve kterém pojištěný dosáhne 60 let, k výplatě pojistného plnění ze soukromého životního pojištění, jiného příjmu, který není pojistným plněním a nezakládá zánik pojistné smlouvy, nebo k předčasnému ukončení pojistné smlouvy, nárok na nezdanitelnou část základu daně zaniká.“).

§ 15 odst. 6 může působit vnitřně rozporným způsobem, ovšem pouze zdánlivě. Na jedné straně podmiňuje nemožnost výplaty samotnými podmínkami pojistné smlouvy (ř. 6–7), zatímco na straně druhé uvádí, že pokud k výplatě dojde, daňová uznatelnost zaniká (ř. 13–16). Nezbytné je ovšem soustředit se na vymezení, co může či nemůže být předmětem výplaty. V pojistné smlouvě musí být pojistné plnění sjednáno tak, aby mohlo být vyplaceno nejdříve po 60 měsících, tedy po pěti letech od sjednání, a zároveň za podmínky, že v roce výplaty pojistník dosáhne věku 60 let. Zároveň pak podmínky pojistné smlouvy nesmějí umožňovat výplatu příjmu odlišného od pojistného plnění, který nezakládá zánik pojistného plnění. Ovšem ze slučovacího poměru mezi časovým testem a zákazem mimořádného výběru nemajícího za následek ukončení smlouvy lze dovodit, že tento částečný výběr musí být znemožněn jen do splnění časového testu. **Jinými slovy, pojistné podmínky nesmějí umožňovat částečné výběry z pojistné smlouvy, ale jen do splnění časového testu, protože**

je-li následně možná výplata odkupného, není prakticky žádný důvod k diskriminaci částečného výběru. Pojistné podmínky pak mohou umožňovat výplatu pojistného plnění i odkupného. Pojistné podmínky dokonce mohou umožňovat výplatu pojistného plnění dříve než po 60 měsících a při dosažení 60 let, avšak v individuální pojistné smlouvě, která je na nich založena, musí být výplata sjednána až právě po uplynutí tohoto „časového testu“ – **nebu- de-li totiž splněn např. proto, že k pojistné smlouvě bude sjednán dodatek zkracující pojistnou dobu** (stále za platnosti těchto pojistných podmínek umožňujících výplatu pojistného plnění v kratší sjednané pojistné době), daňová výhoda zpětně zanikne, stejně jako v případě, že bude proveden částečný výběr či ukončení pojistné smlouvy spojené s nárokem na odkupné. Nemá tedy žádný smysl, že na ř. 14–15 je opět uveden výraz „výplata jiného příjmu, který není pojistným plněním a nezakládá zánik pojistné smlouvy“, neboť výběr prostředků nemající za následek ukončení smlouvy nesmí být pojistnými podmínkami před splněním časového testu „60/60“ vůbec umožněn. Legislativní technika je tedy nesprávná a výsledek je matoucí. Pokud by byla posledně citovaná formulace *de lege ferenda* vypuštěna, stalo by se ustanovení srozumitelnějším s tím, že by z něho jasně vyplývalo, že podmínky smlouvy (ať již adhezní pojistné, či individuálně sjednané) vůbec nesmí umožňovat částečné výběry do splnění časového testu „60/60“, zatímco výplatu odkupného i pojistného plnění umožňovat mohou.

Zákon č. 267/2014 Sb. v bodě 11 přechodných ustanovení stanovil, že „*ve zdaňovacím období r. 2015 se má za to, že podmínky podle ustanovení § 6 odst. 9 písm. p) bodu 3 a § 15 odst. 6 zákona č. 586/1992 Sb., ve znění účinném ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona, jsou splněny ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona, pokud před 1. dubnem 2015 bude smlouva soukromého životního pojištění upravena tak, aby splňovala podmínky podle ustanovení § 6 odst. 9 písm. p) bodu 3 a § 15 odst. 6 zákona č. 586/1992 Sb., ve znění účinném ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona*“. Pro zachování daňových výhod tak bylo nezbytné uvést příslušné smlouvy do souladu s výše uvedenými pravidly, tj. zejména vyloučit možnost předčasných výběrů před splněním časového testu 60/60.

Finanční správa k tomu na svých stránkách uvedla:¹² „*Daňové zvýhodnění u soukromého životního pojištění bude umožněno těm poplatníkům, kteří ke stávající smlouvě s pojišťovnou doloží, že v průběhu trvání smlouvy nejsou umožněny výběry, a to až do věku 60 let klienta při současném splnění podmínky trvání smlouvy min. 60 měsíců. V případě nesplnění této podmínky nebude od daně osvobozen příspěvek zaměstnavatele...*“

Finanční správa se v sekci „Aktuálně k dani z příjmů fyzických osob za zdaňovací období 2020“¹³ na svých webových stránkách vyjadřuje mj. k případu, kdy je sjednán dodatek ve stanovené lhůtě do 31. 3. 2015, kterým je zamezeno předčasným výběrům, resp. připouští v uvedených příkladech i dodatek, který umožňuje mimořádné výběry až po uplynutí 60 měsíců od uzavření smlouvy a současně nejdříve v kalendářním roce, kdy pojistník dosáhne věku

60 let, viz sekce „Jaké mohou nastat situace u zaměstnance, kterému přispívá zaměstnavatel na soukromé životní pojištění?“. Dále uvádí příklad, jehož zadáním je tato situace: Klient ke stávajícímu soukromému životnímu pojištění, u kterého si v minulosti snižoval daňový základ, nesjednal s pojišťovnou ve stanovené lhůtě do 31. 3. 2015 dodatek, kterým je zamezeno předčasným výběrům. Pojistná smlouva byla sjednána v roce 2012 a mimořádný výběr byl proveden kdykoliv před ukončením smlouvy; v takovém případě podle vyjádření Finanční správy „poplatník nemohl uplatňovat snižování svého daňového základu o zaplacené pojistné, a pokud mu přispíval zaměstnavatel, příspěvek byl součástí daňového základu. Mimořádný výběr zdaňuje pojišťovna, poplatník už nic nedodává“. Pokud nedošlo k uzavření příslušného dodatku, musel zaměstnanec rovněž **informovat svého zaměstnavatele**, že jeho pojištění nesplňuje zákonné podmínky daňového zvýhodnění. Zaměstnavatel pak musel případný příspěvek podrobit **stejnému zdanění** jako jinou složku mzdy (včetně odvodu zdravotního a sociálního pojištění).¹⁴

S konkrétním pojistníkem musí být pojistná doba sjednána jen za splnění časového testu „60/60“ a na předčasné ukončení smlouvy spojené s odkupným může mít pojistník právo kdykoli, ale pro zachování daňových výhod jej nesmí bez splnění časového testu využít, stejně jako nesmí sjednat dodatek k pojistné smlouvě, který by pojistnou dobu zkrátil. Hypotézy uvedené výše pod písmeny a) a c) tak jsou vyloučeny.

Nárok na nezdanitelnou část základu daně však nezaniká, pokud pojistník před splněním časového testu zemře nebo získá nárok na starobní či invalidní důchod ve třetím stupni nebo se stane invalidním rovněž ve třetím stupni, ale zároveň i tehdy, **pokud nebude vyplaceno pojistné plnění nebo odkupné a zároveň rezerva, kapitálová hodnota nebo odkupné budou přímo převedeny na jinou smlouvu soukromého životního pojištění splňující podmínky pro uplatnění nezdanitelné části základu daně**. Jedná se tedy o jakékoli finanční prostředky, které budou převedeny na jinou daňově uznatelnou smlouvu, která bude plnit požadavky daňové uznatelnosti jako smlouva původní. **Nehraje pak roli, zda tyto prostředky budou odkupným, či jinou kapitálovou hodnotou (zákon o dani z příjmu hovoří mimo jiné o rezervě či kapitálové hodnotě, což je v podstatě totéž), stejně jako jestli nová smlouva bude uzavřena se stejnou, či jinou pojišťovnou. Původní smlouva tedy při převodu prostředků na novou smlouvu může, ale nemusí zaniknout.**

Za zmínku stojí nepochybně i otázka, zda je pojistník oprávněn si daňově uplatnit zaplacené pojistné na pojistnou smlouvu, která zanikla v průběhu příslušného (ročního) zdaňovacího období. Dle názoru autora ano, pokud byl před ukončením smlouvy splněn časový test 60/60, a to nejen v případě, že smlouva zanikla uplynutím pojistné doby (tzv. „maturita“), ale i v případě zániku smlouvy s výplatou odkupného. I v takových případech lze daňový odpočet uplatnit, a to až do výše, v jaké bylo pojišťovně zaplacené pojistné v rámci daného roku.

Daňové povinnosti v případě ukončení životního pojištění

Předmětem zdanění jsou tři druhy předmětu daně, na které se aplikují tři rozdílné způsoby zdanění, to vše navíc ještě s přihlédnutím ke specifikům způsobeným přechodnými ustanoveními novelizačního zákona. Zdanění má tedy následující podobu:

- Dodání daňových výhod: 10 let zpětně v případě nesplnění časového testu 60/60.
- Zdanění příspěvku zaměstnavatele: opět v případě nesplnění časového testu 60/60, ovšem zde je rozdíl ve způsobu zdanění s ohledem na to, zda byly příspěvky obdrženy v roce 2014 (zde se uplatní srážková daň), anebo počínaje rokem 2015 (zde zaměstnanec musí sám podat daňové přiznání).
- Zdanění kapitálového příjmu – to se uplatní nejen při předčasném ukončení pojištění, ale i při dožití se konce pojistné doby. Jediným případem, kdy se neuplatní, je smrt.

Příspěvek zaměstnavatele

Za splnění příslušných podmínek představuje příspěvek na soukromé životní pojištění pro zaměstnavatele daňově uznatelný náklad, a to bez omezení jeho výše.¹⁵ Příspěvek však musí být zakotven ve vnitřních předpisech zaměstnavatele.¹⁶ Pokud by zaměstnavatel poskytoval zaměstnanci vyšší příspěvek než v rámci uvedeného ročního limitu, byl by sice celý tento příjem daňově účinný pro zaměstnavatele, avšak částka překračující limit by podléhala odvodu sociálního a zdravotního pojištění. Na straně zaměstnance se jedná o osvobozený příjem ze závislé činnosti do výše 50 000 Kč ročně.¹⁷ Pokud by došlo k výplatě jiného příjmu, než je pojistné plnění, nebo k předčasnému ukončení pojistné smlouvy, osvobození příspěvků zaniká a příspěvky uhrazené v roce, kdy k této skutečnosti došlo, stejně jako příspěvky uhrazené v uplynulých 10 letech se stávají zdanitelným příjmem ze závislé činnosti. Nastane-li situace, kdy je pojišťovnou při předčasném ukončení pojistné smlouvy vyčísleno odkupné v nulové výši a poplatníkovi není vyplacena ani na novou smlouvu převedena žádná částka z titulu ukončené pojistné smlouvy, povinnost dodání nevzniká.¹⁸

Pojistníkem musí být zaměstnanec, nikoliv zaměstnavatel. Aby byl příspěvek plně uplatnitelný, nemůže příslušná smlouva kromě pojištění pro případ dožití nebo pro případ smrti nebo dožití obsahovat další pojištění, na která se zvýhodnění nevztahuje (např. pojištění nemoci, úrazu, právní ochrany). Ta totiž nesplňují podmínky osvobození od daně z příjmu fyzických osob ze závislé činnosti.

Variety zdanění

S ohledem na aplikaci znění ZDP účinného před novelou¹⁹ v kombinaci s platným zněním ZDP připadají v úvahu následující hypotézy dopadající na zahrnutí příspěvku zaměstnavatele do daňového základu:

- Příspěvky zaměstnavatele připsané do konce roku 2014 na tehdy platnou smlouvu se při výběru z totožné smlouvy v současnosti zdaní srážkovou daní ve výši 15 %.

- b) Příspěvky zaměstnavatele připsané počínaje rokem 2015 se při výběru z takové smlouvy zdaní daní ze závislé činnosti, k níž musí podat daňové příznání zaměstnanec.
- c) Příspěvky zaměstnavatele (nehledě na rok připsání), které byly v rámci kapitálové hodnoty převedeny na novou daňově uznatelnou smlouvu, se již nezdaní vůbec, protože jsou na novou smlouvu převáděny jako součást nového pojistného.
- d) Příspěvky zaměstnavatele (nehledě na rok připsání), které jsou v rámci kapitálové hodnoty převedeny na novou daňově uznatelnou smlouvu, si ponechávají charakter příjmu ze závislé činnosti, protože podléhají zdanění v případě výběru z nové smlouvy, nedojde-li ke splnění časového testu 60/60 na této nové smlouvě.
- e) Příspěvky zaměstnavatele (nehledě na rok připsání), které jsou v rámci kapitálové hodnoty převedeny na novou daňově uznatelnou smlouvu, si ponechávají charakter příjmu ze závislé činnosti, protože podléhají zdanění v případě výběru z nové smlouvy, nedojde-li ke splnění časového testu 60/60 společně za obě smlouvy.

Do konce roku 2014 platilo, že při ukončení smlouvy o životním pojištění musel poplatník ve svém daňovém příznání uvést jako ostatní příjem podle § 10 ZDP částku rovnající se uplatnitelným odčitatelným položkám, a to od roku 2001 za všechna období.²⁰ Přejížděná ustanovení diskutovaného novelizačního zákona uvádějí toto:²¹ „Pro daňové povinnosti u daní z příjmů za zdaňovací období přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona a za zdaňovací období, které započalo přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona, jakož i práva a povinnosti s nimi související, se použije zákon č. 586/1992 Sb. ve znění účinném přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona.“ Na tomto právním základě je pojišťovna povinna aplikovat srážkovou daň na příspěvky zaměstnavatele zaplacené ve prospěch pojistné smlouvy pojistníka, pojištěného a zaměstnance v jedné osobě do konce roku 2014, a to v okamžiku jejich výplaty. Ustanovení § 6 odst. 9 písm. p) bod 3 ZDP vylučuje zdanění příspěvku zaměstnavatele v případě, kdy nedojde k výplatě plnění z pojistné smlouvy: „... dojde-li před skončením doby 60 kalendářních měsíců od uzavření smlouvy nebo před rokem, ve kterém pojištěný dosáhne 60 let, k výplatě pojistného plnění ze soukromého životního pojištění, jiného příjmu, který není pojistným plněním a nezakládá zánik pojistné smlouvy, nebo k předčasnému ukončení pojistné smlouvy, osvobození zaniká a příjmem podle § 6 ve zdaňovacím období, ve kterém k této skutečnosti došlo, jsou částky příspěvků na pojistné, které byly u pojištěného v roce výplaty nebo předčasného ukončení smlouvy a v uplynulých 10 letech od daně z příjmů ze závislé činnosti osvobozeny; **toto se neuplatní** v případě plnění, kdy došlo ke vzniku nároku na starobní důchod nebo invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně, nebo v případě, stane-li se pojištěný invalidním ve třetím stupni podle zákona o důchodovém pojištění, nebo v případě smrti a **s výjimkou pojistných smluv, u nichž nebude vyplaceno pojistné plnění nebo odkupné a zároveň rezerva, kapitálová hodnota nebo odkupné budou přímo převedeny na jinou smlouvu soukromého životního pojištění** splňující podmínky pro daňové osvobození příspěvků zaměstnavatele.“

ZDP tedy staví na jisto, že příspěvek zaměstnavatele se daní při výplatě před splněním časového testu 60/60 jako příjem ze závislé činnosti, ale nedaní se v případě převodu na novou daňově uznatelnou smlouvu ani v případě výběru po splnění časového testu. To potvrdila i Finanční správa.²²

Rozdíl ve zdanění příspěvku ve vazbě na okamžik jeho obdržení

Jak podle znění ZDP účinného před diskutovanou novelou, tak podle znění aktuálního jsou příspěvky zaměstnavatele příjmem ze závislé činnosti, u kterého může zaniknout osvobození. S ohledem na to, že dle právní úpravy před novelou pojišťovna sráží daň z výnosu z celkového pojistného, které se skládalo i z příspěvku zaměstnavatele, došlo by tak ke dvojímu zdanění téhož příjmu. Dle úpravy po novele příspěvky zaměstnavatele zdaňuje poplatník (zaměstnanec) na základě vlastního daňového příznání s tím, že zánik osvobození je povinen oznámit svému zaměstnavateli.

Při ukončení pojištění s výplatou odkupného je povinností pojišťovny vypočítat a odvést srážkovou daň z příspěvků zaměstnavatele, které byly zaměstnanci, pojistníkovými a daňovému poplatníkovými v jedné osobě poskytnuty, tj. na účet pojišťovny zaplacené, do konce roku 2014. Tento požadavek vychází z přechodných ustanovení téhož novelizačního zákona,²³ dle něhož se na daňové povinnosti (daň z příjmů) vzniklé ve zdaňovacích obdobích započatých před účinností novely použije i znění ZDP účinné před novelizací. Jak uvádí ZDP ve znění účinném k 31. 12. 2014,²⁴ daň se vybírá srážkou z příjmů, přičemž srážka je povinen provést plátcé daně při výplatě, poukázání nebo připsání úhrady ve prospěch poplatníka. Komentář k předmětnému ustanovení uvádí: „Vybírání daně srážkou je zvláštní způsob plnění daňové povinnosti, zpravidla uplatňovaný u daní z příjmů, kdy je plátcí daně uložena povinnost daně srazit z platby poskytované poplatníkovými a částku vybranou srážkou odvést ve stanovené lhůtě a výši správci daně.“ Podmínkou uplatnění srážkové daně je tedy provedení výplaty.

Aktuální znění § 38g odst. 5 ZDP uvádí toto: „Daňové příznání je povinen podat poplatník, u kterého došlo k výplatě pojistného plnění ze soukromého životního pojištění, jiného příjmu, který není pojistným plněním a nezakládá zánik pojistné smlouvy, nebo k předčasnému ukončení pojistné smlouvy soukromého životního pojištění, v důsledku kterých došlo ke vzniku povinnosti zdanit příjem ze závislé činnosti.“

Lze tedy potvrdit hypotézy uvedené pod písmeny a) a b), ovšem žádnou z hypotéz pod písmeny c), d) a e) nelze jednoznačně potvrdit ani vyvrátit.

Výnos z pojistného

V případě zdanění výnosu z pojistného je třeba potvrdit či vyvrátit následující hypotézy:

- a) Výnos z pojistného (tedy jak placeného zaměstnancem jako pojistníkem, tak ve formě příspěvku od jeho

zaměstnavatele) se před převodem na novou daňově uznatelnou smlouvu zdaní srážkovou daní.

- b) Výnos z pojistného (avšak pouze placeného zaměstnancem jako pojistníkem, o příspěvek zaměstnavatele se daňový základ nesnižuje) se před převodem na novou daňově uznatelnou smlouvu zdaní srážkovou daní.
- c) Výnos z pojistného (tedy jak placeného zaměstnancem jako pojistníkem, tak ve formě příspěvku od jeho zaměstnavatele) se při převodu na novou daňově uznatelnou smlouvu nedaní a na nové smlouvě již figuruje jako pojistné zaplacené pojistníkem.

§ 8 odst. 7 ZDP mj. stanoví, že plnění ze soukromého životního pojištění se považuje za základ daně po snížení o zaplacené pojistné. Jiný příjem z pojištění osob, který není pojistným plněním a nezakládá zánik pojistné smlouvy (tedy částečný výběr), se považuje za základ daně po snížení o zaplacené pojistné ke dni výplaty, a to až do výše tohoto příjmu. Ze stejného ustanovení lze dovodit, že plnění ze životního pojištění, včetně odkupného, nelze snížit o zaplacené pojistné, které již bylo daňově uplatněno na částečný výběr. Odkupné nelze snížit rovněž o takové pojistné, které bylo tvořeno příspěvkem zaměstnavatele, k jehož zdanění v minulosti nedošlo z důvodu výplaty pojistného plnění, částečného výběru nebo odkupného před skončením doby 60 kalendářních měsíců od uzavření smlouvy nebo před rokem, ve kterém pojištěný dosáhl 60 let.

Komentář k poslední citovanému ustanovení v podstatě pouze cituje důvodovou zprávu a uvádí, že zákon ze systému daňových úlev vyjímá tu část pojistného placeného zaměstnavatelem i zaměstnancem, která neslouží ke krytí pojistného rizika a je pojistníkem vybírána během existence pojistné smlouvy. Tato část pojistného je zaměstnancem zdaněna standardním režimem zdanění příjmů ze závislé činnosti. Pro účely srážkové daně z částečného výběru se proto mají vyplácené částky (daňový základ) snižovat nejen o pojistné zaplacené poplatníkem, ale i o pojistné zaplacené zaměstnavatelem. Částečný výběr tak je poplatníkem zdaněn ve standardním režimu, a to za podmínky, že zaplacené pojistné nebylo již v minulosti daňově uplatněno.²⁵ Srážková daň se na něj nevztahuje z důvodu prevence dvojího zdanění bez ohledu na to, zda bylo pojistné placeno pojistníkem, či zaměstnavatelem, s tím, že příspěvek zaměstnavatele má pojistník zdanit v režimu § 6 ZDP.

Jak je uvedeno v pozměňovacím návrhu k novelizačnímu zákonu, který byl přijat na půdě Poslanecké sněmovny, příspěvky za soukromé životní pojištění zaměstnance placené zaměstnavatelem, u kterých je zachováno osvobození dle ustanovení § 6 odst. 9 písm. p) bod 3, jsou v případě jak mimořádného výběru, tak odkupného zdaněny 15% srážkovou daní.²⁶

Dále je třeba odpovědět na otázku, zda příspěvek zaměstnavatele, který je vyplacen jako součást kapitálové hodnoty, není příjmem z kapitálového majetku, není plněním ze soukromého životního pojištění, ale zůstává příjmem ze závislé činnosti, který je pouze vyplacen s odloženou splatností pojišťovnou.

Z komentáře, ačkoliv to není konstatováno příliš jasně, tedy vyplývá, že o příspěvek zaměstnavatele (stejně jako o pojistné placené zaměstnancem) se snižuje kapitálová hodnota pro účely stanovení základu daně ve všech případech, kdy dojde k dožití pojistné doby nebo k smrti pojistníka, a tedy výplatě pojistného plnění, přičemž k první variantě je třeba připočítat splnění časového testu 60/60. Není však dořešeno, zda se převodem kapitálové hodnoty na novou pojistnou smlouvu tato historie kompozice pojistného „maže“, anebo příspěvek zaměstnavatele ze staré smlouvy bude na nové smlouvě stále figurovat. Lze dojít k závěru, že pokud by byla kapitálová hodnota převedena na novou pojistnou smlouvu jako zaplacené pojistné, nebyl by následně zdaněn výnos z předchozí pojistné smlouvy v případě, že i nová smlouva by byla předčasně ukončena.

Lze tedy učinit závěr, že odkupné lze pro účely stanovení daňového základu ponížít mimo pojistného placeného zaměstnancem jen o tu část pojistného placeného zaměstnavatelem, která již byla zdaněna, a tedy i vyplacena? Lze učinit závěr *a contrario*, že v případě jiného plnění než odkupného lze kapitálovou hodnotu ponížít o příspěvek zaměstnavatele, přestože vyplacen, a tedy zdaněn, nebyl („... aby se vyplácené částky snižovaly nejen o pojistné zaplacené poplatníkem, ale i o pojistné zaplacené zaměstnavatelem...“). Použitím argumentu *maiori ad minus* lze dojít k závěru, že hovořili-li se o odkupném, má se na mysli i částečný výběr kapitálové hodnoty, který je někdy nazýván i částečným odkupem („... při vyplácení částky za odkoupené podílové jednotky...“).

Zdanění kapitálového příjmu

Od daně jsou osvobozena jiná plnění z pojištění osob (tedy zejména postupně vyplácené dávky²⁷), s výjimkou jednorázových plnění, *odkupného nebo odbytného* a penze z penzijního pojištění *a z pojištění pro případ dožití, pro případ smrti nebo dožití*, z důchodového pojištění a z doplňkového penzijního spoření, u kterých je vymezeno období jejich pobírání, a s výjimkou jiného příjmu z pojištění osob, který není pojistným plněním a nezakládá zánik pojistné smlouvy.²⁸

Jednorázové plnění ze životního pojištění (ať již je to pojistné plnění, odkupné, či odbytné, nebo částečný výběr) proto představuje zdanitelný příjem poplatníka. Vyplácené pojistné plnění v případě fyzických osob spadá do kategorie tzv. příjmů z kapitálového majetku podle § 8 ZDP. Konkrétně najdeme tento druh příjmu v § 8 odst. 1 písm. f) ZDP, dle kterého jsou příjmy z kapitálového majetku tvořeny plněním ze soukromého životního pojištění po snížení podle odstavce 7.²⁹ Toto snížení zajišťuje, aby při výplatě pojistného plnění poplatník nezdanil příjmy, které formou pojistného vložil do příslušného pojistného produktu. Podrobnosti jsou uvedeny v odkazovaném § 8 odst. 7 ZDP, dle něhož je pak předmětný příjem zdaněn formou nepřímého zdanění pojišťovnou jako plátcem příjmu ve formě srážkové daně. Na základě § 8 odst. 3 ZDP jsou příjmy dle odst. 1 písm. f) samostatným základem daně pro zdanění zvláštní sazbou daně z kapitálového majetku dle § 36 odst. 2 písm. k), který pro tento příjem stanovuje srážkovou daň 15 %.

Dodanění daňového zvýhodnění v podobě předchozího snížení základu daně

Finanční správa se ve svých otázkách a odpovědích sice věnuje zdanění ve vztahu k převodu kapitálové hodnoty na novou pojistnou smlouvu, ovšem nekommentuje přímo aplikaci srážkové daně. Zmiňuje situaci, kdy poplatník má uzavřeno kapitálové životní pojištění, na které uplatňuje daňové úlevy podle § 15 odst. 6 ZDP. Současná smlouva se mu zdá být nevýhodná a chce ji zrušit a současně uzavřít investiční životní pojištění. Co má udělat, aby nedodaňoval? Odpověď Finanční správy zní, že „pokud nebude vyplaceno pojistné plnění nebo odkupné a zároveň rezerva, kapitálová hodnota nebo odkupné budou převedeny pojišťovnou přímo na jinou pojistnou smlouvu (na účet u nové pojišťovny nebo na jiné životní pojištění u téže pojišťovny), může si poplatník i nadále uplatňovat odpočet, pokud nový produkt také splňuje podmínky daně § 15 odst. 6 ZDP a v minulosti uplatňované odpočty nedodaňuje“. Pokud tedy poplatník předčasně ukončí smlouvu o životním pojištění a následně uzavře novou smlouvu o životním pojištění u jiné pojišťovny, která splňuje podmínky pro uplatnění nezdanitelné části základu daně, nevzniká zdanitelný příjem dle § 10 ZDP právě tehdy, když nebude vyplaceno pojistné plnění nebo odkupné a zároveň rezerva, kapitálová hodnota nebo odkupné budou přímo převedeny na novou smlouvu o životním pojištění.³⁰

Převod kapitálové hodnoty na novou smlouvu

§ 38d odst. 1 mimo jiné uvádí, že daň se vybírá srážkou z příjmů, na které se vztahuje zvláštní sazba daně podle § 36 ZDP, a to „při výplatě, poukázání nebo připsání úhrady ve prospěch poplatníka“. Z toho lze usuzovat, že prostředky, které jsou předmětem zdanění, se musejí dostat do dispozice poplatníka, což není případ, kdy jsou přímo převedeny z jedné pojistné smlouvy na jinou. Je však třeba upozornit, že jednotlivé finanční úřady mohou zastávat opačný názor spočívající v tom, že samotný převod finančních prostředků z jedné smlouvy na druhou, a to i v dispozici totožné pojišťovny, je třeba vykládat jako ono poukázání či připsání úhrady.

§ 38d odst. 1 ZDP uvádí, že daň se vybírá srážkou z příjmů, na které se vztahuje zvláštní sazba daně podle § 36. Aby výhoda nepřímého zdanění příjmu poplatníka srážkovou daní plátcem příjmu byla procesně úplná, dodává § 38d odst. 4 ZDP, že sražením této srážkové daně plátcem je splněna daňová povinnost poplatníka. Proto se v § 38g odst. 3 ZDP uvádí, že příjmy podléhající tzv. srážkové dani se neuvádějí do daňového přiznání k dani z příjmů fyzických osob, stejně jako příjmy od daně osvobozené.

Při ukončení pojištění s výplatou odkupného je povinnost pojišťovny vypočítat a odvést srážkovou daň z výnosu, tj. kapitálové hodnoty ponížené o zaplacené pojistné, je-li výsledek vyšší než 0. Z výše uvedeného kontextu vyplývá, že srážková daň by se neměla aplikovat na výnos z pojistného, dojde-li k jeho převodu na novou smlouvu, a to alespoň tehdy, je-li tato smlouva uzavřena s toutéž pojišťovnou. Proto by neměl obstat

výklad, že by se při převodu odkupného na novou pojistnou smlouvu uplatnila srážková daň z výnosu. Pokud by tato nová smlouva byla následně předčasně ukončena, existuje zde riziko dvojího zdanění téhož příjmu.

Podmínkou uplatnění srážkové daně by tak měla být výplata dotčeného příjmu do dispozice pojistníka. Na novou smlouvu má být dle názoru autora převedena celá odkupní hodnota a žádná srážková daň by se neměla uplatnit. Následně si pojistník, pokud ukončí novou pojistnou smlouvu, na kterou byla kapitálová hodnota té původní převedena, sníží základ daně o pojistné, které sám zaplatil, a výnos v podobě příspěvku zaměstnavatele (obdrženého již na novou smlouvu) i zisku z obou složek pojistného zdaní daní z příjmu na základě vlastního daňového přiznání.

Ta se opět neuplatní na kapitálovou hodnotu převedenou na novou smlouvu v souladu s § 15 odst. 6 (ř. 20) ZDP. Kapitálová hodnota pojištění, která bude v důsledku ukončení původní smlouvy převedena na novou daňově uznatelnou smlouvu (buť ve formě odkupného), se již nedělí na pojistné placené pojistníkem a příspěvek zaměstnavatele; jinými slovy, pokud se veškeré prostředky převádí na novou smlouvu ve formě pojistného plnění nebo odkupného, nejsou tyto částky vyplaceny a (§ 15 odst. 6 *a contrario*) nezaniká tak nárok na nezdanitelnou část základu daně a zdanitelným příjmem by tak neměly být v případě převodu na novou smlouvu ani částky, o které byl poplatníkovi v uplynulých 10 letech z důvodu zaplaceného pojistného základ daně snížen. Srážkové dani podléhají pouze příspěvky zaměstnavatele zasláné na pojistnou smlouvu do konce roku 2014, ovšem pouze při výplatě prostředků z pojistné smlouvy, ke které díky převodu na novou smlouvu nedojde, stejně jako je tomu v případě zhodnocení pojistného, které platil sám zaměstnanec. Příspěvky zaměstnavatele mohou být zhodnoceny stejně jako pojistné placené pojistníkem.

Komentář k ZDP³¹ doslovně uvádí: „Podle zákona č. 267/2014 Sb., kterým se mění zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony, se § 15 odst. 6 zákona č. 586/1992 Sb., ve znění účinném ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona, použije v případě, že ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona **dojde k výplatě příjmů z pojistné smlouvy nebo k předčasnému ukončení pojistné smlouvy** (viz č. 7 čl. II přechodných ustanovení); podle obecného přechodného ustanovení č. 1 (pro daňovou povinnost za zdaňovací období před nabytím účinnosti tohoto zákona se postupuje podle dosavadních právních předpisů) platí, že u „předčasných výběrů“ [tj. výběrů porušujících pravidla uvedená v § 15 odst. 6, resp. § 6 odst. 9 písm. p) bod 3 DPřij, ve znění po dni nabytí účinnosti tohoto zákona] před nabytím účinnosti tohoto zákona se postupuje podle dosavadních právních předpisů. Pokud tedy k výběrům dojde před účinností tohoto zákona, tj. před 1. 1. 2015, nebude poplatník povinen zdanit příspěvky zaměstnavatele (§ 6 DPřij) nebo dodanit dříve uplatněné nezdanitelné části (§ 15 DPřij). **Povinnost zdanit příspěvky zaměstnavatele nebo dříve uplatněné nezdanitelné části základu daně tak poplatníkovi vznikne tehdy, pokud kdykoli po účinnosti tohoto zákona, tj. po 1. 1. 2015, uskuteční výběr**, který porušuje podmínky daňové podpory podle zákona o daních z příjmů.“

Na nové smlouvě bude pojistník opět oprávněn využívat daňových výhod příspěvků zaměstnavatele. Jestliže dojde k převodu prostředků a nová smlouva bude následně předčasně ukončena, obdržený příjem zdaní pojistník daní z příjmu, protože na příspěvky zaměstnavatele počínaje rokem 2015 se již srážková daň neuplatňuje. Pokud by se uplatnila srážková daň ve vztahu k příspěvkům zaměstnavatele poskytnutým do konce roku 2014, došlo by tak v důsledku toho k nepřijatelnému dvojímu zdanění těchto prostředků, a to ve vazbě na „zdanitelnou“ výplatu peněz z nové smlouvy, která by podléhala zdanění daní z příjmu na základě daňového příznání podaného pojistníkem.

Role časového testu

Účelem úpravy je, aby při převodu prostředků ze staré smlouvy na novou pojistník nepřišel o daňové zvýhodnění a byl tak motivován odkládat si peníze jako finanční rezervu na stáří. Pokud by byly prostředky z nové, navazující smlouvy vyplaceny způsobem, kdy by „anulované“ daňové zvýhodnění a příspěvky zaměstnavatele podléhaly zdanění (tedy odkupem nebo výplatou pojistného plnění, s tím, že by nedošlo k naplnění časového testu 60/60 pro účely daňové uznatelnosti), bude pojišťovna srážet daň z kapitálového příjmu a daň z příspěvků zaměstnavatele připsaných do konce roku 2014, zatímco pojistník musí sám podat příznání k dani odpovídající daňovým výhodám a příspěvku zaměstnavatele připsaného počínaje rokem 2015.

Otázkou ovšem je, jestli se časový test 60/60 uplatní na každou z navazujících smluv zvlášť, nebo dohromady. Jinými slovy, jestli se při výplatě kapitálové hodnoty z navazující pojistné smlouvy daní kapitálová hodnota ponížená o veškeré zaplacené pojistné (vč. příspěvku zaměstnavatele zaplaceného na starou smlouvu), nebo se daní kapitálová hodnota ponížená pouze o část převedeného pojistného, které bylo hrazeno zaměstnancem, nikoliv však zaměstnavatelem. Nezdánil by se tak příspěvek zaměstnavatele dvakrát? Jednou jako příjem ze závislé činnosti, podruhé jako součást rozdílu (výnosu) mezi kapitálovou hodnotou a klientem zaplaceným pojistným?

Jak uvádí komentář k ZDP, *„reálně mohou tedy nastat tři situace, které se pojí s daňovým benefitem v podobě osvobození příspěvku zaměstnavatele: formálně splňuje smlouva o životním pojištění všechny zákonné podmínky – příspěvky budou osvobozeny od daně, v průběhu trvání smlouvy dojde k její změně a některé formální hledisko bude porušeno (např. doba pojištění bude stanovena na okamžik dřívější, než je rok, ve kterém bude poplatníkovi 60 let) – od okamžiku této změny smluvních podmínek již nebudou zaplacené příspěvky od daně osvobozeny, dojde k předčasnému výběru – v tomto okamžiku bude osoba sankcionovaná z důvodu porušení podmínek a veškeré příspěvky za dané zdaňovací období (tj. v roce výplaty) a uplynulých 10 let bude muset dodanit a z dané smlouvy již nebude nikdy možné čerpat benefit v podobě osvobození příspěvků zaměstnavatele (což je obdobným řešením k řešení obsaženému v § 15 odst. 6). Nadále platí, že porušením materiálních podmínek není a daňové osvobození,*

*bez povinnosti dodávat v minulosti získané benefity, zůstane zachováno, pokud bude v případě odkupného současně uzavřena jiná smlouva splňující podmínky soukromého životního pojištění a odkupné bude na tuto jinou pojistnou smlouvu pojišťovnou převedeno“.*³²

Srážková daň je přímou daní, která je vyměřená poplatníkovi na základě vypláceného příjmu. Srážku daně provádí plátcе daně při výplatě finančních prostředků, jedná se o tzv. zdanění u zdroje.³³ Případný výklad, že srážková daň se uplatní i v případě předčasného ukončení smlouvy, které není spojeno s výplatou, by tedy připadal v úvahu jen tehdy, pokud by kapitálová hodnota byla převedena na novou smlouvu, která by ovšem nesplňovala podmínky daňové uznatelnosti. Zdanění srážkovou daní, a to i při přímém převodu na daňově uznatelnou smlouvu u jiné pojišťovny, by tedy bylo v rozporu s § 6 odst. 9 písm. p) bod 3 ZDP a s účelem § 15 odst. 6, kterým je zachování daňového zvýhodnění ve vztahu k příspěvku zaměstnavatele právě tehdy, když pojistníkova „daňově uznatelná pojistná ochrana“ kontinuálně pokračuje, byť prostřednictvím jiné pojistné smlouvy, třebaže uzavřené s jiným pojistitelem. Není však zřejmé, zda se převodem kapitálové hodnoty na novou pojistnou smlouvu tato historie kompozice pojistného „maže“, nebo příspěvek zaměstnavatele ze staré smlouvy bude na nové smlouvě stále figurovat. Lze sice uvažovat o variantě, že na novou smlouvu se kapitálová hodnota převádí jako „čistě“ pojistné placené zaměstnancem a v případě jeho výplaty z nové smlouvy tak daňová zátěž odpadá. Stačí tedy převést příspěvky zaměstnavatele ze staré na novou daňově uznatelnou smlouvu, aby nedošlo k jejich zdanění. Ovšem z logických důvodů lze předpokládat, že pokud se srážková daň neuplatní při převodu na novou smlouvu, měla by být „zachována historie“ zaplacených prostředků z toho důvodu, aby „neunikly zdanění“ tehdy, když bude i nová smlouva předčasně ukončena. Absence takového přístupu totiž může být důvodem výkladu, že prostředky se mají danit i při přímém převodu, a to vyjma příspěvku zaměstnavatele, který byl poskytnut počínaje rokem 2015, kdy výše citovaná novela vstoupila v účinnost.

Bod 8 přechodných ustanovení zákona č. 267/2014 Sb. stanoví, že u pojistných smluv soukromého životního pojištění uzavřených přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona se v případě, že dojde k výplatě příjmů z pojistné smlouvy nebo k předčasnému ukončení pojistné smlouvy ode dne nabytí účinnosti tohoto zákona, postupuje u příspěvků zaměstnavatele zahrnutých do zdaňovacích období přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona podle § 6 odst. 9 písm. p) bod 3 zákona o daních z příjmů, ve znění účinném přede dnem nabytí účinnosti tohoto zákona. Doplnující vysvětlení poskytuje důvodová zpráva,³⁴ dle které **povinnost zdanit** příspěvky zaměstnavatele nebo dříve uplatněné nezdanitelné části základu daně vznikne poplatníkovi tehdy, pokud kdykoliv po účinnosti novely, tj. po 1. lednu 2015, **uskuteční výběr, který porušuje podmínky daňové podpory** podle zákona o daních z příjmů. Přechodná ustanovení 8 až 10 následně aplikují zásadu, že při „dodaňování“ benefitů z životního pojištění se v zásadě vychází z dodaňovacích mechanismů, které byly účinné ve zdaňovacím období, za které byl daný daňový benefit přiznán.

Je třeba poznamenat, že pokud by se příspěvky zaměstnavatele (u kterých to ZDP výslovně vylučuje), stejně jako výnos z pojistného danily v okamžiku převodu na novou daňově uznatelnou smlouvu, došlo by tak ke dvojímu zdanění. K tomu je třeba přihlížet i při hodnocení otázky, zda si příspěvek zaměstnavatele převedený na novou smlouvu ponechává svou podstatu, či je převáděn jako součást „čistého“ pojistného. Jak uvedl Nejvyšší správní soud, obsahem správy daně je právo činit jen ta opatření, která jsou potřebná ke správnému a úplnému stanovení daňové povinnosti, nikoliv zajistit si platbu daně z téže částky dvakrát. Princip zákazu dvojího zdanění je nutno respektovat nejen v případě, kdy platná právní úprava umožňuje zdanit jeden a tentýž příjem u dvou daňových subjektů, ale i v případě, kdy se jedná o dvojí zdanění jednoho a téhož příjmu u jednoho a téhož daňového subjektu.³⁵

Závěr

Uvedené závěry vychází z možnosti výkladu nejvýhodnějšího pro poplatníka. Jedná se o právní výklad, který nezohledňuje případný postoj Finanční správy či jiných veřejnoprávních orgánů, a nelze tedy předvídat, že budou mít stejný názor. Lze je však využít pro odůvodnění postupu v konkrétním případě.

I. Za účelem splnění daňové uznatelnosti pojistná smlouva nesmí umožňovat mimořádný výběr, se kterým není spojeno ukončení smlouvy, a to do splnění časového testu 60/60. S konkrétním pojistníkem musí být pojistná doba sjednána jen za splnění pravidla „60/60“ a na předčasné ukončení smlouvy spojené s odkupným může mít pojistník právo kdykoli, ale pro zachování daňových výhod jej nesmí bez splnění časového testu využít, stejně jako nesmí sjednat dodatek k pojistné smlouvě, který by pojistnou dobu zkrátil.

II. Povinnost zdanit příspěvky zaměstnavatele poplatníkovými ve formě příjmu ze závislé činnosti dle § 6 ZDP vznikne při výběru odkupného či kapitálové hodnoty. Způsob zdanění se liší u příspěvků obdržených do konce roku 2014 a počínaje rokem 2015 při jejich výběru v současnosti takto:

- a) U příspěvků obdržených do konce roku 2014 srážkovou daň ve výši 15 % odvede pojišťovna jako plátce.
- b) Příspěvky obdržené počínaje rokem 2015 musí zdanit sám zaměstnanec daní ze závislého příjmu ve výši 15 % na základě daňového přiznání, které je povinen podat, a dále musí informovat svého zaměstnavatele.

Pojišťovna tak v obou případech vyplácí příjem ze závislé činnosti s odloženou splatností.

III. Povinnost dodanit dříve uplatněné nezdanitelné části základu daně nastává okamžikem zániku nároku na nezdanitelnou část základu daně a příjmem podle § 10 ve zdaňovacím období, ve kterém k této skutečnosti došlo, jsou částky, o které byl poplatníkovi v uplynulých 10 letech z důvodu zaplaceného pojistného základ daně snížen; a to (vyjma případů spojených s důchodem nebo invaliditou) s výjimkou pojistných smluv, u nichž nebu-

de vyplaceno pojistné plnění nebo odkupné a zároveň rezerva, kapitálová hodnota nebo odkupné budou přímo převedeny na jinou smlouvu soukromého životního pojištění splňující podmínky pro uplatnění nezdanitelné části základu daně, a to i u jiné pojišťovny. Pojistník je povinen v daňovém přiznání za rok, kdy podmínky porušil, navýšit daňový základ o v minulosti odečtené daňové odpočty a podat si daňové přiznání.

IV. Výnos z pojistného ve formě jednorázového plnění (odkupné/odbytné, částečný výběr i pojistné plnění při dožití) se zdaní jako kapitálový příjem podle § 8 ZDP. Pojišťovna jej zdaní srážkovou daní ve výši 15 %, která je aplikovatelná pouze při výplatě plnění pojistníkovi, nikoli při jeho převodu na jinou smlouvu. Zaměstnanec nepodává daňové přiznání. V případě výplaty kapitálové hodnoty bude výnos zdaněn na základě § 36 odst. 2 písm. n) – plnění ze soukromého životního pojištění nebo jiný příjem z pojištění osob, který není pojistným plněním a nezakládá zánik pojistné smlouvy – anebo podle § 36 odst. 2 písm. s) – příjem plynoucí fyzické osobě při zániku smlouvy soukromého životního pojištění ve formě odbytného/odkupného či případného jiného plnění souvisejícího se zánikem pojištění.

Základ daně se stanoví takto:

- a) Odkupné lze pro účely stanovení daňového základu ponížít mimo pojistného placeného zaměstnancem jen o tu část pojistného placeného zaměstnavatelem, které již bylo zdaněno, a tedy i vyplaceno. V případě jiného plnění než odkupného lze kapitálovou hodnotu ponížít o příspěvek zaměstnavatele, přestože vyplacen, a tedy zdaněn, nebyl. Stejná pravidla jako na odkupné se vztahují i na částečný výběr kapitálové hodnoty.
- b) O příspěvek zaměstnavatele (stejně jako o pojistné placené zaměstnancem) se snižuje kapitálová hodnota pro účely stanovení základu daně ve všech případech, kdy dojde k dožití pojistné doby nebo k smrti pojistníka, a tedy výplatě pojistného plnění, přičemž k první variantě je třeba připočítat splnění časového testu 60/60.

Jediným osvobozeným plněním v případě výplaty rezervotvorné složky je tak plnění pro případ smrti.

V. V okamžiku převodu jakýchkoli prostředků na jinou daňově uznatelnou smlouvu (a to i v jiné pojišťovně) se žádná daň neuplatní, tj. nedaní se ani příspěvek zaměstnavatele, ani výnos z pojistného, ani se nedodaňují daňové odpočty. V případě přímého převodu těchto prostředků na daňově neuznatelnou smlouvu se žádné osvobození od daně neuplatní a pro účely srážkové daně je tato situace nahlížena takovou optikou, jako by došlo k výplatě plnění.

VI. Nelze učinit zcela jednoznačný závěr, zda kapitálová hodnota při převodu na novou pojistnou smlouvu představuje „čisté pojistné“, nebo stále kombinaci pojistného placeného zaměstnancem a zaměstnavatelem (kterému stále „hrozí“ zdanění).

Tento text byl zpracován v rámci projektu studentského vědeckého výzkumu „Vývoj finančněprávní a trestněprávní regulace pod vlivem normotvorby Evropské unie“ realizovaného v letech 2020–2022 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, SVV 260 493/2020.

Resumé

Tax benefits and taxation of life insurance proceeds

The author discusses in great detail tax issues related to life insurance. He justifies his legal interpretation although he does not exclude the possibility of other opinions. He focuses both on the tax benefits provided during the duration of the insurance and the tax obligations in the event of its termination. For example, he concludes that an insurance policy in order to qualify for tax deductibility must not allow an extraordinary withdra-

wal that does not involve the termination of the policy until 60 months after it has been entered into and, at the earliest, in the year in which the policyholder reaches the age of 60. The obligation to tax the employer's contributions in the form of employment income under section 6 of the ITA arises on withdrawal of the surrender value or capital value. The method of taxation then differs depending on whether the contribution was received starting from 2015 or earlier.

Klíčová slova

Daňové zvýhodnění, životní pojištění, povinnosti, pojistná smlouva, zdanění, výnosy z pojistného, časový test 60/60

Keywords

Tax benefits, life insurance, obligations, insurance policy, taxation, premium income, 60/60 time test

- Zákonem č. 492/2000 Sb.
- Černohouz, J. a kol. Daňové důsledky ukončení smlouvy o soukromém životním pojištění při následném uzavření smlouvy nové. In: *dauc.cz* [online]. 2019 [cit. 2021-27-07]. Dostupné z: <https://www.dauc.cz/dokument/?modul=li&cislo=261865>.
- Vybíral, R. Daňověprávní aspekty investičního životního pojištění ve světle aktuálních událostí. *Soudce*. 2021, č. 5/2021.
- Zákon o daních z příjmů, § 6 odst. 2 je vymezuje jako poplatníka, kterému plynou příjmy ze závislé činnosti.
- Tento případ se tedy neomezuje na zaměstnance.
- Vybíral, R. Daňověprávní aspekty investičního životního pojištění ve světle aktuálních událostí.
- Zákon č. 267/2014 Sb., kterým se mění zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.
- Dobešová, R., Rindová, I. *Změny v soukromém životním pojištění od roku 2015*. Dostupné z: https://www.du.cz/33/zmeny-v-soukromem-zivotnim-pojisteni-od-1-1-2015-uniqeuidmRRWSbk196FNf8-jVUh4EvMTzwp8B0yIw2wrk_mOYdPU75tdZjMQ8g/.
- Vybíral, R. Daňověprávní aspekty investičního životního pojištění ve světle aktuálních událostí. *Soudce*. 2021, č. 5/2021.
- Občanský zákoník, § 2842.
- Vybíral, R. Daňověprávní aspekty investičního životního pojištění ve světle aktuálních událostí. *Soudce*. 2021, č. 5/2021.
- Finanční správa. *Nejvýznamnější změny u daně z příjmů fyzických osob a plátců daně od 1. 1. 2015* [online]. 16. 12. 2014 [cit. 2021-27-07]. Dostupné z: <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/dan-z-prijmu/informace-stanoviska-a-sdeleni/2014/nejvyznamnejsi-zmeny-u-fyzicky-ch-osob-a-platcu-dane-od-1-1-2015-5540>.
- Finanční správa, dotazy a odpovědi: <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/dan-z-prijmu/dotazy-a-odpovedi/dan-z-prijmu-fyzicky-ch-osob/aktualne-k-dani-z-prijmu-fyzicky-ch-osob-2020-11097>.
- Martínková, M. Zrušení životního pojištění – daňové dopady. In: *portal.pohoda.cz* [online]. 31. 8. 2015 [cit. 2021-07-08]. Dostupné z: <https://portal.pohoda.cz/dane-ucetnictvi-mzdy/dan-z-prijmu/zruseni-zivotniho-pojisteni-%E2%80%93-danove-dopady/>.
- ZDP, § 24 odst. 2 písm. j) bod 5.
- Zralý, Z. Na co si dát pozor u příspěvků zaměstnavatele na soukromé životní pojištění. In: *money.cz* [online]. 1. 6. 2016 [cit. 2021-27-07]. Dostupné z: <https://money.cz/novinky-a-tipy/mzdy-a-personalstika/na-co-si-dat-pozor-u-prispevku-zamestnavatele-na-soukrome-zivotni-pojisteni/>.
- ZDP, § 6 odst. 9 písm. p) bod 3.
- Černohouz, J. a kol. Daňové důsledky ukončení smlouvy o soukromém životním pojištění při následném uzavření smlouvy nové. In: *dauc.cz* [online]. 2019 [cit. 2021-27-07]. Dostupné z: <https://www.dauc.cz/dokument/?modul=li&cislo=261865>.
- Na základě přechodných ustanovení zákona č. 267/2014 Sb.
- <https://portal.pohoda.cz/dane-ucetnictvi-mzdy/dan-z-prijmu/zruseni-zivotniho-pojisteni-%E2%80%93-danove-dopady/>.
- Zákon č. 267/2014 Sb., čl. II, přechodná ustanovení, bod 1.
- Finanční správa. *Nejvýznamnější změny u daně z příjmů fyzických osob a plátců daně od 1. 1. 2015*. In: *financnisprava.cz* [online]. 16. 12. 2014 [cit. 2021-09-08]. Dostupné z: <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/dan-z-prijmu/informace-stanoviska-a-sdeleni/2014/nejvyznamnejsi-zmeny-u-fyzicky-ch-osob-a-platcu-dane-od-1-1-2015-5540>.
- Zákon č. 267/2014 Sb., čl. II, přechodná ustanovení, bod 1.
- ZDP, § 38d odst. 1.
- Uveden je zde i konkrétní příklad: „Například roční pojistné činí 50 000 Kč s tím, že 10 000 Kč je část pojistného určená ke krytí rizika vzniku nahodilé události (pojistná událost) a zbývajících 40 000 je pojistovnou umístěno např. do podílových fondů. Toto celkové roční pojistné hradí ve výši 20 000 Kč zaměstnanec a 30 000 Kč hradí zaměstnavatel. Pokud by během roku byla pojistovnou vyplacena částka např. 40 000 Kč, která by nebyla pojistným plněním a nezakládala by zánik pojistné smlouvy, pojistovna pro zjištění základu daně pro zdanění daní vybíranou srážkou odečte nejen pojistné zaplacené zaměstnancem ve výši 20 000 Kč, ale i část pojistného zaplaceného zaměstnavatelem; tzn. že výplacou částku 40 000 Kč lze snížit o zaplacené pojistné ve výši 40 000 Kč, pokud již tato částka pojistného nebyla uplatněna v minulosti.“
- Opět je zde uveden příklad: „Např. pokud měl zaměstnanec soukromé životní pojištění od roku 2000, na které mu zaměstnavatel přispíval ročně 10 Kč, tak pokud v prosinci 2015 ukončí pojistnou smlouvu s výplatou odkupného, od částky odkupného např. ve výši 400 Kč bude možné odečíst příspěvky, které zaplatil na jeho soukromé životní pojištění zaměstnavatel, u kterých zaniklo daňové osvobození a které byly příjmem podle § 6 a které zaměstnanec zdaní v rámci jim podaného daňového přiznání. Např. zaměstnanec požádá o odkupné v červenci 2015. Lze předpokládat, že zaměstnavatel mu za 6 měsíců roku 2015 přispěl na soukromé životní pojištění ve výši 5 Kč (1/2 roční částky). Za uplynulých 10 let zaměstnavatel přispěl celkem 100 Kč. Proto pojistovna může odkupné snížit o 105 Kč (příspěvky zaměstnavatele, u kterých zaniklo daňové osvobození a které je zaměstnanec povinen uvést v daňovém přiznání za rok 2015 jako příjem podle § 6) a o příspěvky zaměstnance.“
- § 4 odst. 1 písm. l) ZDP.
- ZDP, § 4 odst. 1 písm. l) bod 4.
- Dérgel, M. Otázky a odpovědi: Výplata životního pojištění – srážková daň. In: *dauc.cz* [online]. 2021 [cit. 2021-28-07]. Dostupné z: <https://www.dauc.cz/dokument/?modul=li&cislo=293452&rez=0&q=Ot%C3%A1zky%20a%20odpov%C4%9Bdi%3A%20v%C3%BDplata%20%C5%BEivotn%C3%ADho%20poj%C5%A1t%C4%9Bn%C3%AD%20-%20sr%C3%A1%20%C5%BEkov%C3%A1%20da%C5%88>.
- Černohouz, J. a kol. Daňové důsledky ukončení smlouvy o soukromém životním pojištění při následném uzavření smlouvy nové. In: *dauc.cz* [online]. 2019 [cit. 2021-27-07]. Dostupné z: <https://www.dauc.cz/dokument/?modul=li&cislo=261865>.
- Pelc, S. *Zákon o daních z příjmů*. 2. vydání. 2015, s. 322–362.
- Pelc, S. *Zákon o daních z příjmů*. 2. vydání. 2015, s. 93.
- Široký, J. a kol. *Daňové teorie s praktickou aplikací*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 295.
- Důvodová zpráva k bodům 8–10 zákona č. 267/2014 Sb.
- Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 26. 4. 2007, č. 9 Afs 16/2007-87.

PEPP v kontextu české penzijní reformy

Prof. Ing. Jaroslav Vostatek, CSc. / katedra financí Fakulty ekonomických studií Vysoké školy finanční a správní, a. s.

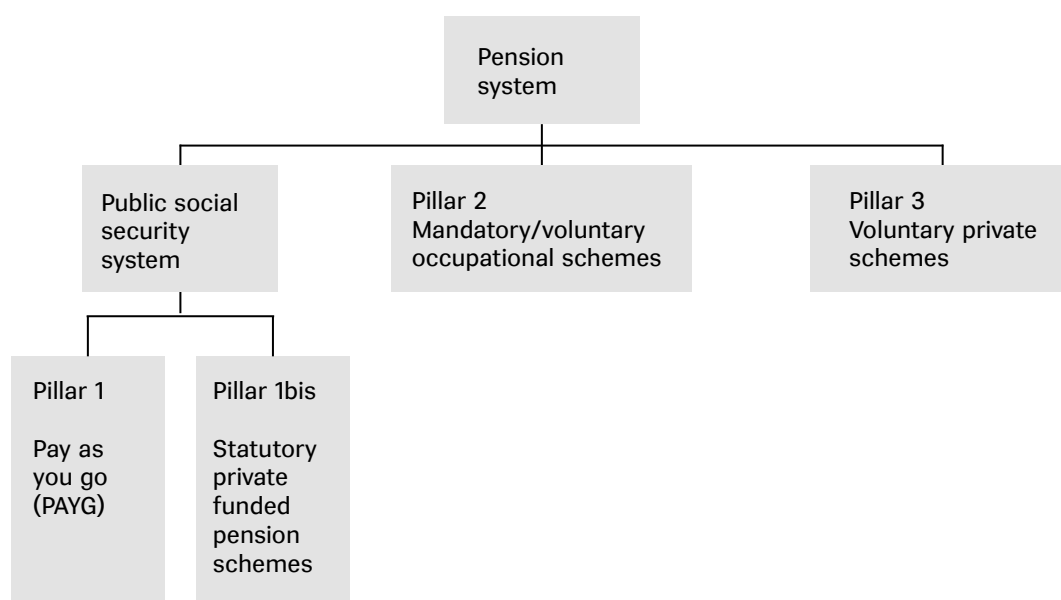
Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) o panevropském osobním penzijním produktu (PEPP), včetně navazujících regulačních technických předpisů Komise (EU), nabylo účinnosti 22. března 2022. Navazující český zákon č. 91/2022 Sb., o panevropském osobním penzijním produktu a o změně souvisejících zákonů, je účinný od 11. 5. 2022.

V září 2022 se prvním poskytovatelem licencovaného PEPPu stal slovenský investiční fond Finax, který zahájil činnost v roce 2018 jako fintech start-up a v polovině roku 2022 spravoval aktiva 40 000 klientů v celkové výši 350 mil. eur; operuje též v Polsku, Chorvatsku, Maďarsku a Česku (Corsetti, 2022). Finax nabízí investiční spoření pod názvem Evropský důchod. V polovině roku 2021 výkonný ředitel EIOPA Parente očekával, že v první den účinnosti panevropské legislativy vstoupí na trh EU 13 poskytovatelů panevropského osobního penzijního produktu s tím, že celkem asi 50 „hráčů“ zamýšlí tak učinit v prvních dvou letech (Tuck, 2021). Nepočítalo se ovšem s válkou na Ukrajině...

Evropská unie rozlišuje 3 základní penzijní pilíře: veřejné penze (systém veřejného sociálního zabezpečení), povinné či dobrovolné zaměstnanecké penze a dobro-

volné soukromé/osobní penze – viz schéma 1. Povinné soukromé penze (2. pilíř podle klasifikace OECD) zařazuje jako pilíř 1bis. První penzijní pilíř není regulován na úrovni EU. Zaměstnanecké penze jsou v EU regulovány směrnicí Evropského parlamentu a Rady EU 2003/41/ES o činnostech institucí zaměstnaneckého penzijního pojištění a dohledu nad nimi. „Tato směrnice... představuje první krok na cestě ke vnitřnímu trhu s poskytováním zaměstnaneckého penzijního pojištění organizovaného v celoevropském měřítku“ (IORPs, 2003). Česko implementovalo tuto směrnici jen formálně, fakticky „nepomohlo“ ani rozhodnutí Evropského soudního dvora ohledně neúplného provedení směrnice o zaměstnaneckém penzijním pojištění Českou republikou (Aradská, 2010). Ani po novele zákona č. 340/2006 Sb., o činnosti institucí zaměstnaneckého penzijního pojištění, z roku 2011 nelze tyto instituce u nás zakládat a tytéž instituce ze zahraničí se u nás nesmějí usazovat, patrně ke škodě zaměstnanců řady českých velkopodniků se zahraničním vlastníkem. Je to však v souladu s vyhraněně liberálním sociálním modelem. Nicméně přeshraniční činnost institucí zaměstnaneckého penzijního pojištění z jiných členských států EU je možná; podniky usazené v Česku mohou přispívat do penzijních plánů nabízených těmito institucemi.

Schéma 1: Klasifikace penzijních systémů podle EU

Panevropský osobní penzijní produkt

Koncepce PEPP vychází z celkové potřebnosti individuálního finančního zabezpečení na stáří a z nepříznivých demografických projekcí pro nastávající desetiletí. Veřejné a zaměstnanecké penze „za sebou“ ponechávají i v EU velkou „penzijní mezeru“, kterou by měla či mohla vyplnit osobní penze, resp. 3. penzijní pilíř. Uvádí se, že dnes má nějaký osobní penzijní produkt jen 27 % Evropanů ve věku 25–59 let (Mesršmíd, 2019), navíc s koncentrací v několika zemích EU. PEPP má mít potenciál zdvojnásobit trh osobních penzí do roku 2030, za předpokladu příznivého daňového režimu PEPP ve všech zemích EU (EC, 2017). Řada českých autorů se naopak domnívá, že PEPP „díru do světa“ neudělá. Vychází totiž z toho, že „panevropský osobní penzijní produkt nenahrazuje domácí penzičko. Jeho cílem je harmonizace v členských zemích EU a jde o alternativu, kterou budou využívat lidé cestující pracovně po Evropě“ (Sobková, 2022). Česká penzijní mezera, daná naším veřejným důchodovým pojištěním, je dnes nadprůměrná, a to s nemalým přispěním snížení sazby daně z příjmů ze závislé činnosti; od roku 2023 dojde ke snížení penzijní mezery o výchovně na dítě 500 Kč měsíčně.

Panevropský osobní penzijní produkt není (produktovou) obdobou např. českého penzijního připojištění či doplňkového penzijního spoření; je to spíše jistá známka kvality (Quality Label): produkt je transparentní a nákladově efektivní, což je dáno jeho autorizací a dohledem (národními orgány), monitoringem (EIOPA) a centrálním registrem (EK). Z produktového hlediska je tak podstatnější, kdo může poskytovat/prodávat PEPP. Podle § 3 českého zákona o PEPP „žádost o registraci panevropského osobního penzijního produktu může podat

- a) banka,
- b) spořitelna a úvěrní družstvo,
- c) tuzemská pojišťovna, které bylo uděleno povolení k provozování pojišťovací činnosti podle pojistných odvětví životního pojištění,
- d) obchodník s cennými papíry, který má v povolení uvést investiční službu obhospodařování majetku zákazníka, je-li jeho součástí investiční nástroj, na základě volné úvahy v rámci smluvního ujednání,
- e) investiční společnost, která je oprávněna obhospodařovat standardní fondy nebo srovnatelné zahraniční investiční fondy nebo která je oprávněna přesáhnout rozhodný limit, nebo
- f) samosprávný investiční fond, který je standardním fondem nebo je oprávněn přesáhnout rozhodný limit“.

Českým panevropským osobním penzijním produktem tak může být spoření, životní pojištění a investování (podílové a investiční fondy). V seznamu možných poskytovatelů chybí česká specifika: stavební spořitelny a především penzijní společnosti, což je výrazem naší vládní politiky. Nikdo nepochybuje o tom, že české penzijní připojištění se státním příspěvkem a doplňkové penzijní spoření patří do 3. penzijního pilíře, jejich výhradní poskytovatelé ale nemohou využít (případných) výhod PEPP jako evropské platformy výhodného penzijního spoření. Proč? Odpověď

je jednoduchá: je to čisté politikum. Ministerstvo financí, potažmo vláda, se vymlouvá na to, že „vzhledem k tomu, že není možné zasahovat do organizace národních penzijních systémů, nařízení o PEPP nenahrazuje ani neharmonizuje stávající vnitrostátní penzijní systémy, nýbrž umožňuje jednotlivcům využít nabídku nového dobrovolného rámce pro penzijní spoření, jenž zároveň zajišťuje vysokou ochranu prostředků účastníků“ (vláda, 2019). Proč by české penzijní společnosti nemohly mít zájem o známku kvality PEPP? Patrně jde o to, aby produkty penzijních společností měly (i nadále) výsadní přístup ke státnímu příspěvku. Touto formou státní podpory se nařízení Evropského parlamentu a Rady EU o PEPP vůbec nezabývá, nejde o standardní nástroj.

Produktová paleta jednotlivých poskytovatelů je omezena: především musí nabízet „základní PEPP“ (basic PEPP), který je pojat jako jednoduchý a dostupný přednastavený (default) produkt (při nabídce zájemci). Nařízení o PEPP tento základní produkt výrazně reguluje. Náklady, resp. poplatky účtované klientům mohou činit maximálně 1 % akumulovaného kapitálu ročně; toto omezení se nevztahuje pro zabezpečení nad rámec základního krytí (např. plnění v případě smrti). Dále zde platí kapitálová záruka: klienti mají, zjednodušeně řečeno, nárok na plnění nejméně ve výši zaplacených příspěvků. Přesněji řečeno: kapitálová hodnota základního produktu nesmí být nižší než celkové příspěvky klienta (nominálně, bez zřetele k inflaci). Kromě základního produktu může poskytovatel nabízet dalších 5 produktů (investičních opcí).

Produkty PEPP mohou obsahovat několik druhů plnění: jednorázovou výplatu, anuitu, postupné čerpání nebo kombinace těchto forem. Pojistné produkty mohou být nabízeny jen životními pojišťovnami či ve spolupráci s nimi. Po pěti letech trvání smlouvy mohou klienti změnit volbu produktu nebo i poskytovatele. Toto právo mají i opakovaně (po dalších pěti letech).

Zásadní důraz je kladen na transparentnost panevropského osobního penzijního produktu, včetně náležité průhlednosti nákladů a poplatků. K tomu patří i povinné důkladné seznámení se standardizovaným dokumentem obsahujícím klíčové informace (Key Information Document, KID) před uzavřením smlouvy a každoroční výpisy z účtu (přehled dávek PEPP).

Původně se předpokládala přenositelnost PEPP v rámci celé EU. „Idea PEPP je postavena na tom, aby účastník nemusel měnit poskytovatele ani produkt, když se stěhuje v rámci EU, a u vybraného produktu mohl ideálně využívat výhody v členském státě, kde právě bydlí a pracuje... V oblasti přenositelnosti produktu, což má být hlavní výhoda nově koncipovaného soukromého penzijního produktu, doznal návrh ovšem podstatného zúžení, a to do povinností poskytovatelů ohledně zabezpečení podúčtů pro jednotlivé členské státy. EK navrhla zajistit otevření podúčtů pro všechny členské státy na žádost účastníka. Ve výsledném textu bude mít nicméně poskytovatel PEPP povinnost do tří let od použitelnosti nařízení zabezpečit podúčet aspoň pro dva členské státy. Pro každý podúčet

pro příslušný členský stát platí podmínky pro tzv. „akumulární a výplatní fázi“ tohoto produktu daného členského státu“ (Kubátová, 2019).

Panevropský penzijní produkt podléhá dohledu v jednotlivých zemích EU; jednotliví poskytovatelé samozřejmě podléhají i svému „odvětvovému“ dohledu. V souladu s kompetencemi EU evropská legislativa neupravuje případnou státní podporu. Dokumenty zmiňující tuto podporu pojednávají pouze o daňových stimulech – s tím, že záleží na jednotlivých členských zemích, zda je použijí. Je to samozřejmě důležitý parametr pro rozvoj PEPP. „Největší otázkou, které čelí PEPPy, je daňový režim, který dostanou; je to hlavní otázka, kterou lidé pokládají, a je to slon v místnosti“ (Grahame-Clarke, 2018). Ministerstvo financí se při této příležitosti ani nesnažilo vyřešit zásadní problém českého třetího penzijního pilíře.

Penzijní připojištění

Český důchodový systém se oficiálně skládá ze dvou penzijních pilířů: z veřejného „důchodového pojištění“ a ze soukromého „doplňkového penzijního spoření“. Paralelně k „doplňkovému penzijnímu spoření“ existuje též klasické a investiční „soukromé životní pojištění“ – s odlišnou státní podporou, která je jen u příspěvků zaměstnavatele shodná (a společná!) s doplňkovým penzijním spořením.

„Penzijní připojištění se státním příspěvkem“ vzniklo v roce 1994 jako státem podporovaný systém soukromého důchodového pojištění. Původní produkt vytvářel dojem penzijního pojištění s poměrně velkou variabilitou: základním plněním podle dikce zákona byl starobní důchod a bylo možno poskytovat i invalidní a další důchody. Jenže „místo“ penze bylo možno bez problému obdržet „jednorázové vyrovnání“ – čili si prostě vybrat vklad i se státními příspěvky a úroky („zhodnocením“). A dávkově definovaný invalidní důchod, z pohledu zabezpečení klientů ideální konstrukce, byl pro penzijní fondy komplikací, kterou nenabízely i proto, že k příspěvku na něj nebyl nárok na státní příspěvek – z nepochopitelných důvodů. Ač tedy produkt „penzijní připojištění“ měl být především pojištěním, ve skutečnosti byl v zásadě pouhým neúčelovým spořením, podobně jako stavební spoření. Výhodou tohoto „penzijního“ spoření byla možnost výběru vkladů s úroky od věku 50 let, navíc u mladých bylo možno po 15 letech obdržet polovinu naspořených prostředků a zákon umožňoval i výběr prostředků již po jednom roce (při věku od 50 let), což některé fondy i nabízely. Při státním příspěvku až 50 % příspěvku účastníka tak penzijní připojištění představovalo ještě výhodnější produkt, než bylo stavební spoření (původně s jednotným státním příspěvkem 25 %) – pro osoby ve věku přes 40 let.

Extrémně vysoká státní podpora penzijního připojištění se promítla v počtu smluv penzijního připojištění; koncem roku 2001 bylo v systému téměř 2,5 mil. účastníků. Již tehdy bylo významné ukončování penzijního připojištění s výplatou jednorázového vyrovnání a sjednávání nových smluv seniory. Počty smluv výrazně rostly i v následu-

jících letech; k velkému meziročnímu nárůstu – o více jak půl miliónu – došlo v roce 2012, na více než 5,1 mil., marketingovým „vyžitím“ velké důchodové reformy ze strany penzijních fondů: „vlození“ penzijního připojištění do „transformovaných fondů“ penzijních společností bylo impulsem k obsáhlé prodejní kampani před 30. 11. 2012, kdy došlo k uzavření těchto fondů pro nové klienty. Prodejci argumentovali především výhodností garance vložených prostředků a možností výběru poloviny ušetřených prostředků po 15 letech (u mladých lidí). Prodejní argumentace plně odpovídala zájmům klientů; výrazná preference konzervativních fondů, resp. spoření bez rizika, není ostatně českým specifíkem. Dokládá to mj. výběrové šetření v 10 evropských zemích: 73 % respondentů dalo přednost bezpečnosti/jistotě penzijního spoření před jeho výnosností. Bezpečnost je prioritou č. 1 pro 60 % respondentů. Významnými prioritami je též možnost přerušit placení příspěvků (33 %), přenechat je potomkům (32 %) a likvidita (průběžný přístup k úsporám, 32 %). Naproti tomu výnosnost/výkonnost patří mezi nejméně významné priority v penzijním spoření, spolu s přenositelností úspor v rámci EU (Insurance Europe, 2020). Moderní behaviorální ekonomie dospěla k závěru, že naprostá většina klientů nemá schopnost a potřebu vybírat si penzijní produkt či penzijní fond.

Systém penzijního připojištění byl dlouhodobě kritizován jako nedostatečně transparentní – počínaje tím, že nebyl oddělen majetek penzijních fondů od majetku účastníků. „Neoddělení“ majetku bylo důsledkem výchozí „hybridní“ koncepce penzijního připojištění, kdy se původně vycházelo z konceptu zaměstnaneckých penzijních fondů, které ve své kapitalizované podobě dávkově definovaného plánu (také) nemají majetek oddělen – protože u nich v zásadě není co „oddělovat“: vše patří účastníkům, zaměstnavatel je „jen“ sponzorem.

Kdyby Klausova vláda použila konstrukci produktů soukromých životních pojišťoven, resp. využila standardního západního pojistného práva, tak by problém s oddělením majetku společnosti a klientů nevznikl: v účetnictví se u klasických životních pojištění také neuvádí majetek klientů, protože se jedná „pouze“ o nároky na plnění při splnění příslušných předpokladů, resp. pojistných podmínek. Problém byl proto spíše v tom, že účetnictví a audit českých penzijních fondů byly silně zjednodušené – oproti životním pojišťovnám. Kdybychom si problém penzijního připojištění z tohoto hlediska mohli zjednodušit pominutím pojistných prvků (doživotní penze, dávkově definovaný invalidní důchod), které v praxi stejně neměly a ani nemohly mít praktický význam, tak bychom tento sektor měli komparovat s teoretickým modelem spořitelny (banky), která jen sbírá vklady „účastníků“ a investuje je převážně do státních obligací (což byla a je česká praxe, daná i produktem penzijního připojištění). Jedinou významnou odchylkou penzijního připojištění od bankovního spoření by bylo to, že úrokovou sazbu stanoví penzijní fond až po skončení roku, podle dosažených výnosů. V náročném tržním prostředí by si penzijní fondy a banky konkurovaly vyšší úrokové míry a nebyla by zde žádná potřeba nějakého dodatečného oddělení majetku majitelů společnosti a vkladatelů.

Problém penzijního připojištění nebyl zejména v tom, že by majetky a práva nebyly dostatečně odděleny či vymezeny, ale v nedokonalém tržním prostředí; můžeme to označit i jako selhání trhu. S tím, že obecně zde není zvláštní rozdíl od bankovního či pojistného trhu. Zvláštností českého trhu penzijního připojištění bylo to, že prodáváný produkt byl velmi jednoduchý a obchodní marže penzijních fondů byly či mohly být podstatně více transparentní. Proto také např. ministerstvo financí v materiálu pro poradů ekonomických ministrů v roce 2007 uvádělo, že „jsou nedostatečně nastavená pravidla pro stanovení výše nákladů“ a že tato otázka bude řešena stanovením horní meze úplaty za spravování majetku účastníků.

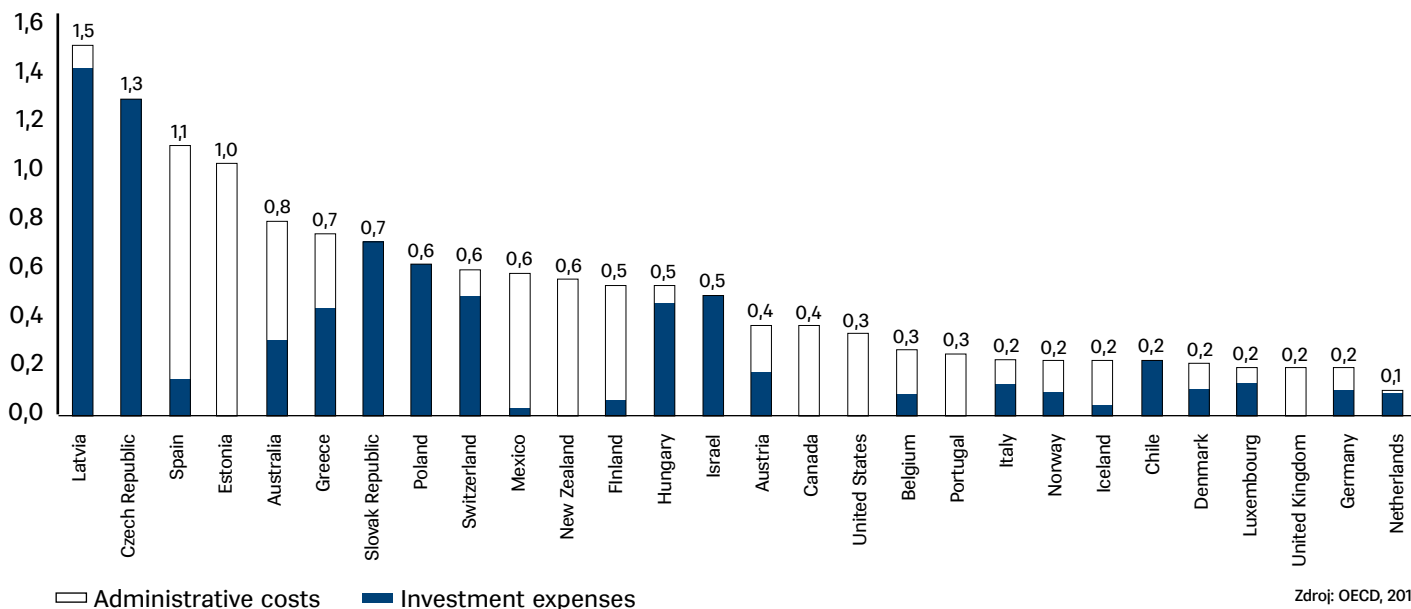
Doplňkové penzijní spoření

Model „podílových fondů“ byl zaveden v rámci velké důchodové reformy od roku 2013. Penzijní fondy se musely transformovat na „penzijní společnosti“, dosavadní penzijní připojištění bylo uzavřeno (pro nové účastníky) a prohlášeno za „transformovaný fond“, obhospodařovaný penzijní společností. Noví klienti mohou vstoupit pouze do některého z nových „účastnických fondů“ penzijní společnosti, tam mohou přestoupit i účastníci z transformovaného fondu. Účastnické fondy jsou postaveny na modelu podílových fondů; transformované fondy představují jakýsi hybrid dosavadního a nového systému: zákon stanovil maximální úplatu za jejich obhospodařování 0,6 % z aktiv ročně plus 15 % ze zisku transformovaného fondu (z toho nejméně 5 % ze zisku jde do zvláštního rezervního fondu). Poplatek 0,6 % z aktiv byl přitom méně než polovina předchozích vykazovaných provozních nákladů penzijních fondů na úrovni 1,4–1,5 % z aktiv ročně (Šídlo, 2012); v mezinárodním porovnání za rok 2013 nás OECD uvedlo jako zemi s nejvyššími provozními náklady, v roce 2016 jsme byli na druhém místě za Lotyšskem – viz obrázek 1. Tyto provozní náklady jsou u nás v posledním desetiletí stále méně souhrnně vykazovány (státem, ČNB i APS ČR), navíc (nejen u nás) nepředstavují celkovou režií (a marži) penzijních fondů.

V rámci velké důchodové reformy bylo rovněž zavedeno „důchodové spoření“ coby 2. penzijní pilíř, rovněž s využitím „modelu podílových fondů“. Jeho výhradními poskytovateli byly tytéž (nové) penzijní společnosti. Tento nový penzijní pilíř skončil fiaskem; také proto, že nebylo možné vyplácet přiměřené provize (jako v jiných zemích). Zákon o ukončení důchodového spoření byl přijat v roce 2015, při té příležitosti se podařilo v parlamentu (poslaneckým návrhem) vylobovat zvýšení poplatků pro účastníky 3. pilíře. Po zrušení důchodového spoření se vláda rozhodla dále zvýšit atraktivitu doplňkového penzijního spoření. Od roku 2016 se do systému mohou zapojit účastníci mladší 18 let: rodiče mohou pro své děti uzavřít smlouvu o doplňkovém penzijním spoření. Místo dosažení důchodového věku, jak je tomu u státního důchodu, byl věk, od kterého mají účastníci nárok na penzi, stanoven na 60 let. V zájmu snížení podílu jednorázových vyrovnání a podpory dlouhodobého čerpání prostředků jsou nově výplaty penze pobírané po dobu delší než deset let osvobozeny od daně. Za účelem zvýšení příspěvků se od roku 2017 zvýšila daňová úleva na příspěvky účastníka z 12 000 Kč na 24 000 Kč ročně (tj. příspěvky mezi 1000 a 3000 Kč měsíčně jsou daňově odečitatelné) a výše příspěvků zaměstnavatelů, která se nepovažuje za zdanitelný příjem, se zvýšila o 20 000 Kč na 50 000 Kč ročně.

Novela z roku 2016 rovněž zatraktivnila doplňkový penzijní systém pro poskytovatele. Tato skutečnost vedla ke zvýšení nákladů pro účastníky. Aby se zlepšila distribuce penzijních produktů, maximální výše provize zprostředkovatelů se zvýšila z 3,5 % na 7 % průměrné mzdy za každou novou smlouvu. V případě transformovaných fondů se maximální výše úplaty za správu zvýšila z 0,6 % na 0,8 % celkových aktiv. Maximální výše úplaty za zhodnocení majetku se mezitím snížila o 5 procentních bodů na 10 % ze zisku. Zvýšení poplatků bylo zdůvodňováno obavou penzijních společností, že v tehdejší prostředí finančního trhu nemohou splnit záruku nezáporného výnosu. V případě účastnických fondů se maximální úplata za správu zvýšila z 0,8 % na 1 % celkových aktiv a maximální výše úplaty za zhodnocení

Graf 1: Provozní náklady soukromých penzí ve vybraných zemích OECD v roce 2016 (% z celkových aktiv)

majetku se zvedla o 5 procentních bodů, na 15 % ze zhodnocení nad původní hodnotu penzijní jednotky. U povinného konzervativního fondu existovala výjimka, úplaty za správu a zhodnocení se nezvýšily; jsou tedy nižší než u ostatních účastnických fondů.

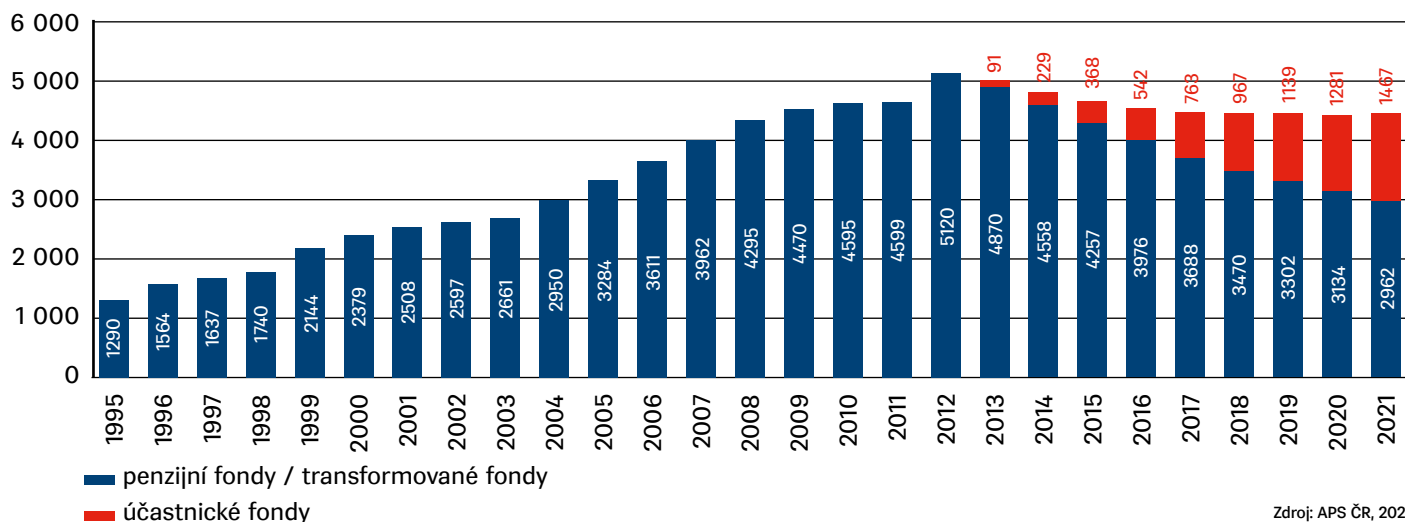
Důchodová reforma vedla k otočení trendu růstu počtu účastníků penzijního připojištění a doplňkového penzijního spoření – viz obrázek 2. I po 10 letech od reformy v kmeni tohoto penzijního pilíře výrazně převažuje „staré dobré“ penzijní připojištění nad nově zavedenými podílovými fondy (mezi nimiž jsou i „konzervativní fondy“!). V této souvislosti lze zmínit, že „valná většina klientů penzijních společností začíná spořit v průměru ve 40 letech. Typickým účastníkem je podle údajů APS ČR žena ve věku 47,5 roku. Spoří 97 měsíců (zhruba osm let), přičemž má nyní nasporeno 77 tisíc korun. Průměrná úložka dosahuje částky 651 korun“ (Buřinská, 2017). Za takovéto úspory se žádný (do)životní důchod nepořídí. V zásadě jde jen o „hru“, fiskální iluzi, která živí firmy zvané penzijní společnosti, jejich prodejce a majitele. Typický účastník ani dnes nedosáhne na daňový odpočet.

„Každý slyší na peníze zadarmo. I bez práce jsou někdy koláče, což je případ penzija (ale i třeba stavebka). K roku 2019 se to má s příspěvkem následovně... [viz tabulka 1 – JV]. V prvním řádku naleznete váš měsíční příspěvek. Jde o částku, kterou musíte pravidelně přispívat, abyste měli nárok na výhody od státu. Minimální příspěvek, ke kterému vás stát motivuje, je 300 Kč měsíčně. Při takovém příspěvku vám stát pošle navíc 90 Kč. Jen tak, bez žádných dalších podmínek. Není to prima? (...) Situace se zlepšuje až do vašeho měsíčního příspěvku v hodnotě 1000 Kč. V takové situaci pak dostanete slušných 230 Kč měsíčně, což se ročně rovná skoro 3000 Kč. To je částka, kterou válet se na ulici jen tak nenajdete. Poté se dostáváte do daňového zvýhodnění, které roste až do výše vašeho měsíčního příspěvku v hodnotě 3000 Kč. Dle mého názoru však tato výhoda není pro mladší investory příliš relevantní“ (Prasátko, 2019).

Degresivní konstrukce státního příspěvku existuje u nás od zavedení penzijního připojištění. K příspěvku účastníka 100 Kč měsíčně dokonce náležel státní příspěvek 50 Kč! (Původně jen v prvních dvou letech trvání tohoto připojištění, byla to jakási „startovní prémie“. Neberte to, tehdy to byla cena celého kuřete; také to byl prodejní argument!) Novelou zákona o penzijním připojištění se státním příspěvkem byl od roku 2000 zvýšen státní příspěvek od třetího roku trvání smlouvy na sazbu, která původně platila jen pro první dva roky a s podstatným přispěním penzijní lobby byl zaveden odpočet od základu daně z příjmu při příspěvku účastníka nad 500 Kč (do 1500 Kč) měsíčně; zavedení těchto odpočtů je politicky snazší, protože „nejsou vidět“ (nevykazují se ve státním rozpočtu!), z odborného hlediska se ovšem jedná o mezinárodní ostudu; diplomaticky řečeno je koncepce státní podpory jako celek ve srovnání s ostatními zeměmi OECD neobvyklá. (Absolutní a relativní výši státní podpory příspěvků účastníků ukazuje obrázek 3.) Výsledkem této politiky je velký počet účastníků s nízkým průměrným příspěvkem (cca 2,5 % mzdy). Na příspěvek zaměstnavatele se po této novele zákona neposkytuje státní příspěvek, ale na druhé straně bylo možno od této novely v omezené míře příspěvek zaměstnavatele zahrnout do nákladů. S ročním zpožděním byla uzákoněna paralelní analogická daňová podpora pro tzv. soukromé životní pojištění poskytované pojišťovnami.

Zavedení jedné sazby daně z příjmu fyzických osob při přechodu na tzv. zdanění superhrubé mzdy od roku 2008 umožnilo jednoduchý propočítání míry státní podpory příspěvků zaměstnavatele na penzijní připojištění, soukromé životní pojištění a pozdější doplňkové penzijní spoření. Tabulka 2 uvádí propočítání pro příspěvek zaměstnavatele ve výši 24 000 Kč ročně, jako alternativu ke zvýšení hrubé mzdy zaměstnance o 17 910 Kč ročně. Aplikujeme zde stávající sociální a zdravotní pojistné a zdanění superhrubé mzdy (do roku 2020). Výsledná státní podpora 11 660 Kč představuje 48,6 % příspěvku zaměstnavatele, z pohledu zaměstnance jde o 94,5 % čisté mzdy. (Státní podpora 65,1 % z hrubé mzdy byla využita v reklamě.) S takovými parametry můžeme aspirovat na první místo na světě! Ve většině zemí OECD nelze takto jednoduchou kalkulaci udělat.

Graf 2: Počet účastníků českého doplňkového penzijního spoření v tisících (1995–2021)

Přijetím Babišova poslaneckého návrhu na snížení daně z příjmů ze závislé činnosti formou odstranění zdanění superhrubé mzdy od roku 2021 se míra státní podpory příspěvků zaměstnavatele snížila na 44,8 % příspěvku zaměstnavatele, resp. 81,1 % čisté mzdy.

Hlavním účelem sjednávání českého penzijního spoření nebylo a není individuální zabezpečení ve stáří, natož pak formou annuity/penze. Účelem je zbavit se nadbytečné likvidity a daňová optimalizace. Zásadní význam pro vysoký počet účastníků měla konstrukce „penzijního připojištění“: v praxi se jednalo o jednoduchý bankovní spořicí produkt, s vysokou explicitní státní podporou v podobě státního příspěvku (až 50 %!), s garancí nezáporného nominálního výnosu. Fiskální iluze, spočívající v domněnce, že státní podpora je zdarma, hrála přitom také významnou roli. To vše vysvětluje nebývale vysoký počet účastníků. „Třetí pilíř reálně není penzijním schématem. Podobá se spořicímu účtu s daňovou podporou. Systém by neměl být prezentován veřejnosti jako zdroj významného budoucího příjmu“ (World Bank, 2017). „Osobní penze mají relativně širokou klientelu jen v několika členských zemích (pokrytí přes 60 % v Česku, přes 30 % v... Německu), zatímco ve většině členských zemí je pokrytí nevelké a roztržštěné a v několika téměř neexistující“ (EC, 2017). Když to dovedeme do všech důsledků, tak dojdeme k závěru, že „3. pilíř (dobrovolné penzijní spoření) by neměl dostávat dotace, které jsou regresivní a které nemají žádný významný

vliv na soukromé spoření“ (Willmore, 2000). Standardní třetí penzijní pilíř nemá nikde ve světě praktický význam pro většinu obyvatelstva, a to ani zdaleka.

Fialova vláda podle svého programového prohlášení slibuje na úseku důchodů: „• Realizujeme a do konce roku 2023 předložíme skutečnou důchodovou reformu s cílem nastavení stabilního systému férových důchodů. • Připravíme návrh důchodové reformy, který se bude skládat ze dvou hlavních složek a třetí, dobrovolné, základní složka se zvýší a bude reflektovat požadavky na důstojnost života ve stáří a finanční možnosti státu. • Zásluhová složka bude vycházet z odvodů do pojistného systému a počtu vychovaných dětí. • Dobrovolná složka bude zřízena ve formě státního nebo veřejnoprávního fondu inspirovaná zahraničními zkušenostmi. • Zachováme a budeme podporovat soukromé penzijní spoření. ... • Zavedeme možnost platit 1 % svého důchodového pojištění rodičům nebo prarodičům. • Podpoříme dobrovolné penzijní spoření, např. ve formě účtu dlouhodobých investic“ (Fiala a kol., 2022). Reforma důchodového systému má být „postavena na celospolečenském konsenzu, který zajistí dlouhodobou perspektivu“. Problematika třetího penzijního pilíře je v prohlášení málo vysvětlena.

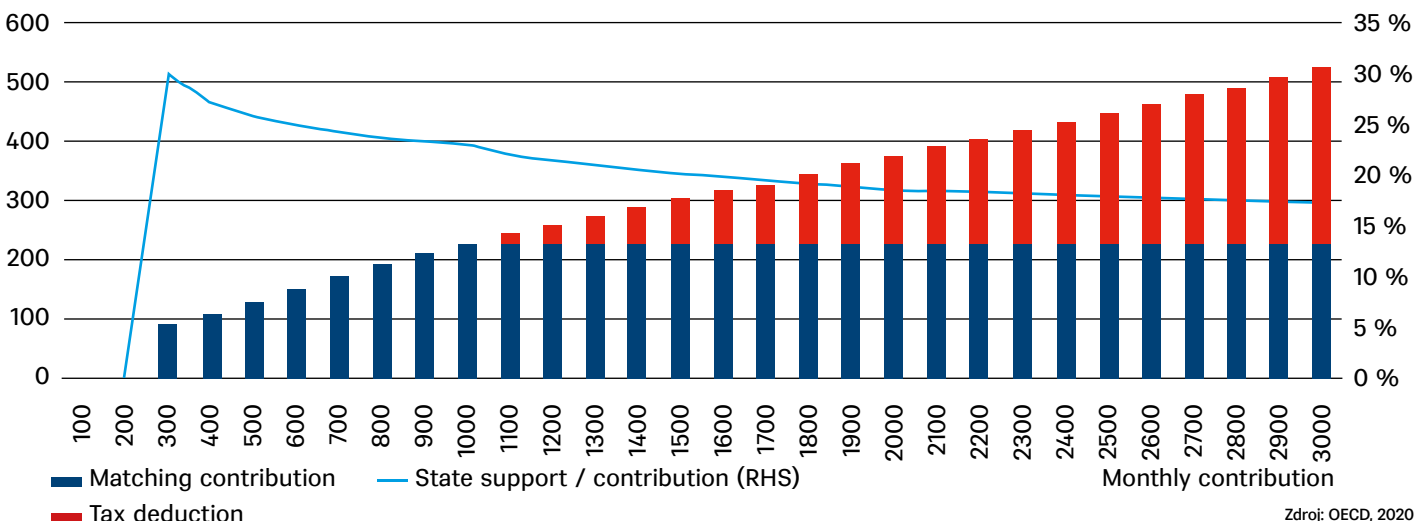
„Dobrovolná složka důchodové reformy ve formě státního nebo veřejnoprávního fondu“ má svůj původ ve vizi České pirátské strany. „Piráti podporují možnost zřízení

Tabulka 1: Měsíční příspěvek účastníka doplňkového penzijního spoření a roční státní podpora (Kč)

Váš měsíční příspěvek	300	500	800	1000	1500	2000	3000
Měsíční příspěvek státu	90	130	190	230	230	230	230
Roční úspora na daních					900	1800	3600
Celkové roční „podojení“ státu	1080	1560	2280	2760	3660	4560	6360

Zdroj: Prasátko, 2019

Graf 3: Příspěvek účastníka doplňkového penzijního spoření a státní podpora (Kč měsíčně a % státní podpory z příspěvku účastníka)

Zdroj: OECD, 2020

státního důchodového fondu... s osobními konty poplatníků sociálního pojištění pro dobrovolné spoření nad rámec povinného sociálního pojištění, částečně inspirovaného Norskem či Švédskem... Fond by měl být spravován státní institucí... Výnos z fondu by měl být alespoň ve výši inflace. Prostředky vložené do státního fondu by měl garantovat stát do výše 100 % vkladu. Prostředky fondu by primárně sloužily pro financování potřeb průběžného důchodového systému, ale možné by byly i určité investiční aktivity. Pokud by občan chtěl využít naspořené prostředky ve státním důchodovém fondu před splněním podmínek řádného důchodu, mohl by vybrat pouze peníze, které vložil, bez zhodnocení. Výjimkou s možností plně výše výběru by byly případy, kdy by chtěl střadatel využít dané prostředky na zajištění své vlastní potřeby bydlení, která je například v Belgii považována za čtvrtý pilíř zajištění na stáří. Peníze by mohl občan posílat jednoduše přímo na daný účet kdykoliv... Zaměstnavatelé by mohli prostředky vložené do státního důchodového fondu svým zaměstnancům odečíst od základu daně. Vytvoření státního důchodového fondu v rámci 1. pilíře je prvním krokem k možnému důchodové reformě. Plně příjmově zásluhový Národní penzijní fond by mohl být vhodným doplňkem solidárního průběžně financovaného důchodového systému“ (Martínek a Forýtek, 2019). „Stát by zhodnocení prostředků uložených ve fondu zajišťoval svými bezpečnými investicemi. Jednou z možností je nákup výhodných státních dluhopisů s úrokem nad inflaci určených přednostně pro nákup fondem (obdobně jako Dluhopisy Republiky, konkrétně tzv. protiinflační dluhopis s pohyblivým úrokem kopírujícím vývoj spotřebitelských cen navýšeným o 0,5 p. b. ročně). Další možností by bylo poskytování půjček státu s úrokem nad inflaci na základě rámcových smluv nebo přímé smluvní financování investičních akcí státu (výstavby infrastruktury, sociálního bydlení, těžba přírodního bohatství /např. lithia/ apod.). Výše, do které by mohli střadatelé vkládat

své prostředky, které by se zhodnocovaly, by byla omezena na 25 % mediánové mzdy ročně. V cenách roku 2018 by tak maximální částka činila 88 tisíc korun... Po dosažení věku s nárokem na důchod by byla střadatelům vyplácena průběžná výplata omezená na maximální měsíční částku se zhodnocením. Piráti podporují vlastní bydlení jakožto pomyslný IV. pilíř důchodového systému. Proto by prostředky se zhodnocením byly vypláceny i v případě zajištění vlastní bytové potřeby střadatele, a to kdykoliv po dobu spoření. Střadatelé by prostředky z fondu mohli vybrat i před dosažením důchodového věku, avšak bez zhodnocení“ (Martínek, 2019).

Ministr financí Stanjura v rozhovorech uvedl, že „není prostě možné spoléhat se pouze na státní důchod. Už jen kvůli demografickému vývoji. Nejsilnější ročníky začnou chodit do důchodu kolem roku 2030. Tam se poměr mezi přispívajícími a pobírajícími začne lámat. Proto musíme přesvědčit mladší generace, aby si začaly šetřit na důchod včas“ (Budai, 2022a). V tomto smyslu ale ve vládním prohlášení nic není.

Probíhá připomínkové řízení k návrhu MF na novelu zákona o doplňkovém penzijním spoření s účinností od roku 2024. „Cílem je zejména rozvoj kapitálového trhu v Česku, a to formou takzvaného investičního penzijního účtu. Zvýhodnit by se mělo i stávající doplňkové penzijní spoření, a to zvýšením státního příspěvku... Investiční penzijní účet... bude alternativou ke stávajícímu penzijnímu spoření a jeho specifikem bude to, že vzhledem ke své povaze bude moci přinést vyšší výnosy. Ovšem za cenu vyššího rizika... v podstatě jde o souhrnný název pro již existující finanční produkty, které umožňují vytváření úspor na stáří. Jen budou více zvýhodňovány státem a lidé tak budou motivováni je více používat“ (Budai, 2022b). „Investiční penzijní účet“ je novým označením pro „účet dlouhodobých

Tabulka 2: Státní podpora příspěvků zaměstnavatele na soukromé penzijní spoření (2008–2020)

Příspěvek zaměstnavatele a srovnatelné zvýšení mzdy	Kč ročně / %
Příspěvek zaměstnavatele	24 000
Mzdové náklady	24 000
Pojistné na sociální a zdravotní pojištění – zaměstnavatel	6 090
Mzda hrubá	17 910
Pojistné na sociální a zdravotní pojištění – zaměstnanec	1 970
Daň z příjmů ze závislé činnosti	3 600
Mzda čistá	12 340
Státní podpora (úspora daně z příjmů a pojistného)	11 660
– v relaci k příspěvku zaměstnavatele	48,6 %
– v relaci k hrubé mzdě	65,1 %
– v relaci k čisté mzdě	94,5 %

investic“, který byl v návrhu zákona, kterým se mění některé zákony v souvislosti s rozvojem kapitálového trhu, předloženého vládou do minulé poslanecké sněmovny (aniž byl projednán). Na základě návrhu příslušné lobby se zde vytváří nový „dynamický“ účastnický fond. „Podle Asociace penzijních společností ale nemá příliš smysl zavádět nový produkt, když ty současné také umožňují rizikovější investiční strategie“ (Nguyen, 2022).

Z obdobných pohnutek „má být zaveden takzvaný alternativní účastnický fond, který bude fungovat vedle současných standardních účastnických fondů a transformovaných fondů. Alternativní fond bude mít volnější investiční pravidla a penzijní společnosti tak budou moci investovat rizikověji. „Výslovně se umožňují například investice do veřejné infrastruktury, do nemovitostí nebo do nekótovaných společností,“ zdůvodňuje ministerstvo. Investovat tedy bude možné nově například do startupů“ (Budai, 2022b). Dále má být nově možnost si ponechat úspory ve starém (transformovaném) fondu a začít nově přispívat do účastnických fondů. „Možnost zůstat jednou nohou v transformovaném fondu a druhou vstoupit do účastnického je správná. Odpovídá požadavkům lidí,“ kvitoval tuto reformu prezident Asociace penzijních společností Poklop“ (Nguyen, 2022). Tak či onak tyto produktové změny nepředstavují (potřebnou) zásadní reformu českého 3. penzijního pilíře. Ministerstvo financí si patrně vůbec nepoložilo otázku, proč „penzijní společnosti“ mají mít výsadní postavení v tomto pilíři, když jinde ve světě nepotřebují žádné speciální instituce. Proč aspoň nechtějí otevřít tento segment trhu životním pojišťovnám a bankám?

Druhou tematikou návrhu novely zákona o doplňkovém penzijním spoření je státní podpora. Degresivní sazebník státního příspěvku (30–23 %) se má změnit na lineární sazbu 18 % z příspěvku účastníka v rozmezí 500 Kč a 1500 Kč měsíčně. MF tím prý chce „motivovat lidi k většímu ukládání peněz na stáří“ (Budai, 2022b). Druhou navrhovanou změnou je sloučení daňových odpočtů doplňkového penzijního spoření a „soukromého životního pojištění“ na celkových až 48 000 Kč ročně (to uvítají zejména starobní důchodci, kteří si spoří na penzi, a přitom již nemohou využít daňového odpočtu životního pojištění).

Návrh novely zákona o doplňkovém penzijním spoření neřeší zásadní problémy tohoto českého penzijního pilíře. Nebere se na vědomí, že toto spoření nemá praktický význam nikde ve světě. „Třetí pilíř reálně není penzijním schématem. Podobá se spořicímu účtu s daňovou podporou. Systém by neměl být prezentován veřejnosti jako zdroj významného budoucího příjmu“ (World Bank, 2017). „Osobní penze mají relativně širokou klientelu jen v několika členských zemích (pokrytí přes 60 % v Česku, přes 30 % v... Německu), zatímco ve většině členských zemí je pokrytí nevelké a roztržštěné a v několika téměř neexistující“ (EC, 2017).

Soukromé životní pojištění má analogickou daňovou podporu jako doplňkové penzijní spoření, leč nemá nárok na státní příspěvek 1080 až 2760 Kč ročně, poskytovaný

k příspěvkům účastníků doplňkového penzijního spoření 3600 až 12 000 Kč ročně. K dalším příspěvkům účastníka až 24 000 Kč ročně náleží daňový odpočet (s rovnou sazbou 15 %). U tzv. soukromého životního pojištění náleží pojistníkovi/pojištěnému jen daňový odpočet až 24 000 Kč ročně, což představuje protiústavní nerovnost. Naproti tomu příspěvky zaměstnavatele k oběma produktům mají stejný a společný daňový režim! Všechny tyto rozdíly jsou projevem nekompetentní české politiky.

Paralelní existence několika systémů šetrné fiskální podpory (státní příspěvek, daňové odpočty, osvobození příspěvků zaměstnavatele od placení pojistného na sociální a zdravotní pojištění), dokonce i u jednoho produktu (doplňkové penzijní spoření), je zásadní deformací českého trhu. Diametrálně rozdílné podmínky pro dílčí segmenty tohoto penzijního pilíře činí celý tento pilíř protiústavním – ústavně konformní systém musí mít stejné podmínky pro všechny klienty, jakož i pro všechny produkty a také pro všechny poskytovatele těchto produktů. Tak tomu u nás ale vůbec není, a to dokonce ve všech těchto třech směrech. To má i zcela konkrétní dopad na klienty, prostřednictvím velmi nedokonalého trhu. Přitom to jakoby nikomu nevádí – klienti si nestěžují (ochrana spotřebitele jim přitom není oporou) a finanční společnosti také ne. Prakticky všechny významné finanční skupiny mají totiž ve svém portfoliu životní pojišťovnu i penzijní společnost – takže jim různé podmínky zjevně nevádí.

Doporučení OECD (2020) pro reformu 3. penzijního pilíře jednostranně preferují neoliberalní penzijní politiku, která by vedla k jeho transformaci na tzv. 2. penzijní pilíř podle typologie Světové banky (Vostatek, 2021). Zájem např. českých penzijních společností o takovou reformu je pochopitelný, je však v rozporu se „standardní“ úlohou 3. penzijního pilíře v zemích OECD. To samozřejmě není v protikladu s povolením existence zaměstnaneckých penzijních fondů, zde by se především měly projevovat zájmy odborů a zaměstnavatelů. Jistý prostor pro jejich existenci (penzijní mezera) zde existuje a veřejná politika se vedle toho může orientovat i sociálnědemokratickým směrem: k posílení sociálního důchodového pojištění. V úvahu přichází i dobrovolné sociální důchodové připojištění. Tyto možnosti vyplnění penzijní mezery jednostranná zpráva OECD (2020) vůbec nezmiňuje.

Návrh reformy třetího penzijního pilíře

Zásadní reforma stávajícího penzijního připojištění, doplňkového penzijního spoření, soukromého životního pojištění (a také stavebního spoření) je nutná a obecně vzato máme k dispozici několik variant veřejné volby. Z technického hlediska je nejjednodušší liberální politika: zrušit veškerou státní podporu finančních produktů a snížit daně. Sociálnědemokratická politika by mohla mít širší záběr: zrušení podpory finančních produktů by mohlo být spojeno se zvýšením penzí či jiných sociálních výdajů – např. s argumentem, že relativní výše starobních důchodů u nás zaostává za průměrem OECD či EU. V úvahu přichází také dobrovolné sociální důchodové připojištění, pokud

by vlastní sociální důchodové pojištění mělo odpovídající kvalitu a techniku (jako např. v Rakousku: systém „penzijního konta“).

Jako konzervativní (křesťanskodemokratickou) politiku lze označit přechod k výhradnímu uplatnění daňového odpočtu s tím, že výplata penzijních úspor bude plně zatížena daní z příjmů fyzických osob (daňový režim EET). Jedná se o nejčastější praxi ve světě, která bývá výhodná zejména pro vyšší příjmové skupiny, díky obvyklé existenci progresivních sazeb daně z příjmů. V podmínkách v zásadě jedné sazby daně z příjmů (jako u nás) je tomuto systému ekvivalentní daňový režim TEE, kdy se spoří či investuje ze zdaněných příjmů a státní podporou je osvobození kapitálových příjmů od zdanění. Daňový režim TEE mají u nás investice do podílových a investičních fondů. Daňový režim TEE je v posledním desetiletí ve světě stále více doporučován, na úkor režimu EET, protože je výrazně jednodušší a také spravedlivější (rovný přístup ke všem příjmovým skupinám); nehledě již na to, že při aplikaci systému EET je významné riziko, že daňové sazby budou v budoucnu jiné (až dojde ke zdanění např. celých penzijních úspor). Z tohoto pohledu u nás v krátké době „hrozí“ zvýšení sazby daně z osobních příjmů z 15 % na 26 % – zahrnutím zaměstnaneckého pojistného do této daně, v rámci realizace základní etapy jednotného inkasního místa (Vostatek, 2022). Pro Česko lze tak jednoznačně doporučit daňový režim TEE, pokud bude třeba nějakou státní podporu zachovat. Žádný penzijní sociální model nepracuje s přímým státním příspěvkem ze státního rozpočtu či se státní podporou příspěvků zaměstnavatele.

Obecně vzato je důchod/anuita ideálním produktem zabezpečení ve stáří. To ale poměrně málo vyhovuje klientům, pokud by si takovou (drahou) anuitu měli zakoupit ze svého. Tyto anuity jsou problémem i pro soukromý sektor, jak o tom svědčí nedávné britské a německé zkušenosti: povinná anuitizace penzijního spoření musela být zrušena, ve Velké Británii se tak stalo pod liberálním heslem „freedom and choice“. Samotné penzijní spoření je dosti nedokonalou náhražkou anuity, o čemž mj. svědčí i to, že toto spoření bývá nezářídka modifikováno možnostmi např. koupě domu či půjčky z těchto úspor. Ostatně bydlení je stále více (a u nás zejména) výhodnou investicí i na stáří; významnou úlohu v tom hraje i vládní bytová politika. Dosti je využíváno i možnosti předčasného výběru úspor; v USA takto uniká 30–40 % „penzijních“ úspor.

Nejen ministerstvo financí se v souvislosti s návrhem na „účet dlouhodobých investic“ odvolávalo na zahraniční individuální spořicí účty (ISA); ostatně to odpovídá výslovnému doporučení Světové banky (World Bank, 2017). Produkt typu britských individuálních spořicíků účtů (new ISA) nebo kanadských daněprostých spořicíků účtů (TFSA) může být optimálním (politickým) řešením pro český třetí penzijní pilíř. Jeho základní behaviorální finta je to, že klient je omezen ve výši ročního, resp. celoživotního vkladu/investice (v našich podmínkách např. 60 000 Kč ročně) a neomezen v čase a výši výběru úspor. „TFSA je dlouhodobý investiční nástroj. Jeho nejlepším využitím je spoření na stáří!“ (Kasper, 2019) Daňový režim těchto

produktů je TEE: jediný režim státní podpory, který lze pro Česko případně doporučit. Je jednoduchý, nevyžaduje agendu státních příspěvků. Daněprostý spořicí účet otevře rovný podnikatelský prostor pro všechny příslušné finanční společnosti; zbytečné dříve či později odpadnou. Osvobození výnosů od zdanění (TEE) lze navíc podpořit argumentem, že úroky/zhodnocení (pro lidi) jsou dnes nižší než inflace a daň tak zdaňuje především inflaci. Obecné zdanění úrokových příjmů obyvatelstva (v normální době) by přitom mělo být vyšší (např. 25 % – jako v Rakousku).

V modelovém systému zdanění osobních příjmů by měly být zdaněny i veřejné (a zaměstnanecké) penze. I u nás to lze realizovat (bez snížení penzí netto), zde však budeme vycházet z toho, že nejde o politickou prioritu. Za tohoto předpokladu bude/může mít, po přechodu k systému daněprostých spořicíků účtů, státní podporu i spoření výdělečně nečinných penzistů. Tím se naváže na dnešní státní příspěvek k doplňkovému penzijnímu spoření.

Budeme-li mít i po adekvátní reformě třetího penzijního pilíře státní podporu typu ISA/TFSA či EET, měla by se týkat (výhradně) potenciálních poskytovatelů „paneurospského penzijního produktu“. Ti se jistě chopí příležitosti nabízet PEPP.

Závěr

Stávající české soukromé penzijní spoření nelze „zachovat“ (jak si předsevzala Fialova vláda) a přitom smysluplně aplikovat novou evropskou a českou legislativu paneurospského osobního penzijního produktu; k tomu ještě jaksí navíc podpořit „dobrovolné penzijní spoření, např. ve formě účtu dlouhodobých investic“.

Český 3. penzijní pilíř vyžaduje zásadní reformu již proto, že zásadním způsobem neplní svou obecnou základní funkci – není nástrojem zabezpečení ve stáří. V nejobecnějším slova smyslu tuto úlohu důsledně neplní patrně nikde na světě, protože jeho výstupem není penze (anuita). V tomto směru nic nezmůže ani státní podpora, která je u nás relativně největší na světě – u příspěvků zaměstnavatele na doplňkové penzijní spoření a soukromé životní pojištění. Zásadním nedostatkem tohoto českého penzijního pilíře je neústavnost „systému“ státní podpory – v důsledku různého fiskálního přístupu k obecně srovnatelným produktům a jejich poskytovatelům. Řešením

Český 3. penzijní pilíř vyžaduje zásadní reformu již proto, že zásadním způsobem neplní svou obecnou základní funkci.

těchto zásadních problémů je – obecně vzato – veřejná volba jednoho ze základních penzijních sociálních modelů.

Nepředpokládáme, že by (dnešní) česká vláda se rozhodla pro neoliberální penzijní politiku (dodnes doporučovanou OECD), při níž by 3. penzijní pilíř byl jen jakýmsi přílepkem druhého penzijního pilíře, podle klasifikace Světové banky. Liberální i sociálnědemokratická penzijní politika by negovala jakoukoliv státní podporu penzijního či jiného spoření. Naopak modelová křesťanskodemokratická politika využívá systému odložené daně z příjmů (daňový režim EET); jednodušší je přitom daňový režim TEE, kde jsou od daně osvobozeny kapitálové výnosy. Potřebám klientů nejvíce odpovídá režim TEE, obsažený v produktech daněprostých, individuálních spořicíh účtů; uplatní se zde všichni poskytovatelé tzv. panevropského osobního penzijního produktu.

Legislativa panevropského osobního penzijního produktu je kvalitní a měli bychom ji využít k (objektivně nutné) reformě českého třetího penzijního pilíře. PEPP je příležitostí především pro životní pojišťovny, aby se mohly „pochlubit“ dalším zkvalitňováním služeb obyvatelstvu. Pro nás není nejpodstatnější, že PEPP byl zkonstruován primárně pro pracovníky pohybující se mezi členskými zeměmi EU. PEPP je především značkou kvality, více pro nás dnes EU v tomto směru udělat nemůže. Nezareaguje-li vláda, potažmo ministerstvo financí, tak bude třeba se obrátit na ústavní soud.

Resumé

PEPP: An Opportunity for Insurers?

Existing Czech private pension savings cannot be “preserved” (as the Fiala’s government has set out to do) while meaningfully applying the new European and Czech legislation on the pan-European personal pension product; in addition, it somehow encourages “voluntary pension savings, e.g., in the form of a long-term investment account”. The Czech 3rd pension pillar requires a fundamental reform, if only because it does not fundamentally fulfil its general basic function – it is not a tool for old-age security. In the most general sense of the word, it does not consistently fulfill this role anywhere in the world, because its benefit is not a pension (annuity). In this respect, even state support, which is relatively the largest in the world – for employer contributions to supplementary pension savings and private life insurance – cannot do anything. A fundamental shortcoming of this Czech pension pillar is the unconstitutionality of the state matching contributions – due to different fiscal approaches to generally comparable products and their providers. The solution to these fundamental problems is – generally speaking – the public choice of one of the basic pension welfare regimes.

We do not expect that the (today’s) Czech government would opt for a neoliberal pension policy (still recommended by the OECD), in which the 3rd pension pillar would be just a kind of sticker of the second pension pillar,

Legislativa panevropského osobního penzijního produktu je kvalitní a měli bychom ji využít.

according to the World Bank’s classification. Liberal and social-democratic pension policies would negate any state support for pension or other savings. On the contrary, the model Christian Democratic policy uses a system of deferred income tax (EET tax regime); simpler is the TEE tax regime, where capital gains are exempt from tax. The needs of clients are most closely matched by the TEE regime, contained in the products of tax-free, individual savings accounts; all providers of the so-called Pan-European Personal Pension Product apply here.

The legislation of the Pan-European Personal Pension Product is of good quality, and we should use it for the (objectively necessary) reform of the Czech third pension pillar. The PEPP is an opportunity, above all, for life insurance companies to “boast” of further improving services to the population. For us, it is not most important that the PEPP was designed primarily for workers moving between EU Member States. The PEPP is first and foremost a quality label, and the EU cannot do more for us today. If the government, or the Ministry of Finance, does not react, it will be necessary to turn to the Constitutional Court.

Klíčová slova

Panevropský osobní penzijní produkt, penzijní spoření, sociální modely, penzijní pilíře, daňové režimy penzí, státní příspěvek, daněprostý spořicí účet

Keywords

Pan-European personal pension product, pension savings, welfare regimes, pension pillars, tax regimes of pensions, state matching contributions, tax-free savings account

Použité zdroje

APS ČR (2022). *Grafy*. Praha: Asociace penzijních společností ČR. Dostupné z: <https://www.apscr.cz/grafy/>.

Aradská, D. (2010). *Rozhodnutí Evropského soudního dvora ohledně neúplného provedení směrnice o zaměstnaneckém penzijním pojištění Českou republikou*. Praha: Randl Partners. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/rozhodnuti-evropskeho-soudniho-dvora-ohledne-neuplne->

ho-provedeni-smernice-o-zamestnaneckem-penzijnim-po-
jisteni-ceskou-republikou-60330.html.

Budai, D. (2022a). *Ministerstvo financí chystá změny třetího pilíře: Forma výplaty, daňové zvýhodnění a vyšší příspěvky*. Dostupné z: <https://ceskeduchody.cz/zpravy/ministerstvo-financi-chysta-zmeny-tretiho-duchodoveho-pilire>.

Budai, D. (2022b). *Ministr Stanjura připravil změny spoření na důchod: Alternativní fond a odlišné státní příspěvky*. Dostupné z: <https://ceskeduchody.cz/zpravy/zbynek-stanjura-pripravil-zmeny-sporeni-na-duchod-alternativni-fond-statni-prispevky>.

Buřínková, B. (2017). Lidé si na penzi naspořili již 390 miliard, přesto spoří málo. *Novinky.cz*. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/finance-lide-si-na-penzi-nasporili-jiz-390-miliard-presto-spori-malo-40034524>.

Corsetti, M. (2022). *Börse Express – Finax: Celoevropský penzijní produkt je nyní dostupný v první zemi EU*. Dostupné z: <https://spectrumline.cz/borse-express-finax-celoevropsky-provadeci-produkt-je-nyni-dostupny-v-prvni-zemi-eu/>.

EC (2017). *Pan-European Personal Pension Product (PEPP)*. *EUBusiness*. Dostupné z: <https://www.eubusiness.com/topics/finance/pepp-pension>.

Eichhorst, W. a kol. (2011). *Pension systems in the EU – contingent liabilities and assets in the public and private sector*. Brussels: European Union. Dostupné z: <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/studies.do?language=EN>.

Fiala, P. a kol. (2022). *Programové prohlášení vlády České republiky*. Praha. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/jednani-vlady/programove-prohlaseni/programove-prohlaseni-vlady-Petra-Fialy.pdf>.

Grahame-Clarke, W. (2018). *European pension plan's 'elephant in the room'*. *International Adviser*. Dostupné z: <https://international-adviser.com/european-pension-plans-elephant-in-the-room/>.

Insurance Europe (2020). *What do Europeans want from their pension savings? Pension Survey – Key Findings*. Dostupné z: <https://www.insuranceeurope.eu/sites/default/files/attachments/What%20do%20Europeans%20want%20from%20their%20pension%20savings.pdf>.

IORPs (2003). *Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2003/41/ES ze dne 3. června 2003 o činnostech institucí zaměstnaneckého penzijního pojištění a dohledu nad nimi*. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003L0041:EN:HTML>.

Kasper, R. (2019). *The New 2020 TFSA Explained. Money after Graduation*. Dostupné z: <https://www.moneyaftergraduation.com/tfsa-explained/>.

Kubátová, I. (2019). *Nařízení o panevropském osobním penzijním produktu*. *Pojistný obzor*, č. 2.

Martínek, T. (2019). *Piráti představili vizi státního fondu penzijního připojištění*. Česká pirátská strana. Komise pro spravedlivé důchody, 24. 5. 2019. Dostupné z: <https://www.pirati.cz/tiskove-zpravy/pirati-predstavili-statni-penzijni-fond.html>.

Martínek, T. a Forýtek, L. (2019). *Národní penzijní fond. Pracovní verze vize Národního penzijního fondu navržená důchodovým týmem Pirátů*. Česká pirátská strana. Dostupné z: <https://www.pirati.cz/assets/pdf/vize-npf.pdf>.

Mesršmíd, J. (2019). *PEPP a důchodový systém*. *Pojistné rozpravy*, č. 36.

Nguyen, T. L. (2022). *Stanjura navrhuje reformu třetího pilíře. Spořit na důchod půjde i formou investičního účtu*. *E15.cz*. Dostupné z: <https://www.e15.cz/domaci/stanjura-navrhuje-reformu-tretiho-pilire-sporit-na-duchod-pujde-i-formou-investicniho-uctu-1392663>.

OECD (2017). *Pensions at a Glance 2017: OECD and G20 Indicators*. Paris: OECD Publishing. Dostupné z: https://doi.org/10.1787/pension_glance-2017-en.

OECD (2020). *OECD Reviews of Pension Systems: Czech Republic*. Paris: OECD Publishing. Dostupné z: <https://doi.org/10.1787/e6387738-en>.

Prasátko, J. (2019). *Zkouška z dospělosti III: Doplnkové penzijní spoření*. *Rozbité prasátko*. Dostupné z: <https://rozbiteprasatko.cz/co-je-doplnekove-penzijni-sporeni/>.

Sobková, M. (2022). *PEPP je tady. Díru do světa ale neudělá*. *Bankovníctví*, č. 2.

Šídlo, D. (2012). *Penzijní fondy 2012: inflaci překonaly čtyři*. Dostupné z: <http://finexpert.e15.cz/penzijni-fondy-2012-inflaci-prekonaly-ctyri>.

Tuck, N. (2021). *EIOPA expects 13 PEPP providers to launch on first day in March 2022*. *European Pensions*. Dostupné z: <https://www.europeanpensions.net/ep/EIOPA-expects-13-PEPP-providers-to-launch-on-first-day-in-March-2022.php>.

Vláda (2019). *Důvodová zpráva. Návrh zákona o panevropském osobním penzijním produktu a o změně některých souvisejících zákonů*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/media2/file/2009/File...>

Vostatek, J. (2021). *České penzijní spoření nejen pohledem OECD*. *Pojistné rozpravy*, č. 38.

Vostatek, J. (2022). *Jednotné inkasní místo pro Česko*. *FÓRUM sociální politiky*, č. 2.

World Bank (2017). *Capital Market Assessment / Market Development Options: Czech Republic*. Washington: The World Bank. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/soukromy-sektor/kapitalovy-trh/podnikani-na-kapitalovem-trhu/2017/zprava-svetove-banky-o-kapitalovem-trhu-29766>.

Nové pojištění odpovědnosti z provozu vozidla

PhDr. Vladimír Příklad / Ministerstvo financí ČR
JUDr. Jana Čechová / Ministerstvo financí ČR

„Jestliže provozováním silničního vozidla (jízdního silostroje) živelnou silou na veřejných silnicích a cestách nikoli po kolejnicích pohybovaného někdo byl poraněn nebo zabit nebo byla-li způsobena škoda na věcech, ručí za náhradu způsobené škody řidič a vlastník nebo každý spoluvlastník...“ Tak zní první paragraf zákona č. 162/1908 ř. z., ze dne 9. srpna 1908, o ručení za škody z provozování jízdních silostrojů (automobilů).

Odtud zlidovělý název „povinné ručení“ pro pojištění odpovědnosti za újmu způsobenou provozem vozidla. Za těch více než 100 let prošlo toto pojištění celou řadou změn, přesto jeho základní principy zůstaly v podstatě nezměněny. V první řadě se jedná o ochranu osob poškozených takovým provozem, jejímž cílem je zajistit jim uspokojení nároků na náhradu újmy způsobené provozem vozidel. Ten je považován za provoz se zvýšeným rizikem způsobení újmy, a to jak v důsledku selhání řidiče, tak i samotného vozidla jako technického zařízení.

Vedle toho je cílem speciální právní úpravy daného pojištění ochrana osob, kterým vznikla povinnost újmu nahradit a které by v řadě případů nebyly schopny újmu nahradit a dostávaly by se tak do finančně obtížných, často i neřešitelných situací. Současně s tím jde o významné ulehčení pro sociální systém, který by byl zatěžován náklady na poskytnutou zdravotní péči a na dávky osobám, které v důsledku škod na zdraví způsobených provozem vozidel přišly částečně nebo plně o zdroje příjmů. Tyto náklady by jen z malé části byly kompenzovány regresními nároky proti odpovědným osobám.

Jistě bychom mohli jmenovat i další výhody, jakými jsou větší pružnost soukromých systémů v porovnání se systémy státními, tvorba technických rezerv určených k úhradě v budoucnu splatných závazků, které dávají vyšší jistotu ve včasné dostupnosti a dlouhodobé dostatečnosti finančních prostředků proti systémům s průběžným financováním, možnost sjednat s pojištěním odpovědnosti i jiná pojištění kryjící rizika související s provozem a vlastnictvím vozidel atp.

Nový zákon

Na tuto historii a se stejnými základními principy navazuje i nově připravovaný zákon o pojištění odpovědnosti z provozu vozidla, který by měl od počátku roku 2024 nahradit ten stávající (č. 168/1999 Sb.). Rozhodnutí nahradit tuto právní

úpravu má dva základní důvody. Tím prvním je mnoho novel, kterými byl zákon v průběhu více než 20 let měněn, což ubírá na jeho přehlednosti. Tím druhým je přijetí směrnice Evropského parlamentu a Rady 2021/2118/EU ze dne 24. listopadu 2021, kterou se mění směrnice Evropského parlamentu a Rady 2009/103/ES o pojištění občanskoprávní odpovědnosti z provozu motorových vozidel a kontrole povinnosti uzavřít pro případ takové odpovědnosti pojištění. V nové právní úpravě se tak promítají zkušenosti s aplikací té stávající a zásadní změny, které přináší uvedená motorová směrnice, ale také přechod na digitalizaci datové výměny a postupný přechod k dopravním prostředkům řízeným poloautonomními a autonomními systémy. Mezi hlavní cíle při přípravě návrhu nového zákona (dále jen „návrh“) patří také zajištění souladu návrhu zejména s úpravou pojištění v občanském zákoníku a v právní úpravě provozu silničních vozidel, ke kterým došlo od doby přijetí předchozí právní úpravy. V tomto článku chceme s využitím důvodové zprávy seznámit širší veřejnost se základními prvky nově navrhovaného zákona.

Návrh upravuje zejména samotné pojištění odpovědnosti, právní postavení, organizaci a činnost České kanceláře pojistitelů (dále jen „Kancelář“), účel tvorby fondů spravovaných Kanceláři, způsob jejich financování a poskytování plnění z nich. Současně s tím jsou obsahem i některá ustanovení týkající se výkonu dohledu ČNB a úprava pojištění provozní odpovědnosti pořadatele motoristického závodu nebo motoristické soutěže, o které se zmíníme níže. Jedná se tak o právní normu, ve které se prolínají jak veřejnoprávní, tak i soukromoprávní prvky.

Co je vozidlo

Na rozdíl od stávající právní úpravy návrh neobsahuje katalog definic jednotlivých pojmů, ale tyto definuje pro účely zákona v jeho samotném textu. K jednomu z nezákladnějších pojmů patří pojem „vozidlo“, jehož definice je implementací čl. 1 odst. 1 novelizované motorové směrnice. Nabytím účinnosti navrhované právní úpravy dojde oproti současnosti k rozšíření rozsahu vozidel podléhajících povinnému pojištění odpovědnosti z jejich provozu, které se tak bude vztahovat na všechna vozidla s deklarovanou maximální konstrukční rychlostí vyšší než 25 km/h a také na vozidla s deklarovanou maximální konstrukční rychlostí vyšší než 14 km/h, pokud jejich provozní hmotnost bude vyšší než 25 kg. Maximální konstrukční rychlostí je rychlost, kterou výrobce vozidla stanoví jako nejvyšší rychlost, s jakou může být vozidlo používáno v provozu. Maximální čistá

hmotnost je v různých variantách používána v právní úpravě týkající se technických podmínek schvalování a provozu vozidel. Její výpočet můžeme najít ve směrnici Evropského parlamentu a Rady 2007/46/ES, v nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/858 nebo v nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 168/2013. Provozní hmotnost zmiňuje § 4 odst. 3 zákona č. 56/2001 Sb. a její definice je pak obsahem § 2 vyhlášky č. 341/3014 Sb.

Současně s těmito podmínkami platí, že musí jít o vozidlo s výhradně mechanickým pohonem, tedy dopravní prostředky vybavené motorem jako zdrojem pohybu, který výhradně prostřednictvím kola a osy zabezpečuje jeho přímočarý lineární pohyb, avšak s vyloučením vozidel pohybujících se po kolejích. Z definice vozidla se tak vylučují drážní vozidla i ta, která se pohybují s použitím lidské nebo zvířecí síly, anebo vznášedla. V případě dopravních prostředků vybavených pomocným motorkem je výhradní mechanický pohon chápán tak, že pohyb dopravního prostředku je zajišťován pouze pomocí motoru, nikoli kombinací např. lidské síly a síly elektromotoru, jako je tomu u elektrokol. Avšak u vozidel klasifikovaných jako moped, i když nejsou poháněna výhradně mechanickou silou, ale kombinací lidské a mechanické síly, musí být plněna povinnost pojištění odpovědnosti. Zde má lidský pohon pouze pomocnou funkci. Bližší členění lehkých dvoukolevých vozidel obsahuje nařízení 168/2013/EU.

Povinnému pojištění odpovědnosti budou podléhat při překročení kritérií stanovených pro vozidlo také ostatní vozidla, jakými jsou např. elektrické koloběžky, segwaye, zahradní traktůrky či motorová golfová vozítka, pracovní stroje nebo průmyslová zařízení schopná samostatného přemístění, sněžné skútry anebo rolby. Z pojištění odpovědnosti budou kryty škody, resp. újmy způsobené provozem těchto vozidel, pokud v době jejich vzniku plnily funkci dopravního prostředku. Za vozidla se pro účely směrnice považují také vozidla určená k tažení motorovými vozidly. Jediným vozidlem, které by sice v souladu s definicí vozidla bylo vozidlem podle směrnice, ale je přímo z její působnosti vyjmuté, je invalidní vozík.

Nejde tak pouze o vozidla, u nichž byla schválena technická způsobilost k jejich provozu na pozemních komunikacích, ale o jakékoli vozidlo spadající do této definice, tedy i o vozidla primárně neurčená k provozu na pozemních komunikacích. Pokud není k vozidlu výrobcem vydán technický průkaz, pak podle § 79 odst. 3 zákona č. 56/2001 Sb. pro zvláštní vozidla nepodléhající registraci vozidel v registru silničních vozidel vydá výrobce technické osvědčení zvláštního vozidla. U ostatních výrobků, které by splnily definici vozidla, se technické specifikace řídí pravidly stanovenými zákonem č. 90/2016 Sb. Technická data k elektrickému osobnímu transportéru typu segway, zahradní traktor, motorové golfové vozítko a podobným prostředkům uvádí jejich výrobce v dokumentaci, se kterou se kupují.

Novelizovaná motorová směrnice obsahuje také definici provozu vozidla. Tím se rozumí jakékoli použití vozidla odpovídající jeho obvyklé funkci jako dopravního prostředku, a to bez ohledu na vlastnosti vozidla a bez ohledu na terén,

ve kterém je vozidlo užit, a na to, zda vozidlo stojí, nebo je v pohybu. Jde o jednu z nejvýznamnějších změn, která reaguje na rozsudky SDEU. Dopravou se rozumí účelný a zamýšlený pohyb dopravních prostředků po dopravních cestách, jehož produktem je přeprava (transport) jako cílevědomé přemístění osob, nákladu či zvířat dopravními prostředky po dopravních komunikacích. Nezáleží přitom na vlastnostech vozidla, což zohledňuje vozidla, pro která je typické dvojí použití, např. traktor. Ten může být použit jako tažné vozidlo i jako zdroj energie pro pohon jiných zařízení. Právě tato situace byla předmětem posouzení SDEU ve věci Andrade, kdy byl traktor použit na vinici pro pohon postřikovače. SDEU tak judikoval, že se pojem „provoz vozidel“, jenž je uveden v čl. 3 odst. 1 směrnice, nevztahuje na situaci, v níž se účastnil nehody zemědělský traktor, jehož hlavní funkcí v okamžiku vzniku této nehody nebylo sloužit jako dopravní prostředek, ale byl používán jako stroj pro získávání hnací síly nezbytné k pohonu čerpadla herbicidního postřikovače.

I v české judikatuře není pro provoz vozidla rozhodující, zda se vozidlo v době vzniku škody pohybovalo. Rozhodující není ani terén, na němž se vozidlo užívá, což je reakcí na rozsudek SDEU ve věci Vnuk, kde soud rozhodl, že pojem „provoz“ musí být vykládán v tom smyslu, že na manévr traktoru na dvoře statku, za jehož pomoci chtěl řidič tohoto traktoru vjet s jeho valníkem do stodoly, je třeba pohlížet tak, že spadá pod uvedený pojem. Ve věci Rodrigues soud rozhodl, že čl. 3 odst. 1 směrnice brání takové vnitrostátní právní úpravě, která umožňuje, aby škody vzniklé při řízení motorových vozidel na komunikacích a pozemcích, které nejsou „způsobilé k provozu“, s výjimkou komunikací a pozemků, které sice za tímto účelem způsobilé nejsou, jsou však „běžně používané“, byly vyloučeny z pokrytí povinným pojištěním.

Motorové vozidlo je podle judikatury v provozu nejen tehdy, když se pohybuje, ale i tehdy, když sice stojí, ale jeho motor je v chodu. To vyplývá z často citovaného rozhodnutí R 9/1972, ale již i z judikatury přelomu 19. a 20. století. Stručně, ale velmi výstižně pojem provoz vozidla, jak byl uveden v § 1 zákona č. 162/1908 ř. z., vysvětluje dr. Václav Špirhanzl v Pojistném obzoru, ročník XIII. (1934–1935). Provozem motorového vozidla je i příprava k jízdě a bezprostřední úkony po ukončení jízdy, stejně jako úkony potřebné k údržbě vozidla. Již samo uvedení motoru do chodu patří k provozu motorového vozidla bez ohledu na to, zda se vozidlo uvede do pohybu, či ne, zda stálo na cestě, případně na jiném veřejnosti přístupném prostranství, nebo ještě v garáži, a uvedl-li jeho motor do chodu sám provozovatel, nebo jeho zaměstnanec. Mezi okolnosti mající původ v provozu patří i nedostatky nebo vady materiálu, i nerozpoznatelné. Motorové vozidlo je v provozu i tehdy, jestliže v důsledku selhání řidiče vytvoří překážku pro ostatní účastníky provozu (i provozu jiného druhu), která pro ně představuje bezprostřední nebezpečí kolize, a to bez ohledu na skutečnost, zda je v okamžiku škodní události v chodu motor takového vozidla, nebo zda se vozidlo stalo bezprostředně před škodní událostí nepojízdným a z jakých důvodů. Selháním řidiče se rozumí jakékoli volní i mimovolní chování, jež je v příčinné souvislosti se vznikem škody, od úmyslného jednání (sebevražedný pokus, útok

vozidlem, záměrné poškození vozidla) přes nedbalostní jednání (běžné nehody způsobené porušením pravidel silničního provozu) až po nezaviněná jednání (nezvládnutí složité dopravní situace, zdravotní indispozice).

Z výše uvedeného vyplývá, že z pojištění odpovědnosti nelze vyloučit žádnou újmu způsobenou provozem vozidla vymezeného směrnicí, která byla způsobena vozidlem užitým jako dopravní prostředek bez ohledu na to, kde bylo vozidlo použito. Využije-li členský stát výjimek stanovených směrnicí, pak musí zabezpečit, že takto vzniklé újmy budou uhrazeny jiným způsobem, ať se jedná o alternativní způsoby odškodnění, nebo o plnění z garančního fondu. Újmy způsobené provozem vozidla, nikoli jako dopravního prostředku, např. při činnosti vozidla jako pracovního stroje, do působnosti směrnice nespadají.

Škodná událost

Pokud je používán pojem „škodná událost“, má se na mysli stejný význam, v jakém ho používá občanský zákoník v právní úpravě pojistné smlouvy, tj. jako událost, ze které může vzniknout událost pojistná, pokud pojistiteli vznikne povinnost z této události plnit. Újma je pak v souladu s § 2894 o. z. chápána jako újma na jmění, tedy škoda, a současně jako nemajetková újma hrazená podle § 2951 o. z. přiměřeným zadostiučiněním.

Novelizovaná motorová směrnice umožňuje řadu výjimek z pojištění odpovědnosti. Jednou z nich je i provoz vozidel při motoristickém sportu, včetně školení, testování, předvádění, tréninku a přípravy k aktivitám, jako jsou závody nebo soutěže, ať již jde o dosažení rychlosti, spolehlivosti vozidla, nebo dovednosti jeho řidiče. Vyloučené z povinného pojištění odpovědnosti jsou však pouze uvedené aktivity, které jsou uskutečňovány ve vymezeném prostoru mimo běžný provoz vozidel, jakými jsou např. motoristické tratě nebo trasy, boxy a garáže, kde je zakázán vstup neoprávněným osobám. Pořadatelé těchto aktivit tak budou muset podle motorové směrnice zajistit alternativní pojištění nebo jinou formu záruky kryjící újmy způsobené třetím osobám, včetně diváků a dalších přihlížejících, a to alespoň v minimálním rozsahu stanoveném motorovou směrnicí pro běžné užití vozidla. Uvedené krytí však nemusí zahrnovat újmy způsobené zúčastněným řidičům, vlastníkům vozidel zúčastněných na těchto aktivitách a na majetku jejich pořadatele.

V případě nesplnění této podmínky musí být újma způsobená třetím osobám uhrazena z garančního fondu s následným regresem proti příslušnému pořadateli. Z garančního fondu však nebudou kryty škody vzniklé na majetku závodící nebo soutěžící osoby a pořadatele závodu nebo soutěže. Návrh zákona tak v této souvislosti požaduje po provozovateli motoristických závodů nebo soutěží sjednat alternativní pojištění odpovědnosti. V případě závodu nebo soutěže, kdy je řidič povinen dodržovat pravidla provozu na pozemních komunikacích, bude muset takový provoz vozidla splňovat stejné podmínky pojištění odpovědnosti jako při běžném provozu.

Kancelář pojistitelů

Jednou z podmínek funkčnosti daného pojištění je existence subjektu plnicího funkce národní kanceláře pojistitelů podle doporučení č. 5 Podvýboru pro silniční dopravu Výboru vnitrozemské dopravy Evropské hospodářské komise Organizace spojených národů ze dne 25. ledna 1949. Takto vytvořené národní kanceláře uzavřely tzv. jednotnou dohodu o zárukách (květen 1996) a jsou součástí zelenokaretního systému usnadňujícího přeshraniční provoz vozidel v rámci Evropy. V ČR plní tuto funkci Kancelář. Účelem takto vytvořeného zelenokaretního systému je usnadnit mezinárodní dopravu motorových vozidel tím, že umožní splnění pojištění odpovědnosti za škody způsobené třetími stranami na základě kritérií stanovených státem a zaručí odškodnění poškozených v souladu s vnitrostátními zákony a předpisy tohoto státu. Dokladem o pojištění se stala mezinárodní karta pojištění motorových vozidel (zelená karta), která je oficiálně uznávána státy, které přijaly shora uvedené doporučení OSN jako důkaz existence povinného pojištění odpovědnosti.

Národní kanceláře pojistitelů tvoří Radu kancelářů, která odpovídá za řízení a provoz systému zelených karet a v této souvislosti zabezpečuje, že členské kanceláře jednají v plném souladu se ženevskými doporučeními podle konsolidované rezoluce o usnadnění silniční dopravy z června 1984. Rada kancelářů, která byla založena v roce 1949, je v současné době vedena jako nezisková mezinárodní organizace podle belgického práva, jejíž stanovy jsou zveřejněny v belgickém Úředním věstníku.

Návrh, na rozdíl od stávající právní úpravy, ruší současný účel zelené karty jako dokladu o pojištění odpovědnosti pro provoz tuzemských vozidel na území ČR, a to s ohledem na digitalizaci systému kontrol pojištění odpovědnosti opírající se o on-line formu přenosu dat o pojištění odpovědnosti mezi pojistiteli a Kancelář. Zůstává tak zachován její účel jako mezinárodního osvědčení prokazující skutečnost, že k vozidlu uvedenému v tomto osvědčení byla uzavřena smlouva o pojištění odpovědnosti nebo že úhradu újmy způsobené provozem tohoto vozidla garantuje příslušná národní kancelář pojistitelů.

Co se týká provozu cizozemských vozidel, pak se stejně jako ve stávající právní úpravě povinnost pojištění odpovědnosti nevztahuje na řidiče cizozemského vozidla, který je držitelem platné zelené karty vydané pojišťovnou v cizím státě, neboť zelenokaretní systém zaručuje, že újma způsobená provozem takového vozidla bude uhrazena národní kancelář pojistitelů. To platí i pro řidiče cizozemského vozidla, u kterého je pojištění odpovědnosti na území ČR zaručeno kancelář pojistitelů cizího státu na základě tzv. multilaterální dohody o zárukách (MADRID – 15/3/1991), kdy se pro prokazování pojištění odpovědnosti nevyžaduje zelená karta, neboť záruka národní kanceláře pojistitelů je dána příslušnou státní poznávací značkou. V ostatních případech je pro provoz cizozemských vozidel požadováno sjednání hraničního pojištění. S ohledem na to, že hraniční pojištění musí být sjednáno již při vstupu vozidla na území EU a ostat-

ních států tvořících EHP (dále jen „Společenství“), a to s platností na území všech těchto států a po celou dobu pobytu na jejich území, má pro ČR toto pojištění sjednané s Kanceláří marginální význam. Povinnost kontroly zelených karet při jízdě vozidla mezi jednotlivými členskými státy by však mohla být časem odstraněna, neboť novelizovaná motorová směrnice nově zavádí možnost hraničních kontrol uvnitř Společenství bez zastavení vozidla, která by měla umožnit ověření, zda vozidla, která přejíždějí hranice, jsou kryta pojištěním.

Další pojištění odpovědnosti

Ve srovnání se stávající právní úpravou doznaly podle návrhu změny i další výjimky z povinnosti pojištění odpovědnosti. Motorová směrnice umožňuje členským státům upustit od požadavku pojištění odpovědnosti, ať již jde o určité typy vozidel, nebo o určité typy vlastníků či provozovatelů vozidel, popř. o určité prostory, na kterých se vozidla pohybují. Podmínkou však je, že v případě způsobení újmy provozem takového vozidla bude újma uhrazena jiným způsobem než z pojištění odpovědnosti anebo z garančního fondu.

S ohledem na aktuální znění motorové směrnice a na současnou praxi návrh přebírá stávající typy výjimek z pojištění odpovědnosti, které mají složky integrovaného záchranného systému, vozidla provozovaná Bezpečnostní informační službou, Generální inspekcí bezpečnostních sborů, Vojským zpravodajstvím, Úřadem pro zahraniční styky a informace, vozidla útvarů Policie České republiky pověřená vyšetřováním podle zákona upravujícího trestní řízení, vozidla provozovaná pověřenými celními orgány, které mají postavení policejního orgánu, a obce v případě vozidel provozovaných jednotkami sborů dobrovolných hasičů obce. Újmy způsobené provozem těchto vozidel bude hradit jako doposud Ministerstvo financí. Újmy způsobené provozem vozidel ozbrojených sil České republiky, tato výjimka v zákonu doposud chyběla, jsou v souladu s § 43 odst. 5 zákona č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky, ve znění pozdějších předpisů, hrazeny Ministerstvem obrany.

I vozidla neschválená k provozu na veřejných pozemních komunikacích je možné za určitých podmínek provozovat na takových komunikacích, např. § 25 zákona č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích. Takové užití komunikace je podmíněno splněním povinnosti pojištění odpovědnosti. Nebude-li pojištění odpovědnosti sjednáno, nahradí újmu Kancelář z garančního fondu jako v případě nepojištěného provozu vozidla včetně regresu proti provozovateli vozidla. Ten buď bude chráněn jiným pojištěním, ze kterého se Kanceláří uhradí poškozenému poskytnuté plnění, nebo bude muset tuto částku zaplatit sám. Z garančního fondu se však nebudou hradit újmy způsobené provozem vozidla neschváleného k provozu na veřejných komunikacích na místech veřejně nepřístupných. Příkladem může být újma způsobená provozem skrejpru na místě se zákazem vstupu nepovolaným osobám (staveniště).

Nepojištěná vozidla

Nebude-li k provozu tuzemského vozidla sjednáno pojištění odpovědnosti, návrh ukládá jeho provozovateli povinnost umístit vozidlo mimo veřejně přístupné místo a provést nezbytná opatření k zabránění jeho provozu, včetně opatření, které znemožňuje uvedení jeho motoru do chodu a jeho jízd. Tato povinnost byla již navrhována v roce 2016 a navazuje na novelu motorové směrnice, která umožnila odchýlit se od povinnosti pojištění odpovědnosti v případě, kdy vozidlo nemá být po delší dobu provozováno. Toto opatření se týká všech vozidel podléhajících povinnosti pojištění odpovědnosti bez ohledu na to, zda se jedná o vozidla registrovaná. Spočívá v zabránění užití vozidla v provozu např. vyjmutím baterie z vozidla, sundáním kol atp. Jde-li o vozidla podléhající registraci, musí současně dojít k vyřazení vozidla z provozu podle § 12 zákona č. 56/2001 Sb. Tato změna je současně reakcí i na rozhodnutí SDEU ve věci C 80/17–Juliana, kde tento soud rozhodl, že sjednání pojištění občanskoprávní odpovědnosti z provozu motorového vozidla je povinné, pokud je dotyčné vozidlo stále v členském státě zaregistrováno a je provozuschopné. Na tom nic nemění rozhodnutí jeho vlastníka zaparkovat vozidlo na soukromém pozemku, protože nemá v úmyslu ho používat.

Negativní zkušenosti s dosavadní právní úpravou, zejména při vyřizování přestupků, zániku pojištění nebo využití systému bonus/malus, vedly k přenesení povinnosti zajistit pojištění odpovědnosti na provozovatele tuzemského vozidla. V případě registrovaného vozidla trvá tato povinnost po aktivní dobu registrace vozidla, u ostatních vozidel po dobu, po kterou je vozidlo schopné provozu. Aby se předešlo nejasnostem ohledně osoby provozovatele vozidla, je navrhováno uložit povinnost sjednat pojištění odpovědnosti tomu provozovateli, kterého jako provozovatele písemně pověřil vlastník vozidla, což vyžaduje písemný souhlas, v opačném případě bude plnit povinnost sjednat pojištění odpovědnosti vlastník vozidla. Návrh nebrání uzavření pojistné smlouvy o pojištění odpovědnosti osobou odlišnou od provozovatele vozidla, pokud prokáže pojistný zájem na tomto pojištění. Vyloučit je však třeba možnost sjednání pojištění odpovědnosti formou tzv. otevřených flotil, kdy se pojistník staví spíše do role zprostředkovatele pojištění a kde je zpochybněn pojistný zájem pojistníka na pojistném krytí pojištěného.

Podle § 2928 občanského zákoníku, „je-li dopravní prostředek v opravě, považuje se za jeho provozovatele osoba, která dopravní prostředek převzala k opravě“. Z výkladu tohoto ustanovení plyne, že se tím pokrývá zejména újma způsobená při zkušební jízdě nebo při přípravě vozidla k opětovnému zapojení do provozu. Musí jít o subjekt provádějící opravy vozidel v rámci své podnikatelské činnosti, nikoliv o osobu, která opravu zajistí například formou sousedské výpomoci. Podmínkou ovšem není, aby měl opravce vyřízeny všechny veřejnoprávní náležitosti pro svoji činnost, kterou fakticky na určité úrovni vykonává. Takovému provozovateli návrh povinnost pojištění odpovědnosti neukládá a je tak jednou z pojištěných osob. Pokud však způsobí v době opravy vozidla škodu provozem vozidla

v opravě, nepromítá se tato škoda do škodného průběhu pojistníka. Proti provozovateli by pak mělo pojistiteli, resp. Kanceláři vzniknout právo na náhradu takto vyplaceného plnění.

Pojem „provozovatel vozidla“ používá právní řád v různých významech a lze se proto setkat s různými vymezeními tohoto pojmu v závislosti na jeho účelu. Existují definice, které vlastnost provozovatele vozidla konstitutivně spojují se stavem zapsaným v registru silničních vozidel. Příkladem je § 2 odst. 15 zákona č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích, nebo § 2 písm. b) zákona č. 361/2000 Sb., o silničním provozu. Existují ale také definice, které za rozhodující pro určení provozovatele vozidla považují skutečný právní nebo faktický stav. Definice provozovatele pro účely ustanovení občanského zákoníku týkající se náhrady újmy způsobené provozem dopravních prostředků se dovozuje z ustálené soudní praxe i odborné literatury.

Při řešení otázky, která z výše uvedených definic se má použít při výkladu pojmu provozovatele vozidla pro účely zákona upravujícího pojištění odpovědnosti z provozu vozidla, je třeba vzít v úvahu, že tento institut úzce navazuje na právní úpravu náhrady újmy v občanském zákoníku. Podle § 2927 odst. 1 věty první o. z. platí, že kdo provozuje dopravu, nahradí škodu vyvolanou zvláštní povahou tohoto provozu. Podle § 2927 odst. 1 věty druhé o. z. má stejnou povinnost i jiný provozovatel vozidla, plavidla nebo letadla, ledaže je takový dopravní prostředek poháněn lidskou silou. Ustálená soudní praxe i odborná literatura se shodují v závěru, že provozovatelem vozidla podle § 2927 odst. 1 věty druhé o. z. je ten, „kdo má právní a faktickou možnost dispozice s dopravním prostředkem“, tedy rozhoduje o tom, kdy, kde a za jakých podmínek bude vozidlo provozováno. Provozovatelem vozidla tak je zpravidla jeho vlastník, ale může jím být i osoba od vlastníka odlišná, kterou k provozování vozidla opravňuje dohoda mezi ní a vlastníkem. V takovém případě je pro určení provozovatele vozidla rozhodující obsah této dohody, resp. rozsah práv a povinností, které vlastník dohodou na tuto osobu přenesl. Dále panuje shoda, že pro postavení provozovatele vozidla je charakteristická určitá dlouhodobost, tedy je-li vozidlo krátkodobě pronajato nebo půjčeno, nájemce nebo vypůjčitel se provozovatelem vozidla nestává. Nelze-li provozovatele vozidla určit, má se v souladu s § 2930 občanského zákoníku za to, že jím je vlastník dopravního prostředku.

Návrh přebírá dosavadní praxi osvědčenou kontraktační povinností pojistitele, tj. povinností uzavřít pojistnou smlouvu o pojištění odpovědnosti, jestliže návrh na její uzavření neodporuje zákonu nebo pojistným podmínkám pojistitele. Tím může být, na rozdíl od právní úpravy občanského zákoníku, pouze pojišťovna, která je podle zákona upravujícího pojišťovnictví oprávněna provozovat na území České republiky pojištění odpovědnosti, a v případech podle návrhu také Kancelář. Kontraktační povinnost pojistitele je omezena splněním podmínek stanovených zákonem či pojistnými podmínkami, ale také podmínkou provozu dotyčného vozidla. Ty u registrovaných vozidel představuje právní úprava podmínek provozu vozidel na pozemních komunikacích (zákon č. 56/2001 Sb.) a u neregistrovaných

vozidel zejména podmínky uvádění výrobku na trh (zákon č. 90/2016 Sb.). Nelze nutit pojistitele k pojištění odpovědnosti takových vozidel, která s ohledem na jejich konstrukci či technický stav nesplňují zákonem stanovené podmínky jejich provozu. Taková vozidla by neměla být vůbec provozována. Případná újma způsobená jejich užitím by pak byla hrazena z garančního fondu s regresem proti provozovateli.

Stejně jako ve stávající úpravě se za osobu pojištěnou považuje každá osoba, která je povinna nahradit újmu způsobenou provozem vozidla uvedeného v pojistné smlouvě. Potenciálně se tak pojištění vztahuje na neomezený počet osob. Je jím tak provozovatel vozidla uvedený v pojistné smlouvě a společně s ním také jiná osoba, která je povinna nahradit újmu způsobenou provozem tohoto vozidla. Většinou půjde o souběh dvou odpovědnostních principů, a to objektivní odpovědnosti a odpovědnosti za zavinění. To se bude týkat zejména řidiče vozidla, který je povinen nahradit újmu, kterou způsobil svým zaviněným jednáním porušením právní povinnosti (§ 2910 o. z.). V době trvání pojištění odpovědnosti může škodnou událost způsobit i osoba, která použila vozidlo bez vědomí nebo proti vůli provozovatele vozidla. Pojistitel sice újmu uhradí, vznikla-li v době trvání pojištění, ale škůdce bude povinen nahradit pojistiteli částku, kterou plnil poškozenému.

V reakci na změny provedené novelou motorové směrnice dochází i k úpravě minimálních limitů pojistného plnění, přičemž v případě újmy na zdraví návrh využívá pouze minimální limit ve výši 1 300 000 EUR na každého poškozeného. Limit 6 450 000 EUR na každou škodnou událost bez ohledu na počet poškozených návrh nevyužívá, neboť nedává stejnou jistotu poškozeným jako limit individuální (v ČR lze průměrně jedenkrát za 7 let odhadovat vznik škody, která by dosáhla výše 6 450 000 EUR).

V případě věcných škod činí minimální limit 1 300 000 EUR na každou škodnou událost, bez ohledu na počet poškozených. Tyto částky Evropská komise pravidelně přehodnocuje v pětiletých intervalech, a to v souladu s harmonizovaným indexem spotřebitelských cen (HICP) stanoveným podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/792 ze dne 11. května 2016 o harmonizovaných indexech spotřebitelských cen a indexu cen nemovitostí a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 2494/95. Evropská komise zveřejňuje upravené minimální limity pojistného plnění do šesti měsíců po skončení každého pětiletého období. Členské státy, které nepřijaly euro, převedou tyto limity na národní měnu pomocí směnného kurzu platného ke dni jejich zveřejnění v Úředním věstníku EU.

Aby nedocházelo v průběhu času ke skokovým změnám limitů a z důvodu vyšší míry ochrany poškozených (vzpomeňme vlakové neštěstí ve Studénce), jsou oba minimální limity v návrhu stanoveny ve výši 50 mil. Kč. Do limitu pro újmy na zdraví nebo usmrcení se započítávají i náhrady nákladů vynaložených na zdravotní služby, regresní náhrady a náklady zásahu Hasičského záchranného sboru ČR a jednotek sborů dobrovolných hasičů obce v případě zásahu v souvislosti s pojistnou

událostí, jejíž příčinou je způsobení újmy na zdraví nebo usmrcení. V případě věcných škod je limit stanoven bez ohledu na počet poškozených. Z toho plyne, že převyšuje-li součet nároků uplatněných více poškozenými limit pojistného plnění ujednaný v pojistné smlouvě, snižuje se pojistné plnění každému z nich v poměru tohoto limitu k součtu nároků všech poškozených. I zde se do tohoto limitu započítávají i náklady zásahu hasičského záchranného sboru a jednotek sborů dobrovolných hasičů obce, jestliže jde o zásah v souvislosti s pojistnou událostí, jejíž příčinou je způsobení pouze věcné škody.

Vzhledem k tomu, že náklady tohoto zásahu jsou hrazeny paušální částkou za dobu zásahu, je pro určení, zda budou náklady hrazeny z limitu pro újmy na zdraví nebo usmrcení, anebo z limitu pro věcné škody, rozhodující, zda při škodné události došlo k újmě na zdraví nebo usmrcení, nebo zda došlo pouze k věcné škodě. V případě újmy převyšující v pojistné smlouvě ujednaný limit pojistného plnění pojišťovna uhradí újmu pouze do výše sjednaného limitu a zbylou část je povinen uhradit škůdce. Do výše minimálního limitu pojistného plnění jsou také hrazeny újmy z garančního fondu.

Zachovány zůstávají i další instituty, jako např. přerušení pojištění, přímý nárok poškozeného proti pojistiteli nebo Kanceláři, informační středisko vedené Kanceláři nebo povinnost pojistitele zohlednit předcházející škodný průběh pojištění odpovědnosti pojistníka, tedy osoby, která s pojistitelem uzavřela pojistnou smlouvu o pojištění odpovědnosti. Na rozdíl od stávající právní úpravy se navrhuje omezit tuto dobu, do které se započítává doba trvání pojištění, a to v rozmezí 5 až 20 let. Není důvod nutit pojistitele zohledňovat celou dobu pojištění odpovědnosti, neboť se jeví jako nespravedlivé, aby se škoda způsobená v době získávání řidičských zkušeností musela promítat do celé doby pojištění odpovědnosti. Pro potřeby pojistitele zpracovává údaje o škodném průběhu jednotlivých pojistníků Kancelář. Ta bude takové údaje zpracovávat u každého pojistníka, a to po dobu nejdéle 20 let od data, kdy byl naposledy pojistníkem v pojištění odpovědnosti, pokud v této době nedošlo k jeho smrti. Za správnost údajů předávaných Kanceláři odpovídá pojistitel, který tyto údaje Kanceláři předává.

Návrh stanoví Kanceláři povinnost vydat prohlášení o předchozím škodném průběhu pojištění odpovědnosti Kanceláři, jestliže pojistitel zanikl, resp. již na území ČR neprovozuje pojištění odpovědnosti. To předpokládá, že Kancelář v rámci svých statistik bude shromažďovat potřebná data. Ta budou sloužit také v případech, kdy by došlo ke zpochybnění předloženého prohlášení, nebo také v momentě, kdy pojistník ukončuje pojištění v době kratší než v uvedených pěti letech. Novela směrnice doplnila požadavek, aby se s pojistníky při stanovení výše pojistného nejednalo diskriminačním způsobem, nebyly uplatňovány přírážky k pojistnému z důvodu jejich státní příslušnosti nebo jejich předchozího bydliště v členském státu. Pojišťovny mají zveřejnit obecný přehled jejich zásad týkajících se používání prohlášení o předchozím škodném průběhu při výpočtu pojistného. Evropské komisi byla také svěřena pravomoc přijmout prováděcí akty specifikující formu a obsah tohoto prohlášení.

Mimo samotné náhrady újmy způsobené provozem vozidla poškozenému jsou z pojištění odpovědnosti hrazeny i některé další náklady, jakými jsou již výše zmíněné náklady zdravotní pojišťovny, regresní náhrada z nemocenského pojištění či náklady hasičského záchranného sboru. Nově by se měl rozšířit rozsah pojištění odpovědnosti o regresní náhradu instituci, která poškozenému v souladu s právními předpisy upravujícími systém sociálního zabezpečení členského státu jeho bydliště poskytla dávky z tohoto zabezpečení. Jde o reakci zejména na některé rozsudky, které poukazovaly na absenci pojistného krytí v případech regresních náhrad podle čl. 85 nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 883/2004 ze dne 29. dubna 2004 o koordinaci systémů sociálního zabezpečení (např. 25 Cdo 617/2019, NS 25 Cdo 589/2020). Uvedené ustanovení upravuje pravidla, kterými se řídí práva instituce odpovědné za poskytování dávek vůči třetí straně, která je povinna poskytnout náhradu za úraz, jenž byl důsledkem události, k nimž došlo v jiném členském státu. Z hlediska teritoriálního rozsahu pojištění odpovědnosti jsou členské státy povinny přijmout nezbytná opatření, aby všechny pojistné smlouvy týkající se pojištění odpovědnosti pokrývaly na základě jediného pojistného a během celé doby trvání smlouvy celé území Společenství včetně případného období, během kterého zůstane vozidlo v jiných členských státech po dobu trvání smlouvy. Na základě tohoto jediného pojistného pak musí zaručovat pojistnou ochranu předepsanou právními předpisy v každém členském státě, popřípadě pojistnou ochranu předepsanou právními předpisy v členském státě, ve kterém má vozidlo své obvyklé stanoviště, pokud je tato pojistná ochrana vyšší. Mimo uvedený rozsah pojištění odpovědnosti lze tento rozšířit i na území jiných států uvedených na zelené kartě. Jedná se o státy zelenokaretního systému, kdy řidič vozidla při jeho pohybu na území takového státu prokazuje existenci pojištění odpovědnosti zelenou kartou. Shromáždění členů by pak mělo určovat rozsah působnosti pojištění odpovědnosti i na tyto jiné státy.

Výluky z plnění z pojištění odpovědnosti uvedené v návrhu v podstatě přebírají stávající právní úpravu. Nově je zde uvedena újma způsobená užitím vozidla při organizovaném motoristickém závodu nebo motoristické soutěži probíhající ve vymezeném prostoru mimo běžný provoz vozidel na uzavřených motoristických tratích nebo trasách. Nehradí se také újma způsobená řidiči vozidla, kterým byla škoda způsobena, a to v rozsahu, v jakém vznikla nebo se zvětšila následkem okolností, které se mu přičítají.

Při přípravě novely směrnice byla široce diskutována i otázka krytí újmy vzniklé provozem vozidla při teroristickém činu nebo válečné události, jestliže má tento provoz přímou souvislost s tímto činem nebo událostí. Členským státům je tak zachována možnost vyloučit takto vzniklé škody z pojištění odpovědnosti, jestliže členské státy zajistí, že v takových případech budou poškozené osoby odškodněny způsobem, který se co nejvíce blíží směrnici. V našem právním řádu jde o peněžitou pomoc podle zákona o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), který implementuje směrnici Rady 2004/80/ES ze dne 29. dubna 2004

o odškodňování obětí trestných činů a směrnici Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV.

Návrh nepřejímá stávající § 12 upravující zániky pojištění v pojištění odpovědnosti a opírá se v této souvislosti o právní úpravu povinného pojištění v občanském zákoníku. Pojištění odpovědnosti by mělo zanikat výpovědí, odcizením tuzemského vozidla, jeho vyřazením z provozu podle zákona upravujícího podmínky provozu vozidel na pozemních komunikacích a také v důsledku jeho zániku.

Co se týká postupu pojistitele při šetření škodné události, pak čl. 22 motorové směrnice požaduje, aby členské státy pod hrozbou sankcí zajistily, aby do tří měsíců ode dne, kdy poškozený podal svou žádost o náhradu škody buď přímo příslušné pojišťovně, nebo jejímu škodnímu zástupci, tato pojišťovna

- učinila poškozenému odůvodněnou nabídku náhrady škody v případech, kdy není odpovědnost popírána a škody byly vyčísleny, nebo
- poskytla odůvodněnou odpověď k bodům žádosti v případech, kdy je odpovědnost popírána nebo nebyla jasně stanovena nebo škoda nebyla plně vyčíslena.

Ustanovení zmíněného čl. 22 motorové směrnice bylo implementováno do obecné úpravy pojistné smlouvy v § 2798 odst. 2 o. z. Porušením dané povinnosti je pojistitel v prodlení a je povinen platit úrok z prodlení. Jeho výše je podle § 1970 o. z. upravena vládním nařízením č. 142/1994 Sb., kterým se stanoví výše úroků z prodlení a poplatku z prodlení podle občanského zákoníku a kterým se stanoví minimální výše nákladů spojených s uplatňováním pohledávky. Tím návrh opouští stávající úpravu § 9 odst. 2 až 4 a ponechává ji na obecné úpravě občanského zákoníku. Porušení této povinnosti je v souladu s požadavkem motorové směrnice jednou z nově zaváděných skutkových podstat přestupku na úseku pojištění odpovědnosti spáchaného pojistitelem.

Odpovědnost a autonomní vozidla

Příchod autonomních a poloautonomních vozidel vyvolává řadu zásadních změn v provozu vozidla a také v pojištění odpovědnosti. Pojistitel by měl mít, mimo jiné, právo získat údaje o provozu takového vozidla z jeho záznamového zařízení, které jsou nezbytné pro šetření škodné události, zejména příčin jejího vzniku. Další vývoj by měl ukázat, do jaké míry bude možné získávat údaje přímo od výrobce takových vozidel a jak se posune právní úprava týkající se jeho povinnosti nahradit újmu vzniklou provozem jím vyrobených vozidel. S ohledem zejména na množství dodavatelů jednotlivých komponentů lze předpokládat, že zůstane zachován koncept objektivní odpovědnosti jeho provozovatele založený na zvláštní povaze provozu dopravního prostředku, který je pro poškozeného nejpřehlednější.

Návrh přebírá bez zásadních změn ze současné právní úpravy i úpravu informačních povinností pojištěného a právo pojistitele na náhradu poskytnutého plnění proti pojištěnému. Výjimkou je doplnění regresního práva pojistitele proti opravci vozidla, pokud k újmě došlo v době opravy vozidla. To by mělo opravce vozidla, který je v době jeho opravy považován za provozovatele, nutit ke sjednání pojištění své provozní odpovědnosti. Je třeba vzít v úvahu, že pojistné riziko opravce se zásadně odlišuje od pojistného rizika obvyklého provozovatele vozidla, jehož zhodnocení je mimo možnosti pojistitele při sjednávání pojištění a kalkulaci pojistného. To by mělo platit i ve vztahu k plnění Kanceláře, neboť pojistník může v případě dlouhodobější opravy pojištění přerušit a případná újma způsobená jeho provozem v době opravy by měla být hrazena Kanceláři a následným regresem proti opravci vozidla.

Ministerstvo financí bude, stejně jako v současnosti, hradit újmu způsobenou provozem zákonem určených tuzemských vozidel s výjimkou z pojištění odpovědnosti, újmy způsobené vojenskými vozidly pak Ministerstvo obrany. Návrh také přebírá stávající úpravu škodních zástupců zavedenou tzv. 4. motorovou směrnicí. Tento institut zabezpečuje poškozeným s bydlištěm nebo sídlem v některém členském státě jednodušší dosažení odškodnění v případech, kdy při pobytu mimo jejich obvyklé bydliště nebo sídlo dojde k újmě na jejich zdraví nebo majetku.

Jednou ze základních podmínek funkčnosti pojištění odpovědnosti je udržování trvale aktuálního datového systému shromažďujícího údaje týkající se pojištění odpovědnosti. Návrh předpokládá, na rozdíl od současnosti, přenos dat v on-line systému, a to jak mezi zprostředkovateli pojištění a pojišťovnou, tak i mezi pojišťovnou a Kanceláři, stejně jako mezi Kanceláři a registrem silničních vozidel. Při současné úrovni digitalizace se již nelze smířovat s jiným způsobem výměny dat. Jedná se o jednu ze změn stávající právní úpravy, potažmo praxe, která zásadním způsobem mění i distribuční praxi v pojištění odpovědnosti. Distributoři, stejně jako pojišťovny samotné, budou muset na tyto změny reagovat ve svých způsobech prodeje daného pojištění. Informační systém bude obsahovat pouze ty pojistné smlouvy, u kterých je jednoznačná skutečná doba vzniku pojištění odpovědnosti, se kterou budou pracovat všichni uživatelé dat vedených v systému, včetně registru silničních vozidel. Odstraní se tak, mimo jiné, problematické prokazování pojištění odpovědnosti zelenou kartou pro účely vnitrostátní kontroly pojištění odpovědnosti. To, co platí o vzniku pojištění odpovědnosti, platí i o oznamování jeho významných změn a jeho zániku. Návrh předpokládá, že technické parametry související s rozsahem předávaných dat stanoví vyhláška Ministerstva financí. Často diskutovanou otázkou využití dat z registru silničních vozidel vedeného Ministerstvem dopravy pro účely pojištění odpovědnosti řeší návrh právní domněnkou, podle níž se v něm vedené údaje považují za aktuální, tedy odpovídající skutečnému stavu.

Významná část pojistných smluv týkajících se pojištění odpovědnosti je sjednávána pojišťovacími zprostředkovateli, významnou roli v provozu vozidel hrají např. leasingové společnosti atp. Aby se předešlo zbytečné chybovosti technických údajů týkajících se vozidel podléhajících povinnosti pojištění odpovědnosti a umožnilo ověření údajů vztahujících

cích se k jejímu plnění, navrhuje se umožnit těmto osobám získávat na základě pověření pojistitele relevantní údaje přímo od Kanceláře a ověřit si tak jejich správnost a aktuálnost. Nejedná se ale o osobní údaje podléhající podmínkám GDPR.

Řádně vedená evidence v pojištění odpovědnosti je také základní podmínkou pro nezbytnou kontrolu plnění zákonem stanovených povinností. Novela motorové směrnice reagovala i na technologický vývoj umožňující automatické rozpoznávání registračních značek, když požaduje postupné zavádění kontrol pojištění odpovědnosti vozidel v rámci jejich mezinárodního provozu bez jejich zastavení, a tedy bez zásahu do volného pohybu osob. Tyto kontroly však nesmějí být diskriminační, musejí být nutné a přiměřené a být součástí obecného systému kontrol. Data týkající se těchto kontrol pak mohou být zpracovávána v souladu s ochranou osobních údajů pouze po dobu nezbytně nutnou k ověření pojištění odpovědnosti. Se zavedením tohoto způsobu kontroly je však spojena řada zejména technických změn a nelze tak počítat s jeho rychlým zavedením. Návrh také přebírá, až na drobné úpravy, stávající právní úpravu příspěvku Kanceláři do garančního fondu za nepojištěný provoz vozidla. Pro úplnost je třeba zdůraznit, že promlčecí lhůta nároku na zaplacení příspěvku počne běžet dnem následujícím po marném uplynutí lhůty 30 dnů ode dne doručení výzvy k zaplacení příspěvku.

ČKP jako neziskovka

I když právní úprava Kanceláře navazuje na stávající zákon, návrh předpokládá opuštění zvláštního postavení Kanceláře jako kvazi pojišťovny a nově pojímá Kancelář jako neziskovou právnickou osobu, která má v rámci sektoru pojišťovnictví konkrétně určené povinnosti i pravomoci, a to zejména v souvislosti s motorovou směrnicí. Aby se předešlo mezerám v právní úpravě v důsledku vyloučení subsidiarity zákona o pojišťovnictví pro činnost Kanceláře, navrhuje se upravit přímo v tomto zákoně specifické postavení, fungování a činnost Kanceláře. Navrhovaná úprava obsahuje pouze ty povinnosti, které je na Kancelář možné aplikovat, případně zavádí speciální výslovnou úpravu odrážející specifickou povahu Kanceláře a upravuje rizika související s činností Kanceláře. Vzhledem k tomu, že Kancelář nevykonává většinu dohlížených povinností a činností obsažených v regulačním rámci směrnice 2009/138/ES, Solventnost II, nebude se na ni tento rámec vztahovat.

Navrhované změny v organizaci a činnosti Kanceláře si vyžádaly i změny ve způsobu vedení účetnictví Kanceláře. Nově by se tak na tuto činnost použila právní úprava pro účetní jednotky, u kterých hlavním předmětem činnosti není podnikání, pokud účtují v soustavě podvojného účetnictví. V této souvislosti se předpokládá úprava právních předpisů týkajících se účetnictví nepodnikatelů tak, aby byla zohledněna specifika účetnictví Kanceláře, ale také zákona o rezervách pro zjištění základu daně z příjmů. V případě vzniku, zániku členství v Kanceláři, povinností jejích členů i orgánů Kanceláře návrh zákona přebírá stávající právní úpravu, která nevyžaduje zásadní změny. Shromáždění členů by mělo navíc rozhodovat o rozšíření rozsahu pojištění odpovědnosti na teritoria států zelenokaretního systému, které nejsou členskými státy.

Jednou ze základních činností Kanceláře je správa garančního fondu. Stávající právní úprava neposkytuje dostatečnou oporu pro určení, jaké prostředky, případně do jaké výše, je Kancelář oprávněna použít na zabezpečení své působnosti, tedy na zajištění její správy a chodu. Chybí tak úprava provazující náklady na zabezpečení působnosti Kanceláře s taxativním vymezením druhů plnění z garančního fondu. Garanční fond bude stejně jako za stávající úpravy vytvářen ze čtyř zdrojů, tedy z pojistného z hraničního pojištění, příspěvků členů Kanceláře, přijatých postizních náhrad a příspěvků za nepojištěný provoz vozidel.

Výkonný ředitel Kanceláře by měl být povinen každoročně v rámci návrhu finančního plánu vypracovat projekci peněžních toků v garančním fondu na následující kalendářní rok. Projekce peněžních toků v garančním fondu bude obsahovat odhad stavu peněžních prostředků k počátku kalendářního roku a projekci jednotlivých peněžních toků na následující kalendářní rok, tedy zejména projekci očekávaných výplat z garančního fondu, příjmů do garančního fondu, s uvedením specificky navrhovaných členských příspěvků, správních nákladů, očekávaného výnosu z finančního umístění a dalších peněžních toků očekávaných v daném kalendářním roce. Tato projekce musí být vypracována na základě aktuálních a věrohodných informací a reálných předpokladů vývoje v daném kalendářním roce, přičemž peněžní toky související s pojistnými plněními budou projektovány ve výši nejlepšího odhadu bez zohlednění časové hodnoty peněz (bez diskontování) za použití odpovídajících pojistněmatematických a statistických metod. Členské příspěvky budou stanoveny minimálně v takové výši, aby byl zajištěn dostatek peněžních prostředků v garančním fondu na taxativně vymezené výplaty z garančního fondu během celého následujícího kalendářního roku. Finanční plán včetně projekce peněžních toků by mělo schvalovat shromáždění členů Kanceláře. Výkonný ředitel by pak měl čtvrtletně sledovat využívání finančních prostředků podle schváleného finančního plánu a v případě nečekaného nepříznivého vývoje v průběhu roku navrhnout shromáždění členů schválení mimořádných příspěvků členů Kanceláře.

Rozsah plnění z garančního fondu se oproti současnosti rozšíří, mimo jiné, o plnění ze škodných událostí vzniklých při motorsportu v případě absence pojištění provozní odpovědnosti pořadatele motoristických závodů nebo soutěží a o plnění za pojistitele, který je v úpadku nebo v likvidaci, a také o plnění za insolventní pojišťovnu z jiného členského státu než ČR. Toto náhradní plnění vždy vyplácí podle novelizované motorové směrnice příslušný orgán členského státu, ve kterém má poškozený bydliště nebo sídlo. Byla-li mu újma způsobena provozem cizozemského vozidla, jehož odpovědnost z provozu byla pojištěna u pojišťovny z jiného členského státu než ČR, vyplatí mu náhradní plnění Kancelář, která následně uplatní nárok na náhradu tohoto plnění u příslušného orgánu členského státu, který insolventní pojišťovně udělil povolení k činnosti. To platí i obráceně, tedy má-li poškozený, kterému má újmu nahradit insolventní pojišťovna s povolením k činnosti uděleným ČNB, bydliště v jiném členském státu, vyplatí mu náhradní plnění jeho domovský příslušný orgán. Tomu pak následně poskytnuté náhradní plnění nahradí Kancelář.

Uvedená změna se odráží v činnosti Kanceláře, kdy se členský příspěvek pojistitelů hrazený Kanceláři rozdělí na část

pokrývající nároky na náhradní plnění v případě insolvence pojišťovny s povolením k činnosti uděleným ČNB, které budou hradit pouze pojistitelé s tímto povolením, a na část pokrývající ostatní činnosti Kanceláře, které budou platit všichni pojistitelé. K zajištění řádného hospodaření Kanceláře je navržena výslovná úprava tvorby rezerv a fondu pro případ insolvence pojišťovny, bývalého člena Kanceláře, který je v insolvenční nebo úpadku. Plněním Kanceláře z důvodu úpadku nebo insolvence budou na Kancelář přecházet práva proti povinné osobě, nejde-li o pojištěného, nebo pojišťovně v úpadku nebo insolvenční, popř. proti orgánu jiného členského státu, za který plnila poškozenému s bydlištěm nebo sídlem na území ČR.

Co se týká fondu zábrany škod, pak návrh přebírá stávající právní úpravu včetně procentuálního rozdělení prostředků fondu zábrany škod, která je výsledkem politického rozhodnutí a její přijetí nebylo odůvodněno žádnou analýzou, např. podílu jednotlivých složek IZS při zásazích u dopravních nehod. Případný kladný rozdíl mezi příjmy a výdaji garančního fondu za uplynulý kalendářní rok se použije k financování fondu zábrany škod.

Významná část závazků Kanceláře je kryta vlastními aktivy Kanceláře. Kancelář tak disponuje poměrně významnými aktivy, která jsou již materiální i z pohledu celého českého pojištěného trhu. Je tak namístě stanovit Kanceláři nejen povinnosti spojené s obezřetným investováním obdobně jako u pojišťoven, ale i povinnost vytvořit a udržovat interní systém řízení její činnosti, který by měl, mimo jiné, zahrnovat také zajišťování přiměřenosti používaných metodik, modelů, dat a předpokladů, které jsou v rámci činnosti Kanceláře dále aplikovány při výpočtech rezerv, fondu pro případ insolvence a odhadu budoucích škod v rámci projekce peněžních toků. Ty by měly být konzistentní s postupy pojistitelů, kteří ručí za závazky Kanceláře, což se promítá do tvorby jejich technických rezerv. Novou povinností Kanceláře by mělo být zavedení a udržování účinného systému, kterým by měl být zajištěn výkon pojištěmatematických činností. Ty představují zajišťování přiměřenosti používaných metodik, podkladových modelů, dat a předpokladů aplikovaných při výpočtech rezerv na plnění z garančního fondu, garančního fondu pro případ insolvence členské pojišťovny a odhadu budoucích škod v rámci projekce peněžních toků.

S tím souvisí i změny v rozsahu a charakteru dohledu vykonávaného ČNB nad činností Kanceláře. Předmětem dohledu ČNB by tak měla být tvorba rezerv a fondu pro případ insolvence a správa aktiv garančního fondu, provozování hraničního pojištění a také plnění povinností souvisejících s ukládáním a vymáháním příspěvku za nepojištěný provoz vozidel.

Této změně se musí přizpůsobit i výkazy o činnosti Kanceláře předkládané ČNB. V případě zjištění nedostatku v činnosti Kanceláře se pak navrhuje uložení opatření k nápravě, a za jeho nesplnění uložení sankce. Současně s tím se povinnost Kanceláře navrhuje rozšířit o zveřejňování informací o její činnosti a jejích členech, přičemž rozsah těchto informací by měla upravit vyhláška Ministerstva financí.

Úprava přestupků kopíruje současnou právní úpravu včetně specifika místní příslušnosti správního orgánu k projednání

přestupku týkajícího se provozu vozidla bez pojištění odpovědnosti, mělo-li být sjednáno. Provoz vozidla není omezen na určité místo, a proto musí být příslušným orgánem ten, v jehož správním obvodu má osoba podezřelá ze spáchání přestupku bydliště nebo sídlo. Dochází také k rozšíření sankcí ukládaných ČNB za porušení, kterých se dopustí pojistitel nebo Kancelář.

Návrh obsahuje i úpravu povinnosti zachovávat mlčenlivost ve věcech pojištění odpovědnosti, která je jinak obsahem zákona o ČNB a o pojišťovnictví. Společná a přechodná ustanovení pak navazují na současný zákon a zajišťují bezproblémový přechod na novou právní úpravu. Zákon by jako celek měl nabýt účinnosti dnem 1. ledna 2024, přičemž se pojistitelům dává šestiměsíční lhůta pro přizpůsobení se on-line systému výměny dat, s čímž souvisí i ukončení prokazování pojištění odpovědnosti zelenou kartou týkající se provozu tuzemských vozidel na území ČR. Stávající zákon č. 168/1999 Sb. a jeho prováděcí vyhláška č. 205/1999 Sb. se nabytím účinnosti nového zákona zruší. Jejím obsahem by, mimo uvedených technických parametrů souvisejících s předáváním dat týkajících se pojištění odpovědnosti a rozsahu informací o činnosti Kanceláře a jejích členů, měla být i úprava náležitostí potvrzení o době trvání a škodném průběhu pojištění a výpočet příspěvku za nepojištěný provoz vozidla.

Společně s návrhem nového zákona se počítá i s předložením návrhu doprovodného zákona, kterým se změní některá ustanovení zákona č. 593/1992 Sb., o rezervách pro zjištění základu daně z příjmů, zákona č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích, zákona č. 277/2009 Sb., o pojišťovnictví, zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v části upravující pojištění, a zákona č. 170/2018 Sb., o distribuci pojištění a zajištění. I u tohoto návrhu se předpokládá dělené nabytí jeho účinnosti obdobně jako v případě nově navrhovaného zákona.

Resumé

New Aspects of Motor Third Party Liability Insurance

The article explains in a very detailed and clear way the changes adopted under the newly prepared legislation on motor third party liability insurance. Authors also discuss the history of this insurance, assessment of the existing legislation, including an explanation of the case law of the CJEU and the respective implementation of European regulations. They explain why the legislator proceeded to draft a new law instead of amending the existing one.

Klíčová slova

Pojištění odpovědnosti z provozu vozidla, povinné ručení, způsobená škoda, právní úprava, motorová směrnice

Keywords

Motor third party liability insurance, damage caused, legislation, Motor Insurance Directive

Evropská právní úprava odpovědnosti umělé inteligence

JUDr. Jana Andraščíková, LL.M., právník, evropská agenda, Česká asociace pojišťoven

Evropská komise se již na začátku svého mandátu zavázala k aktivnímu přístupu a prioritizaci agend digitalizace a kybernetické bezpečnosti¹, a to pod heslem „Fit for digital decade“. Nezpochybnitelně rapidní faktický vývoj se tak odráží v početných legislativních iniciativách, pro které bylo odrazovým můstkem přijetí GDPR jakožto globálně první úpravy tohoto charakteru. Mnohé z nich mají v přímé či nepřímé rovině vliv na sektor pojišťovnictví.

Aktivita evropských orgánů v oblasti digitalizace a kybernetické bezpečnosti

Orientaci Evropské komise a následně dalších evropských spoluzákodárců či dohledových orgánů na tyto oblasti bylo možné dedukovat již v roce 2020 z ambiciózní strategie *Shaping Europe's Digital Future*², Evropské strategie pro data³, Bílé knihy k umělé inteligenci⁴, Digitální finanční strategie⁵ či Strategie kybernetické bezpečnosti EU pro digitální dekádu⁶. Na tyto strategie navazují četné legislativní návrhy Evropské komise. Např. u směrnice ePrivacy momentálně probíhá zdoluhavý proces revize zahrnující modernizaci obsahu a změnu její formy na nařízení z důvodu překonání fragmentace národních úprav a sjednocení postavení uživatelů, což povede k jejich komfortnějšímu využívání služeb a zakotvení komplexnější úpravy elektronických komunikací s důrazem na aktuální vývoj v technologické a digitální oblasti v souladu s čl. 7, 8 Listiny základních práv EU a na technologickou neutralitu. Dále došlo k přijetí Aktu o digitálních trzích či Aktu o digitálních službách, v roce 2022 byla finalizována revidovaná verze horizontální směrnice o opatřeních k zajištění vysoké společné úrovně kybernetické bezpečnosti v Unii (NIS2) nebo pro pojištění odvětví více relevantní sektorově specifické nařízení o digitální provozní odolnosti finančního sektoru (DORA). Jsou v přípravě návrhy pro reciproční sdílení dat v různých odvětvích ekonomiky včetně financí a zdravotnictví, návrh nařízení o horizontálních požadavcích na kybernetickou bezpečnost produktů s digitálními prvky (CRA) a v neposlední radě aktuálně projednávaný návrh Aktu o umělé inteligenci (AIA)⁷, na který navazuje paralelní legislativní aktivita pro úpravu odpovědnosti. Zprvu se jedná o modernizaci zastaralé směrnice o odpovědnosti za vadné výrobky (PLD)⁸. Zadruhé se jedná o historicky první specifickou regulaci umělé inteligence (UI) v kontextu odpovědnosti obsažené v návrhu směrnice o odpovědnosti za umělou inteligenci (AILD)⁹. Právě analýze obsahu a relevance posledních tří návrhů v kontextu pojišťovnictví je věnován tento článek.

Pochopitelně, výčet výše je spíš orientační než taxativní. Avšak tento nový multilevelový rámec, jenž může výrazně změnit poskytování nejen finančních služeb, je pro pojišťovací trh vysoce aktuální. Ve hře je jak konkurenceschopnost EU jako celku, tak jednotlivých odvětví, ve vztahu k ostatním globálním hráčům – ve smyslu států, především Číny a USA, i ve smyslu technologických gigantů, *gatekeepers*, u kterých se očekává byznysový přesah do dosud neřešených oborů. Konkrétní dopady pro rozvoj v oblasti pojišťovnictví rozebírám níže.

Dopady na finanční sektor

Finanční sektor tedy prochází turbulentním vývojem, na který reagují jak etablovaní tržní hráči, tak nové subjekty. Tyto aspekty povedou k vůbec první nebo důkladnější úpravě některých institutů; zmiňované příklady nejsou uzavřeným výčtem všech aktuálních insurtechů – a tedy nových technologií v pojišťovnictví, jako jsou např. právě UI, big data, cloud computing či blockchain. I zde však totiž platí, že mezi technologickým a legislativním vývojem se jedná o závod zajíce a želvy, na což upozorňuje třeba i Harari¹⁰.

Navzdory určité rigiditě, která v pojistném sektoru panuje v důsledku detailních legislativních a regulatorních požadavků, dochází v posledních letech k postupné modernizaci, digitalizaci a zavádění technologicky inovativních postupů a řešení, což má nepochybně i tržní důvody.

Nelehkým úkolem je tak zakotvení proporcionálního principu *de lege ferenda*. Kromě eventuálně sporných příkladů na následujících stránkách detailněji zkoumám institut nesoucí potenciál pro pojišťovnictví, UI, a to včetně IoT a big dat, jelikož perspektivou pojišťovnictví je znatelná transformační kapacita UI, popř. strojového učení.

Umělá inteligence, IoT a pojišťovnictví

UI je sofistikovaným, konektivním, autonomním systémem založeným na algoritmech, které závisejí na datech. Obrovskou byznysovou kapacitu služeb aplikujících UI lze dedukovat z odhadů, podle kterých od roku 2016 do roku 2025 dojde k 56násobnému nárůstu, z 644 mil. USD na 35 mld. USD¹¹. Potenciál je vázán na existenci a analýzu velkých množství dat splňujících kvalitativní a kvantitativní předpoklady.

V této oblasti dochází k enormně rychlému vývoji, kdy podle Světového ekonomického fóra UI pojišťovnam umožní predikovat a reagovat na rizika s lepší přesností, zajistit prevenci pojistných podvodů či přizpůsobovat produkty¹² (např. v oblasti přírodních katastrof, pandemických rizik, ztráty dat či kybernetické bezpečnosti), ale i personalizaci produktů a cen (např. životní pojištění nebo pojištění vozidel), komunikaci se spotřebiteli (např. chatbot, voicebot, virtuální asistenti), zpracování žádostí, vyhodnocování spokojenosti, vyřizování pojistných událostí či underwriting. Nové techniky a přístup k většímu množství dat tak umožňují nejen důkladnější personalizaci nabízeného produktu, ale také přesnější vyhodnocení rizik či pojištění dosud nepojistitelných rizik z důvodu nedostatku podkladových údajů.

Pojišťovnictví však nese datacentrickou povahu již mnohem déle, než je znám fenomén big dat. Z hlediska podkladových dat v pojišťovnictví neplatilo ani v minulosti, že méně je někdy více. Více je prostě více. Big data by se dala popsat jako vysoce objemná, rychlá a různorodá informační aktiva, která vyžadují nákladově efektivní, inovativní formy zpracování informací pro posílení dovedností a rozhodování¹³. Vzhledem k povaze pojistného odvětví je pro jeho řádný a korektní výkon, včetně minimalizace rizik, potřeba zpracovávání četného množství dat, osobní údaje nevyjímaje. To uznává i de Azevedo Cunha¹⁴. Na základě těchto osobních údajů lze pak nastavit nejvíce vyhovující individuální podmínky pro klienta a poskytovat optimální služby. Platí to především u životního pojištění nebo pojištění nemoci, která jsou sjednávána obvykle na poměrně dlouhou dobu, a např. znalost zdravotního stavu zájemce o pojištění je v těchto případech při rozhodování pojistitele o přijetí návrhu podstatná¹⁵.

Jak bylo naznačeno výše, nové modely, včetně těch využívajících UI, však dle mého názoru pouze modernizují a recyklují tradiční vzorce pojišťovnictví. Následně tato optimalizace přináší výhody pro samotné pojišťovny i spotřebitele také v postavení subjektů osobních údajů, protože se jedná o nutný požadavek pro analýzu rizik, hodnocení minulých událostí a predikci jejich výskytu v budoucnu. Takto to vnímá i EIOPA ve *Zprávě k umělé inteligenci*¹⁶ a OECD ve *Zprávě k dopadům umělé inteligence a big dat na pojišťovnictví*¹⁷, kde se uvádí, že granularita dat může vést i k prohloubení klasifikace rizik, kdy se pojistné stanoví na základě skupiny osob, které mají podobné rizikové profily. Podrobnější soubory dat umožňují zpřesnit klasifikaci rizik, což by mohlo vést ke snížení pojistného pro některé spotřebitele na jedné straně, ale upozorňuje se na možné negativní konsekvence, jako např. na exkluzi nabídky pojištění pro jiné spotřebitele.

Proto jedná-li se o osobní údaje, je samozřejmě nutné rozlišovat míru rizikovitosti jednotlivých aplikací a také související odpovědnosti za škodu. Nastíním kategorizaci typických aplikací UI v pojišťovnictví dle míry GDPR rizikovitosti.

Mezi nízce rizikové aplikace se řadí: UI vytvořená k efektivnímu plnění jednoduchého úkolu, např. automatizace interních procesů či konverzační a asistenční UI poskytu-

ující informace; dále i automatické vyřizování žádostí, např. u pojištění motorových vozidel dle zaslaných fotografií, což přináší časovou úsporu a zvyšuje komfort klienta; taktéž prevence pojistných podvodů, kde by se mohlo jednat o jeden z nástrojů snížení enormní částky 13 mld. EUR v EU¹⁸ prostřednictvím analýz dat z různých zdrojů k detekci podvodných znaků. Specifický potenciál vidím také v analýze názorů a postojů klientů, kdy u telefonického hovoru UI přepisuje dialog do textové podoby a dle obsahu vyhodnotí spokojenost klienta, který obdrží kopii. Tím zároveň dojde k méně pracnému naplnění požadavků IDD. Pro případné etické otázky vidím jako řešení právo na lidské posouzení, a to nejen u UI orientované na klienta, ale také u prevence pojistných podvodů.

Do kategorie nesoucí vyšší rizikový potenciál patří underwriting a výpočet pojistného. Údaje poskytnuté v souhlasovém režimu mohou být podkladem pro přesnější výpočty (např. u životního pojištění či pojištění motorových vozidel), což může vyústit v kvalitnější obecnou predikci a následně celkové snížení pojistného (např. u povodní). Mezi rizikovější aplikace náleží i behaviorálně prediktivní analýzy, kdy samoučící se UI hodnotí chování klienta, předvídá jeho vývoj a dle toho nabízí služby individuální a personalizované povahy (např. u narození dítěte, rozvoje nemoci).

Právě zde existuje potenciální riziko rozevírání nůžek v přístupu k finančním službám – reverzní selekce neboli exkluze, kdy někteří zájemci z objektivních příčin na službu pojištění nedosáhnou. To sice není požadovaným stavem, ale nepovažují za pobuřující tvrdit, že pojišťovnictví není charita. Jedná se o odvětví finančních služeb, které reaguje na tržní a společenský vývoj. Navzdory tomu, že funguje na principu solidarity, není prakticky možné vykládat to nesmyslně extenzivně, jelikož pojišťovna je povinna dodržovat i solventnostní kapitálové požadavky dle Solventnosti II a další povinnosti.

Specifickou kategorií UI je *Internet of Things* (IoT). Definice pojmu není sjednocena, avšak Evropská komise IoT vymezuje jako „rozsáhlý ekosystém fyzických objektů připojených k internetu, které jsou schopny samy sebe identifikovat a sdělovat data ostatním objektům pomocí komunikační sítě pro digitální zpracování“¹⁹. U IoT tak pro pojišťovnictví plynou výhody obdobné jako u telematiky, a to z hlediska dostupnosti údajů v reálném čase. Dalším příkladem jsou *wearables* apod. Data z těchto zařízení mohou být základem pro hodnocení rizikovitosti daného klienta a mohou ovlivnit následně stanovenou výši pojistného. Z toho samozřejmě plynou individuální underwritingové výhody pro nízkorizikové klienty, např. sportující u životního pojištění nebo stabilní řidiče u pojištění motorových vozidel; za aplikace big dat analýz pak i v obecné rovině u tvorby, poradenství a distribuce produktů dle (v reakci na technologický rozvoj v budoucnu revidované) IDD.

V neposlední řadě sdílení takových dat a predikce ze strany pojistného sektoru mohou být excelentním podkladem např. pro medicínu či posílení prevence a bezpečnosti na silnicích. Nicméně v obecné rovině existuje riziko

identifikace, monitorování chování, lokace, ovlivňování rozhodování jednotlivce a dnes už ne až tak absurdní představy „bodování“ podle dystopického „vzoru“ čínského sociálního kreditového systému. Smejkal to vnímá jako další módní fenomén dneška, jehož prognózy jsou úžasné, leč rizika rovněž.²⁰ Upozorňuje především na riziko zneužití, kdy na příkladu inteligentní budovy uvádí, že ta může být naším hlídačem, ale i věznitelem a udavačem. Obdobné příklady jsou již známé z nedaleké minulosti, např. Google „spy-fi“ skandál týkající se extrakce nezašifrovaných údajů z domácností ze strany Google *street* aut byl odhalen německou Federální komisí pro ochranu dat. To vyústilo v opt-out z této služby ze strany téměř 250 000 německých domácností a pokuty pro Google.²¹ Zde se rovněž vybaví analogie ke známému dílu *Orwella 1984* či opomíjenému dílu *Burgesse 1985*. Ztotožňují se s komentářem Smejkala²². Čím více věcí bude podle něho připojeno (stane se součástí kyberprostoru), s tím větším rizikem zneužití se musí počítat. Nejenom oblast ochrany osobních údajů tak čekají nelehké výzvy sloučené i s vývojem tohoto technologického výtoku a prevencí nežádoucích důsledků.

Tyto výzvy se v konkrétní rovině již projevují v rámci aktuálně probíhajících evropských legislativních procesů u AIA, AILD a PLD.

Regulace UI

První krok k regulaci je známý z Kalifornie, USA, kde v roce 2018 došlo k přijetí zákona upravujícího IoT²³, jenž je účinný od roku 2020 a zavádí povinnost výrobce vybavit připojené zařízení zákonně stanovenými bezpečnostními prvky. Jedná se o první úpravu této oblasti na světě, která může být inspirací snaze o horizontální legislativní úpravu UI v EU.

Ta započala publikací návrhu AIA ze strany Evropské komise v dubnu 2021. Aktuálně probíhá hodnocení textu návrhu ze strany Evropského parlamentu (kde je situace komplikována taktéž početnými spoluodpovědnými výbory – IMCO, LIBE, JURI, CULT a ITRE, z čeho lze dovodit širokospektrální charakter navrhované úpravy) a Rady a lze očekávat, že dialogy budou probíhat v roce 2023. Evropská komise zdůrazňuje, že dosáhne dalšího „bruselského efektu“ *per analogiam* GDPR, čímž by vytvoření prvního regulačního rámce UI na světě skutečně mohlo získat výhodu prvního tahu při stanovování mezinárodních standardů v oblasti UI založených na evropských hodnotách, jakož i úspěšně vyvážit „důvěryhodnou UI“ do celého světa.

Že to nebude prostá cesta, lze dedukovat již dnes. V návrhu Evropské komise reflektujeme nejenom optikou pojistného sektoru několik komplikovaných oblastí, ve kterých nebude jednoduché dosáhnout kompromisu. Na jedné straně je tento návrh vítán, a to jako dosud absentující přiměřený a na zásadách založený horizontální rámec požadavků, který by neomezoval nebo nebránil technologickému vývoji a inovacím. Na straně druhé však nelze ignorovat nedostatky.

Zprv, je fundamentální řádně vymezit taxonomii jakožto nutnou predispozici pro následnou unifikovanou

implementaci pravidel. Co nejdokonalejší formulace definice UI je relevantní nejenom z hlediska dostatečné míry právní jistoty aplikovaného AIA, ale také z důvodu pravděpodobné další evropské (např. v kontextu úpravy odpovědnosti u UI) i globální inspirace (tzv. bruselský efekt). Evropská komise vycházela z definice OECD²⁴, kterou rozšířila o software. To povede k zahrnutí systémů, technik a přístupů, které by neměly být považovány za UI, do oblasti působnosti a obecně povede k nejasnostem a nedostatku právní jistoty. V kontextu pojistného sektoru tak hrozí riziko, že v praxi by se rozsah použití rozšířil na základní informační technologie, které se v pojišťovnictví již dlouho používají, jako jsou protokoly, prioritní fronty a statistické řízení procesů. Oblast působnosti by se mohla vztahovat například na systém řízení procesů v pojišťovně, který během procesu vyřizování pojistných událostí zvedá pohledávky ve frontě na vyšší úroveň priority, protože tento druh systému využívá technologii „logických a znalostních přístupů“. Dalším příkladem může být použití statistických přístupů při přidělování žádosti specializovanému odborníkovi („nemocenská 3 měsíce nebo více“ + „fyzická práce“ + „pokročilý věk“ apod.).

Regulace UI by neměla obsahovat neodůvodněné překážky. V nejhorším případě by příliš široká oblast působnosti AIA mohla brzdit vývoj nových systémů a na druhé straně by mohla vést k nutnosti demontáže již existujících systémů. Statistické přístupy by měly být z definice systému UI také vypuštěny. Ačkoli je základní zdůvodnění (že lineární regrese a podobné metody mohou způsobit podobnou nespravedlivou diskriminaci jako algoritmické modely) pochopitelné, nezdá se systematicky správné označovat za UI něco, co se za UI v technickém smyslu všeobecně nepovažuje.

AIA by měl upravovat a zmírňovat rizika „specifická pro UI“ – vznik nových (skrytých a nezamýšlených) předpojatostí, jejich zesílení, jakož i neprůhlednost mnoha systémů UI. Obecné riziko předpojatosti a nespravedlivé diskriminace by mělo být řešeno v rámci jiné regulace, jako jsou antidiskriminační předpisy.

Dále, definice „poskytovatele“ v článku 3 návrhu AIA Evropské komise rovněž vyvolává řadu otázek. „Poskytovatelem“ se rozumí fyzická i právnická osoba, orgán veřejné moci, agentura nebo jiný subjekt, jiný než uživatel, který vyvíjí systém UI nebo který si nechává vyvíjet systém UI s cílem uvést jej na trh nebo do provozu pod svým jménem nebo ochrannou známkou, a to za úplatu nebo bezplatně. Návrh textu stanoví řadu povinností jak pro poskytovatele, tak pro uživatele systémů UI. Většina systémů UI používaných v pojišťovnictví není vyvíjena interně, ale spíše externími vývojáři. Proto existuje riziko, že pojistitelé budou kvalifikováni jako poskytovatel, protože si nechávají vyvinout systém UI pro sebe i uživatele. Mělo by být proto jasně stanoveno, že veškeré povinnosti poskytovatele podle AIA by měly být pro vývojáře, a nikoli pro pojistitele (kteří by měli být klasifikováni pouze jako uživatelé), neboť právě vývojář má veškeré potřebné know-how a technické znalosti.

Kromě toho je potřeba vyjasnit i další definice, např. „základní soukromé služby“, „negativní dopad na základní práva“, „známá nebo předvídatelná rizika pro zdraví a bezpečnost nebo základní práva“.

Zapeklitou je i úprava správy dat. Je důležité zajistit, aby soubory tréninkových, validačních a testovacích dat podléhaly vhodným postupům správy a řízení dat. Návrh Evropské komise však požaduje, aby tyto soubory dat byly „bez chyb a úplně“. Ačkoli by mělo být vynaloženo maximální úsilí, aby se chybám předešlo, tento požadavek je nerealistickou hranicí nezohledňující realitu používání souborů údajů a možnost lidského pochybení. Formulace by měla být zmírněna, aby více odpovídala smluvním prohlášením/zárukám, které dostáváme od poskytovatelů údajů třetích stran. Mnozí poskytovatelé údajů ukládají smluvní ustanovení, že jejich údaje budou poskytovány tak, jak jsou, a že mohou obsahovat chyby a opomenutí, a vyžadují prohlášení o vyloučení odpovědnosti, pokud jde o úplnost, přesnost, aktuálnost, vhodnost nebo dostupnost poskytovaných údajů.

Z pohledu spotřebitele je rozhodně podstatný vhodně, ale i realisticky zvolený přístup k transparentnosti. Jedná se o požadavek, aby systémy UI určené pro interakci s fyzickými osobami byly navrženy a vyvinuty tak, aby byly tyto osoby informovány o tom, že komunikují se systémem UI. Transparentnost je klíčovým prvkem pro usnadnění lepšího porozumění a důvěry veřejnosti. Zajištění jasnosti ohledně toho, kdy je UI používána a k jakému účelu, pomůže nejen zvýšit důvěru spotřebitelů v tuto technologii, ale také usnadnit její celkové přijetí v průmyslu. Poskytování smysluplných a srozumitelných informací rovněž pozitivně přispěje k informovanějšímu rozhodování spotřebitelů. Požadavky v tomto ohledu by se však neměly ukázat jako zbytečně zatěžující v důsledku nadměru širokého výkladu. Není hned zřejmé, jak vykládat pojmy jako „zřejmé z okolností a kontextu použití“. Mělo by být například jasné, že požadavek na transparentnost je relevantní pouze pro systémy UI, kde dochází k přímé interakci mezi systémem a zákazníkem a systém může plně/částečně ovlivnit volbu a/nebo práva zákazníka.

Dále je pro pojistný sektor relevantní i kompatibilita s již existujícími legislativními požadavky. Kromě GDPR se jedná např. o požadavky na efektivní správu a management či outsourcing dle Solventnosti II, přesnost a kvalitu dat dle delegovaného nařízení 2015/35, požadavky na poradenství, přístup, řešení stížností dle IDD a také POG, požadavky dle antidiskriminační směrnice či směrnice o nekalých obchodních praktikách vůči spotřebitelům na vnitřním trhu atd.

Vyjma toho není vhodné opomíjet ani oblast ohlašování incidentů a nesprávného fungování systému UI. Pokud jde o finanční služby, existuje již několik překrývajících se zákonných povinností hlášení incidentů a událostí (např. GDPR, NIS2, DORA). V současné době mohou být finanční subjekty nuceny hlásit jeden incident několika orgánům v různých členských státech, přičemž každé hlášení musí být podáno v místním jazyce a s použitím specializovaných

vnitrostátních šablon. To vytváří zcela zbytečné administrativní náklady, zvyšuje riziko nedorozumění a může dokonce bránit řešení incidentu a zotavení z něj, protože cenné zdroje je třeba odklonit od řešení incidentu ke splnění překrývajících se oznamovacích povinností.

V neposlední řadě návrh v příloze III zavádí klasifikaci aplikací UI dle jejich rizikovitosti. Tyto aplikace mají zvýšené požadavky na testování, risk management, přístup k datům a jejich validaci (s respektem k GDPR především v kontextu práv subjektů údajů a zásad), technickou dokumentaci a informační povinnost vůči uživatelům vč. práva na lidský zásah. V prvotní fázi návrhu byly do vysoce rizikové kategorie subsumovány i některé činnosti ze sektoru pojišťovnictví, specificky *claims* a *underwriting*. Nevhodnost tohoto přístupu popsal i server Politico²⁵ a podpořila i EIOPA, která se otevřeným dopisem vyjádřila, že ne všechny případy využití UI v pojišťovnictví by měly být považovány za vysoce rizikové; využívání systémů UI při stanovování cen a upisování bude mít na spotřebitele větší dopad než např. využívání back-office operací s UI.²⁶

Dle dostupných informací je k tomuto zařazení skeptický Evropský parlament. Výsledek se však dovíme až po ukončení interinstitucionálních dialogových jednání. Ukazatelem nepřilíh ideálního směřování je pozice Rady. Navzdory složitým diskuzím a různým přístupům členských států, které byly ve hře, to momentálně vypadá tak, že Rada v kompromisním textu z října 2022 zvolila u přílohy III formulaci rizikového hodnocení a naceňování²⁷, kterou následně schválil Výbor stálých zástupců. Z předběžných debat lze vyvodit, že tato výjimka by umožnila např. insurtech subjektům zkoušet cokoli. V důsledku toho by se spotřebitelům nedostalo stejné úrovně ochrany od mikropodniků a malých podniků. Potenciální riziko spojené s jakýmkoli systémem UI nesouvisí s velikostí podniku, ale spíše s využitím. Navrhované znění navíc odkazuje na pojistné produkty, které zahrnují životní a zdravotní pojištění. Toto znění vytváří právní nejistotu, neboť by ve skutečnosti mohlo být vykládáno velmi široce a rozšířeno nad rámec životního a zdravotního pojištění potenciálně na všechny ostatní produktové řady. Současná formulace textu a zjištěné nedostatky jasně ukazují na potřebu řádného posouzení dopadů²⁸, pokud jde o potenciální vysoce rizikové případy použití v odvětví pojišťovnictví, aby se předešlo případům, kdy by bylo nutné provést náležité vytvoření nerovných podmínek nebo právní nejistoty vyplývající z rozdílných výkladů.

Nezdá se tak, že by zvolená formulace byla v souladu se smysluplně aplikovaným preventivním přístupem, jímž je právo na lidský zásah, a podporou sofistikace, nikoli změny modelů posuzování rizik aplikovaných v pojišťovnictví či v zohlednění rozdílů mezi diskriminací a diferenciací.

Důležitost práva na lidský zásah je nutné chápat v kontextu dle mého názoru sice malé, ale existující chybovosti algoritmů. Návod však v praxi nemusí být tak lehce aplikovatelný a nedostupnost práva na lidský zásah by mohla vést k diskriminaci a prohlubovat nerovnost i v dostupnosti finančních služeb.

Nebezpečí exkluze ale nevychází z aplikace UI jako takové. Složitě pojistněmatematické metody by právě naopak byly zdokonaleny větším a kvalitnějším objemem dat, který by v konečném důsledku vedl spíše ke spravedlivějšímu hodnocení rizik a nabízení produktů s personalizovanou a individualizovanou vložkou. V pojistném kontextu je nezbytné odlišit diskriminaci a diferenciaci, což má smysl pro pochopení fungování pojišťovnictví obecně i konkrétně třeba u automatizovaného rozhodování a následně využití práva na lidský zásah, kdy realizace vysvětlení vůči průměrnému spotřebiteli může být vzhledem ke složitosti algoritmů náročným úkolem v rovině obsahové i volby jazykových prostředků, a to v mezích obchodního tajemství či duševního vlastnictví. O diskriminaci *stricto sensu* se nejedná, jsou-li rozdílné služby (např. rozsah krytí nebo cena) poskytovány na základě objektivně rozdílných rizikových faktorů. Nesprávný postup zvyhodňující určité klienty by se negativně odrazil na celkově poskytovaných službách i solventnostních požadavcích. To ostatně zmiňuje i stanovisko ČSpA²⁹.

U legislativního podchycení těchto složitých fenoménů je důležité zohlednění toho, že prvotním krokem k řádnému praktickému fungování UI je dostatečný datový vzorek, přičemž pro analýzu dat je nezbytná jednotná metodologie sběru. Z hlediska právní jistoty je pak nezbytností jasný rámec vycházející z principů proporcionality, rizikové založenosti, transparentnosti a vysvětlitelnosti složitého řetězce UI, možnosti lidského zásahu a prevence diskriminace, zajištění kybernetické bezpečnosti atd., v souladu s právně nezávaznými, ale definujícími principově založenými Etickými pokyny pro zajištění důvěryhodnosti umělé inteligence³⁰, na které navazuje *Bílá kniha k umělé inteligenci, Zpráva k bezpečnosti a odpovědnosti umělé inteligence, IoT a robotiky* EK³¹, a robotickými Asimovými dogmaty či doporučením OECD³². Zároveň je potřeba vycházet také ze zásad zakotvených v GDPR, které by se měly odrazit v aplikovaných technických a organizačních opatřeních. K obdobnému závěru nezbytnosti kompatibility UI a GDPR dospěly také německé dohledové orgány pro oblast ochrany osobních údajů³³.

UI a odpovědnost

Připravovaná evropská legislativní úprava UI souvisí i s proporcionálním nastavením odpovědnostního režimu. Momentálně probíhají na evropském poli dvě debaty k úpravě odpovědnosti u UI, a to v rámci nového předpisu AILD nebo revidované PLD. Motivací Evropské komise je zde zjištění, že současná vnitrostátní pravidla odpovědnosti, zejména ta, která jsou založena na zavinění, nejsou vhodná pro řešení nároků z odpovědnosti za škody způsobené produkty a službami využívajícími UI. Podle těchto pravidel musí poškození prokázat protiprávní jednání nebo opomenutí osoby, která škodu způsobila.

Revize PLD navazuje na hodnocení, z kterého vyplynula terminologická i obsahová zastaralost směrnice, např. v kontextu insurtechu už *de facto* není určujícím bodem pro hodnocení odpovědnosti uvedení výrobku do oběhu.

Taxonomická nejednotnost může vést k budoucí právní nejistotě a limitaci vývoje, jak bylo popsáno výše. Nejednotným vnímáním terminologie se zabývá i Smejkal³⁴, který popisuje absenci právních definic relevantních pojmů. Odkazuje na *Občanskoprávní pravidla pro robotiku*³⁵, kterými Evropský parlament vyzval Evropskou komisi k navržení jednotných definic, což se snad povede právě v AIA.

Revize si klade za cíl několik bodů a rozšiřuje oblast působnosti na všechny movité věci, které byly zpřístupněny na trhu, včetně vestavěného a samostatného softwaru, produktů UI a souvisejících služeb. Avšak výrobky, na které se již vztahují jiné právní předpisy, by měly být vyloučeny, aby se zabránilo duplicitě nebo kontradiktornosti.

Prvním cílem je vyjasnit pravidla odpovědnosti pro společnosti, které podstatně modifikují výrobky. Definice „podstatné modifikace“ není opětovně uvedena. Zadruhé umožnit náhradu škody v případě, že jsou vyrobeny výrobky, jako jsou roboti, drony nebo systémy inteligentní domácnosti nebezpečné kvůli aktualizacím softwaru, UI nebo digitálním službám, které jsou potřebné k provozu výrobku, jakož i když výrobci neřeší zranitelnost v oblasti kybernetické bezpečnosti. To má vytvořit prostor pro vyvážnější podmínky pro výrobce z EU a ze zemí mimo EU. V případě výrobců nacházejících se ve třetích zemích by odpovědnost nesl distributor výrobku – včetně internetových tržišť –, pokud nedokáže určit dovozce nebo zplnomocněného zástupce výrobce v EU. Dále je zde obsažen požadavek, aby výrobci zveřejňovali důkazy.

Návrh rozšířit odpovědnostní rizika výrobců o kybernetická rizika je z hlediska pojištění problematický především proto, že kybernetická rizika je obtížné pojistit z řady důvodů, včetně jejich vyvíjející se povahy. V důsledku toho se teprve ukáže, do jaké míry lze v praxi pojištění kybernetických rizik začlenit do pojistných smluv o odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku.

Pokud jde o důkazní břemeno, text obsahuje pět scénářů, podle nichž se předpokládá příčinná souvislost mezi vadou a škodou. Patří mezi ně případy, kdy výrobce neposkytne informace nebo pokud výrobek nesplňuje bezpečnostní požadavky, pokud existují zjevné závady nebo pokud příčinnou souvislost nelze prokázat z důvodu technické nebo vědecké složitosti výrobku. Přísný režim odpovědnosti rozšiřuje oblast působnosti na všechny hmotné a nehmotné výrobky, včetně vestavěného a samostatného softwaru a digitálních služeb nezbytných pro fungování výrobku. Režim odpovědnosti by se uplatňoval i po uvedení výrobku na trh a vztahoval by se na aktualizace softwaru, neřešení rizik kybernetické bezpečnosti a strojové učení. Je zde zahrnuto i prodloužení doby odpovědnosti na 15 let. Tato lhůta by pro poskytovatele služby apod. začala nanovo platit vždy, kdyby došlo k podstatné modifikaci, čímž je chápána např. i aktualizace softwaru.

Postup zvolený Evropskou komisí je v rozporu s dříve komunikovaným názorem pojistného sektoru, že stávající rámec odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku funguje v praxi dobře i pro nové a vznikající technologie,

jako je například UI, protože PLD je technologicky neutrální. Kromě toho by přijetí samostatného režimu odpovědnosti za UI spíše působilo jako překážka inovací, což by vedlo k menšímu počtu nových účastníků na trhu a pravděpodobně k vyšším cenám výrobků a služeb využívajících UI. To by zase mohlo vést k vyššímu pojistnému, nikoliv však v důsledku zvýšeného rizika, ale spíše v důsledku zvýšení provozních nákladů výrobce.

Modernizace PLD by dle mého názoru stačila k dosažení kýženého cíle v rámci odpovědnosti UI, jelikož principy PLD v kombinaci s národním principem *de lege lata* jsou vyváženým systémem tím, že poskytují vysokou úroveň ochrany poškozeným osobám a zároveň zohledňují oprávněné zájmy výrobců. V této věci je však třeba přizpůsobení odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku i odškodnění v digitálním světě. Cílem Evropské komise je modernizovat pravidla odpovědnosti tak, aby zohledňovala vlastnosti a rizika insurtechu, komplexních digitálních a obchodních modelů, včetně produktů a služeb vybavených UI.

Škoda je dnes vnímána nejen hmotně, ale i z pohledu ochrany soukromí a osobních údajů (již regulováno GDPR) a taktéž kybernetické bezpečnosti (což by mělo být obsahem CRA), přičemž návrh revidované PLD operuje i se škodou psychologickou, avšak bez detailní definice, což je přímou cestou k inkonzistentní interpretaci.

I Polčák v kontextu „virtualizace prakticky všeho“ upozorňuje na rovnocennost fyzického a virtuálního majetku, mají-li reálnou hodnotu. Stejně tak neexistuje rozdíl mezi fyzickou a virtuální škodou, došlo-li ke skutečné škodě, v národním režimu dle § 2952 občanského zákoníku³⁶. O odpovědnostním režimu pojednává von Westphalen³⁷. U PLD se jedná o zákonnou objektivní odpovědnost, zavinění je tedy irelevantní. Co je zde však předmětem diskuzí, je, jak vymezit příčinnou souvislost, vadu a v první řadě výrobek. Od toho se pak odvine hodnocení škody. Zdá se ale být složité vymezit odpovědný subjekt, alokovat odpovědnost v rámci řetězce dodavatelů vůči koncovému uživateli. Na to odkazuje i Smejkal, který uvádí, že se stále vzrůstající složitostí informačních systémů a ICT se dostáváme do situace, kdy je velmi obtížné diagnostikovat, co a proč se v určitém informačním systému odehrálo, a tedy i stanovit odpovědnost za případný incident³⁸. To je zapříčiněno hlavně dvěma faktory.

Zprv spletitostí dodavatelského řetězce. Hardware, software a služby tvoří technologické ekosystémy, což je ještě komplexnější u IoT, kde dochází k interakcím mnoha propojených zařízení, služeb a subjektů (designér, programátor, výrobce, poskytovatel, poskytovatel připojení, poskytovatel finální služby atd.). Zároveň se jedná o vyvíjející se systémy, takže modernizace může zamíchat kartami k posuzování původní a aktualizované verze. Další rovinou, kterou u složitosti dodavatelského řetězce není vhodné podcenit, jsou kompetence vhodných dohledových orgánů, jelikož samotný poskytovatel ICT ani finanční instituce spíše nebudou tím samým subjektem. Vzhledem k povaze ICT se navíc častokrát jedná o globálně poskytované služby; decentralizovaná regulace zde může být komplikací

pro právní jistotu. Dohledové orgány tak čelí výzvě přizpůsobení se novým tržním podmínkám, přičemž je od nich vyžadováno, aby svoje pravomoci využívaly za aplikace balančního přístupu mezi ochranou finanční stability a spotřebitelů a podporou inovací a volné soutěže.³⁹

Zadruhé je významným faktorem složitostí algoritmů, která byla již naznačena u nerealistických požadavků na naprostou přesnost a transparentnost u návrhu AIA výše. Zde totiž narážíme nejen na limitovanou vysvětlitelnost, ale i na možnou neprůhlednost. To nemusí být závislé pouze na primárně vložených datech (když vycházím z předpokladu, že se jedná o data, u kterých nehrozí riziko diskriminačního posouzení), ale jak hodnotí i Evropská komise ve *Zprávě k bezpečnosti a odpovědnosti umělé inteligence, IoT a robotiky*, na základě efektu samostatného učení UI se může stát, že stroj učiní rozhodnutí odlišné od původně zamýšleného výrobcem nebo očekávaného uživatelem. Von Westphalen také upozorňuje na nutnost chybové marže a kauzality škody samoučící UI vycházející z inherentního probabilistického chování. To vede k důsledku, že *ex ante* je omezena předvídatelnost UI a *ex post* je omezena vysvětlitelnost, což nás opětovně dostává k důkaznímu břemenu. To je na straně subjektu osobních údajů dle mého názoru v praxi velmi těžce realizovatelné, a to jak z hlediska samotného pochopení fungování algoritmu, tak z hlediska ochrany obchodního tajemství apod. Jako průchodnější variantu vnímám kauzální odpovědnost za chybné chování UI, které vede ke vzniku škody.

Zmíněné aspekty by měly rozhodně být brány v úvahu také během vyjednávání o návrhu AILD. Zde je cílem Evropské komise přijmout právní rámec, kterým budou zakotvena harmonizovaná pravidla pro nároky související s UI mimo oblast působnosti PLD. Týká se to především přístupu k informacím a zmírnění důkazního břemene v souvislosti se škodami způsobenými systémy UI. Je zde zvažováno *de facto* obrácené důkazní břemeno, a tedy povinnost zveřejnění důkazů, která se uplatní v případě vysoce rizikové UI a umožní poškozeným přístup k důkazům od společností a dodavatelů za domněnky příčinné souvislosti v případě zavinění, která umožní obětem získat odškodnění, pokud bylo prokázáno příslušné zavinění a příčinná souvislost s UI výkonem se jeví jako přiměřeně pravděpodobná (přičemž nejsou vymezena kritéria pro toto posuzování ze strany národních soudních orgánů), aniž by bylo nutné podrobně vysvětlovat, jak byla škoda způsobena (konkrétním pochybením nebo opomenutím). Tento přístup může vést k nárůstu počtu nesmyslných litigací, což hypoteticky může být dalším odrazujícím činitelem na inovační cestě. Kontraproduktivní povahu těchto kritérií by zmírnily konkrétní požadavky, které omezí použití nástroje pro zpřístupnění důkazů, což by posílilo právní jistotu a odradilo od nepodložených nároků. Také by stálo za zvážení přímo v PLD uvést podporu možnosti alternativního mechanismu řešení sporů, zejména u nároků s nízkou hodnotou.

Taková úprava důkazního břemene výrazně mění rovnováhu mezi ochranou spotřebitelů a oprávněnými zájmy výrobců, neboť většinu důkazního břemene přenáší na poskytovatele systémů UI. Problematická může být i vágní úprava

o ochraně obchodního tajemství. Složitost iniciativy ještě zhoršuje skutečnost, že většina definic je spojena AIA, jehož konečné znění ještě nebylo přijato, a výše popisují prozatím patrné taxonomické nedostatky.

Rovněž oblast působnosti je prozatím nejasná. Nebyl vysvětlen vztah a provázanost s PLD, zejména v případě nefunkčních systémů UI, které nejsou vysoce rizikové, kde by se mohla uplatnit jak revidovaná PLD, tak AILD. To by mohlo vést ke vzniku protichůdných požadavků, které by výrobcům zvýšily složitost a finanční náklady a také by narušily právní jistotu. Řešením by mohlo být omezení působnosti AILD výhradně na vysoce rizikové aplikace UI a jejich selhání.

Problematika odpovědnosti je ze zřetele pojišťovnictví relevantní i v další rovině. Evropským zákonodárcem je *pro futuro* zvažována i varianta povinného pojištění vysoce rizikových aplikací UI. Zde ale není zohledněna realita. Povinné pojištění může fungovat pouze na homogenních a vyspělých trzích. Systémy přísné odpovědnosti fungují pouze tehdy, když jsou rizika, která mají být kryta, dostatečně podobná a když jsou splněny specifické tržní předpoklady. To není případ insurtechu, který zahrnuje velmi širokou škálu různých zařízení a použití. Navíc chybí historická nebo analogicky použitelná data. Bez splnění těchto podmínek by zavedení povinného pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku mohlo způsobit více škody než užítu s následkem nedostatku upisovací a smluvní svobody či potlačení inovací pojistných produktů. Dále by mohlo mít nepříznivý vliv na pronikání na trh, pokud by pojistný trh nebyl schopen poskytnout dostatečné krytí, a také negativně ovlivnit výši pojistného a prevenci, protože pojistníci by mohli mít pocit, že břemeno je na pojistiteli. Můj názor v této intervenci shodně kritizuje i Bugra.⁴⁰

Celkové znění návrhu tak dává spíš prostor pro vznik právní nejistoty a bariér technologického vývoje než pro smysluplné posílení postavení spotřebitelů.

Závěrem

Z výše nastíněných dokumentů dedukuji odůvodněnou obavu z rizik spojených s UI. Povahou UI daná konektivita, autonomie a otevřenost mohou vést k vyššímu riziku ohrožení základních práv, práv subjektů osobních údajů i kybernetické bezpečnosti. Jako ultimátní instanci prevence potenciálních nedostatků proto ze zkušeností s GDPR vnímám v praxi umožněné právo na lidskou intervenci. To považuji za řešení případné chybovosti UI, která může být zapříčiněna nevhodným algoritmem nebo autonomním procesem. Zde si dovoluji analogii k Čapkovi, který to vyjádřil sice nikoli technicky či právně, ale navzdory tomu výstižně: „Roboti nejsou lidé. Jsou mechanicky dokonalejší než my, mají úžasnou rozumovou inteligenci, ale nemají duši.“⁴¹ A bude-li tento aspekt podchycen, není dle mého názoru důvod se aplikacím UI i jiných insurtechů do interních a externích procesů nejen pojišťoven bránit.

Evropským zákonodárcem je *pro futuro* zvažována i varianta povinného pojištění vysoce rizikových aplikací UI.

Při formulování horizontálního, nikoli sektorově specifického rámce AIA a vymezení odpovědnostního režimu v AILD a PLD je tak potřeba vzít v potaz řadu faktických aspektů a zajistit, aby již *prima facie* byly nadstavbou kompatibilní *de lege lata*. Pro oblast pojišťovnictví se jedná např. o sektorové předpisy, ale i GDPR, CRA, DORA nebo taktéž směrnici o zástupných žalobách na ochranu kolektivních zájmů spotřebitelů.

V následujícím období nás tak čekají poutavé diskuze evropských spoluzákonodárců v několika rovinách. Snad se povede najít nejenom kompromis, ale i prakticky použitelné formulace legislativních aktů, které povedou k podpoře inovativního rozvoje UI za srozumitelných a smysluplných podmínek.

Resumé

Artificial intelligence and Liability Adjustment

This article discusses the current European legislative initiative aimed at the first regulation of artificial intelligence, including IoT, and the related modernisation of the liability in the context of the digitalisation of society. Specifically, it discusses the AIA, AILD and PLD proposals. The article focuses on the insurance sector perspective and therefore also takes into account dependencies to other regulations such as Solvency II, IDD, GDPR and other horizontal or sector-specific legislation.

Klíčová slova

Pojišťovnictví, umělá inteligence, Internet of Things, insurtech, AIA, AILD, PLD, odpovědnost, důkazní břemeno, škoda

Keywords

Insurance, artificial intelligence, *Internet of Things*, Insurtech, AIA, AILD, PLD, liability, burden of proof, damage

- 1 DIGITALEUROPE. *Von der Leyen is right: Digital is the „make-or-break“ issue* [online]. 15. 9. 2021 [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: <https://www.digitaleurope.org/news/von-der-leyen-is-right-digital-is-the-make-or-break-issue/>.
- 2 EK. Shaping Europe's Digital Future. In: *Ec.europa.eu* [online]. 19. 2. 2020 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/shaping-europe-digital-future_en.
- 3 EK. *Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů o strategii EU v oblasti digitálních financí* [online]. Brusel: 19. 2. 2020 [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX:52020DC0066>.
- 4 EK. *White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust* [online]. Brusel: 19. 2. 2020 [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf.
- 5 EK. *Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů o strategii EU v oblasti digitálních financí* [online]. Brusel: 24. 9. 2020 [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0591>.
- 6 EK. *Společné sdělení Evropskému parlamentu a Radě. Strategie kybernetické bezpečnosti EU pro digitální dekádu* [online]. Brusel: 16. 12. 2020 [cit. 2022-02-19]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=CELEX:52020JCO018>.
- 7 EK. *Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL LAYING DOWN HARMONISED RULES ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE (ARTIFICIAL INTELLIGENCE ACT) AND AMENDING CERTAIN UNION LEGISLATIVE ACTS* [online]. Brusel, 21. 4. 2021 [cit. 2022-12-07]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52021PC0206>.
- 8 EK. *Product Liability Directive – Adapting liability rules to the digital age, circular economy and global value chains* [online]. Brusel, 30. 6. 2021 [cit. 2022-12-07]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12979-Civil-liability-adapting-liability-rules-to-the-digital-age-and-artificial-intelligence_en.
- 9 EK. *Liability rules for Artificial Intelligence – The Artificial Intelligence Liability Directive (AILD)* [online]. Brusel, 30. 6. 2021 [cit. 2022-12-07]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13601-Liability-rules-for-Artificial-Intelligence-The-Artificial-Intelligence-Liability-Directive-AILD_en.
- 10 HARARI, Yuval N. *Homo deus: stručné dějiny zítřka*. Praha: Leda, 2017, s. 374. ISBN 978-80-7335-502-9.
- 11 FELDMAN, Michael. Market for Artificial Intelligence Projected to Hit \$36 Billion by 2025. In: *Top500.org* [online]. 29. 8. 2016 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://www.top500.org/news/market-for-artificial-intelligence-projected-to-hit-36-billion-by-2025/>.
- 12 *The New Physics of Financial Services: understanding how artificial intelligence is transforming the financial ecosystem* [online]. World Economic Forum, August 2018 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: http://www3.weforum.org/docs/WEF_New_Physics_of_Financial_Services.pdf.
- 13 IE. *Q&A on the use of big data in insurance* [online]. Brusel: © IE aisbl, January 2019 [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://www.insuranceeurope.eu/publications/504/qas-on-the-use-of-big-data-in-insurance/download/QAs+on%20the%20use%20of%20big%20data%20in%20insurance.pdf>.
- 14 DE AZEVEDO CUNHA, Mario V. *Market integration through data protection: an analysis of the insurance and financial industries in the EU*. Dordrecht: Springer, 2013, s. 45. Law, Governance and Technology Series, vol. 9. ISBN 978-94-007-6084-4.
- 15 MESRŠMÍD, Jaroslav. *Regulace pojišťovnictví v EU*. První vydání. Praha: Professional Publishing, 2015, s. 130. ISBN 978-80-7431-146-8.
- 16 EIOPA. *Artificial intelligence governance principles: towards ethical and trustworthy artificial intelligence in the European insurance sector. A report from EIOPA's Consultative Expert Group on Digital Ethics in insurance* [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021 [cit. 2022-02-21]. ISBN 978-92-9473-303-0. Dostupné z: <https://www.eiopa.europa.eu/sites/default/files/publications/reports/eiopa-ai-governance-principles-june-2021.pdf>.
- 17 OECD. *The Impact of Big Data and Artificial Intelligence (AI) in the Insurance Sector* [online]. © OECD 2020, 28. 1. 2020 [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/finance/Impact-Big-Data-AI-in-the-Insurance-Sector.htm>.
- 18 IE. *Insurance fraud: not a victimless crime* [online]. Brusel: © IE aisbl, November 2019 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://www.insuranceeurope.eu/mediaitem/2bf88e16-0fe2-4476-8512-7492f5007f3c/Insurance%20fraud%20-%20not%20a%20victimless%20crime.pdf>.
- 19 EK. *Commission staff working document on the free flow of data and emerging issues of the European data economy Accompanying the document Communication Building a European data economy* [online]. Brusel: 10. 1. 2017 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017SC0002>.
- 20 SMEJKAL, Vladimír. *Kybernetická kriminalita*. Druhé, rozšířené a aktualizované vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018, s. 860. ISBN 978-80-7380-720-7.
- 21 ZUBOFF, Shoshana. *The age of surveillance capitalism: the fight for a human future at the new frontier of power*. London: Profile Books, 2019, s. 143-148. ISBN 978-1-78125-685-5.
- 22 SMEJKAL, 2018, op. cit., s. 897.
- 23 STATE OF CALIFORNIA. *Senate Bill No. 327/886, An act to add Title 1.81.26 (commencing with Section 1798.91.04) to Part 4 of Division 3 of the Civil Code, relating to information privacy* [online]. 28. 9. 2018 [cit. 2022-02-22]. Dostupné z: https://leginfo.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=20170180SB327.
- 24 „A machine-based system that can, for a given set of human-defined objectives, make predictions, recommendations, or decisions influencing real or virtual environments.“
- 25 MELISSA HEIKKILÄ. *Europe eyes strict rules for artificial intelligence* [online]. Brusel, 14. 4. 2021 [cit. 2022-12-07]. Dostupné z: <https://www.politico.eu/article/europe-strict-rules-artificial-intelligence>.
- 26 EIOPA. *EIOPA letter to co-legislators on the Artificial Intelligence Act* [online]. Brusel, 4. 7. 2021 [cit. 2022-12-07]. Dostupné z: https://www.eiopa.europa.eu/sites/default/files/publications/letters/letter_to_co-legislators_on_the_ai_act.pdf.
- 27 „AI systems intended to be used for risk assessment and pricing in the case of insurance products that include life and health insurance with the exception of AI systems put into service by providers that are micro and small-sized enterprises as defined in the Annex of Commission Recommendation 2003/361/EC for their own use.“
- 28 <https://insuranceeurope.sharepoint.com/sites/extranet/Press%20Releases%2F2022/Insurers%20criticise%20inclusion%20of%20sector%20in%20AI%20Act%20high-risk%20list%20without%20prior%20impact%20assessment.pdf>.
- 29 „Pokud budou málo a vysoce riziková jedinci v jedné skupině se stejným pojistným, stanoveným podle průměrného rizika ve skupině, jedinci s nízkým rizikem budou platit vyšší pojistné, než by odpovídalo jejich riziku. Kvůli vysoké ceně mohou následně málo riziková jedinci odejít ze skupiny. Průměrné riziko skupiny se zvýší a může nepříznivě ovlivnit výsledky pojistitele.“ ČSpA. *Odborné doporučení ČSpA č. 2* [online]. Praha: ČSpA, 1. 11. 2012 [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: <https://www.actuaria.cz/doporuzeni-2.html>.
- 30 Odborná skupina na vysoké úrovni pro umělou inteligenci. *ETICKÉ POKYNY PRO ZAJIŠTĚNÍ DŮVĚRYHODNOSTI UI* [online]. Brusel, duben 2019 [cit. 2022-12-07]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/JURI/DV/2019/11-06/Ethics-guidelines-AI_CS.pdf.
- 31 EK. *Zpráva Komise Evropskému parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru. Zpráva o dopadech umělé inteligence, internetu věcí a robotiky na bezpečnost a odpovědnost* [online]. Brusel: 19. 2. 2020 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0064&from=en>.
- 32 OECD. *Recommendation of the Council on Artificial Intelligence* [online]. Paris: OECD Legal Instruments, 22. 5. 2019 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>.
- 33 *Report on Experience Gained in the Implementation of the GDPR* [online]. Independent German Federal and State Data Protection Supervisory Authorities, November 2019 [cit. 2022-02-20]. Dostupné z: <https://www.baden-wuerttemberg.datenschutz.de/wp-content/uploads/2019/12/Evaluation-Report-German-DPAs-Clean.pdf>.
- 34 SMEJKAL, 2018, op. cit., s. 88.
- 35 Usnesení EP ze dne 16. února 2017 obsahující doporučení EK o občanskoprávních pravidlech pro robotiku (2015/2103(INL)). In: *Úřední věstník* [online]. C252/239, 18. 7. 2018, s. 239–257 [cit. 2022-02-22]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:52017IP0051>.
- 36 POLČÁK, Radim. *Protiprávní jednání a škoda on-line*. In: *XXVIII. karlovarské právnícké dny*. Praha: Leges, 2021, s. 518–519. ISBN 978-80-7502-462-6.
- 37 GRAF VON WESTPHALEN, Friedrich. *Náhrada škody ve virtuálním světě s důrazem na umělou inteligenci*. In: *XXVIII. Karlovarské právnícké dny*. Praha: Leges, 2021, s. 427. ISBN 978-80-7502-462-6.
- 38 SMEJKAL, Vladimír. *Formy kybernetické kriminality a jejich možný vliv na pojišťovací praxi. Pojistný obzor: časopis českého pojišťovnictví* [online]. 2020, č. 2, s. 44–51 [cit. 2022-02-15]. ISSN 2464-7381. Dostupné z: <https://www.pojistnyobzor.cz/archiv/92-2020-2>.
- 39 CHATZARA, Viktoria. *FinTech, InsurTech, and the Regulators*. In: MARANO, Pierpaolo a NOUSSIA, Kyriaki. *InsurTech: a legal and regulatory view*. První vydání. Cham: Springer, 2020, s. 21–22. AIDA Europe Research Series on Insurance Law and Regulation. ISBN 978-3-030-27385-9.
- 40 BUGRA, Aysegul. *Room for Compulsory Product Liability Insurance in the European Union for Smart Robots? Reflections on the compelling challenges*. In: MARANO, Pierpaolo a NOUSSIA, Kyriaki. *InsurTech: a legal and regulatory view*. První vydání. Cham: Springer, 2020, s. 193. AIDA Europe Research Series on Insurance Law and Regulation. ISBN 978-3-030-27385-9.
- 41 ČAPEK, Karel. *Dramata: Loupežník. R.U.R. Věc Makropulos. Bílá nemoc. Matka* [online]. První vydání. Praha: Československý spisovatel, 1994, s. 10. Spisy, sv. 7 [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/75/81/rur.pdf>.

Recenze publikace: Tvorba a distribuce pojištění osob

Autor publikace: Alexandr Kult

Prof. Ing. Jaroslav Daňhel, CSc. / Vysoká škola ekonomická v Praze

Na konci druhé dekády tohoto milénia byla v rámci Evropské unie vydána celá řada regulatorních úprav pro finanční sektor, zejména pro banky a pojišťovny, které se postupně implementovaly do ekonomického a právního prostředí členských zemí. Jejich zavádění mělo jako hlavní cíl zvýšit stabilitu finančního sektoru s důrazem, někdy až nadměrným, na ochranu spotřebitele.

Ohledně tohoto cíle a regulace vůbec včetně mantry ochrany spotřebitele si můžeme klást otázky o kladech či záporech, někdy i o jejím smyslu, ostatně autor recenzované publikace hned v úvodu publikace cituje názor o přílišné regulaci, stejný názor zastává i recenzent. Na straně druhé nezbývá nic jiného než regulatorní směrnice respektovat, snažit se místy orwelovskému textu zákona porozumět a usnadnit promítnutí jeho ustanovení do každodenní činnosti pojišťoven, zajišťoven a pojišťovacích zprostředkovatelů.

V této souvislosti je třeba zmínit závažnou skutečnost, na kterou autor v této části textu rovněž upozorňuje, že pro národního zákonodárce je nesnadné formulovat regulatorní normy v duchu klasické české právní terminologie a českých gramatických pravidel, neboť původní text vytváří evropský normotvůrce podle systému založeného na odlišném pojmosloví. Kniha tudíž napomáhá transformaci pravidel odpovídajících našemu právnímu systému. K těmto cílům bezesporu významně přispěje i recenzovaná kniha, v ní obsažená analýza vychází z prostředí českého právního stavu zkoumané problematiky k 1. 4. 2022.

Publikace je mimo úvodní části rozdělena do sedmi kapitol. Autor se v nich postupně věnuje podstatě a členění pojistných produktů, pojímům pojistného práva, právní úpravě dohledu nad produktem a jeho řízením, pravidly distribuce pojištění, informačními povinnostmi souvisejícími s distribucí produktů, náležitostem pojistné smlouvy a relevantní závěrečné diskusi.

Z názvu publikace plyne, že obsah knihy se prioritně týká pojištění osob, přitom většina obsahu platí i pro segment majetkových pojištění. Vysvětlení názvu, ev. dalších

partí v knize na toto téma, lze hledat v rozdílných pohledech ekonomů a právníků na souvislost pojištění s kategorií nahodilosti. Pro ekonomy je důležitá funkce pojištění právě při kompenzování důsledku nahodilosti v neživotních produktech, v současné době je aktuální otázkou míra možného podílu pojišťovnictví na řešení katastrofických událostí, jejichž finanční odraz geometricky roste. V produktech pojištění osob tento problém nevzniká, nahodilost se projevuje jako gausovská, matematicky zvládnutá, na rozdíl od možných projevů nepredikovatelné nahodilosti v majetkových a odpovědnostních pojištěních. Rozdílnost v charakteristice a způsobu tvorby pojistnětechnických rezerv je pro pojišťovnictví velmi důležitá, nepochopitelný rozdíl vedlo v roce 2021 ke zcela chybnému kroku vládní garnitury, kterým byla z prostředků životních rezerv odčerpána částka řádově kolem deseti miliard korun na pokrytí populistických veřejných výdajů.

Autor publikace deklaruje zaměření své publikace jako prioritně směřované na její praktickou využitelnost a řešení konkrétních praktických otázek, nelze však pominout i jeho některé relevantní přínosy do teoretické diskuse, např. jeho náhled na pojištění jako finanční službu z hlediska soukromoprávního nebo některé náměty ze závěrečné diskuse. Ztotožňuji se i s autorovým kritickým názorem na srovnávače, které za hlavní kritérium považují cenu pojistného.

Recenzovaná kniha má svoji vysokou odbornou kvalitu a dává prostor všem, kteří se zajímají o odvětví pojišťovnictví nebo v něm pracují, lépe chápat nové požadavky regulace a dát i konkrétní návod k jejich naplňování. Proto by neměla chybět mezi standardními pomůckami pojišťováků, studentů a dalších zájemců o problematiku pojistného práva.

Alexandr Kult. *Tvorba a distribuce pojištění osob*. Nakladatelství C. H. Beck, 2022. ISBN 978-80-7400.873-3, 242 stran

Pojistné rozpravy

39/2022

Pojistné rozpravy vycházejí jednou ročně. Publikované příspěvky jsou recenzovány.

Redakce přijímá statě a pojednání vědeckého i teoretického charakteru se vztahem k pojištění, zajištění, zábraně škod, příp. také k dalším navazujícím disciplínám.

Vydavatel: © Česká asociace pojišťoven

Šéfredaktor: Mgr. Monika Haidinger

Česká asociace pojišťoven, Main Point Pankrác,
Milevská 2095/5, 140 00 Praha 4

E-mail: monika.haidinger@cap.cz

Web: www.pojistnerozpravy.cz

ISSN 2571-1059 (on-line)

Redakční kruh

Ing. Žaneta Boučková, Ph.D.; prof. Ing. Jaroslav Daňhel, CSc.; prof. Ing. Eva Ducháčková, CSc.;
Ing. Filip Holý, Ph.D.; prof. JUDr. Marie Karfíková, CSc.;
Ing. Václav Křivohlávek, CSc.; Ing. Jaroslav Mesršmíd, CSc.,
MBA (předseda redakčního kruhu); JUDr. Věra Škopová;
Mgr. Jan Šváb; doc. Ing. Eva Vávrová, Ph.D.;
prof. Ing. Jaroslav Vostatek, CSc.

Sazba

Identita s.r.o.

Přebírání článků je povoleno pouze se souhlasem redakce a při zachování autorských práv.

Názory a hypotézy obsažené v jednotlivých autorských příspěvcích je třeba považovat za osobní postoje a přístupy autora, nikoliv za stanovisko instituce, kterou zastupuje nebo u které je zaměstnán, ani za stanovisko vydavatele, tj. České asociace pojišťoven, pokud není uvedeno jinak.

www.pojistnerozpravy.cz